

Zmiany zachodzące
we współczesnych
systemach partyjnych
pod wpływem kryzysów

Marcin Kasperkowiak, Igor Dziedzic,
Agnieszka Grzyb, Natalia Kokot, Kamil Sowa

Zmiany zachodzące we współczesnych systemach partyjnych pod wpływem kryzysów

Kraków 2024

*Zmiany zachodzące we współczesnych systemach partyjnych
pod wpływem kryzysów*

RECENZENCI:

prof. dr hab. Katarzyna Sobolewska-Myślik

prof. dr hab. Wojciech Sokół

REDAKTOR PROWADZĄCY: dr Adrian Gorgosz

KOREKTA JĘZYKOWA: Aleksandra Łozińska

SKŁAD: Aleksandra Winiarska

OKŁADKA: Małgorzata Grześków-Gorgosz

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego and individual Authors

CC BY-NC-ND 4.0

ISBN 978-83-66445-37-6

DOI: <https://doi.org/10.59862/7R9j2xLIYp6Q>

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego
Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

AT Wydawnictwo

www.atwydawnictwo.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Zmiany w systemie partyjnym Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	11
Rozdział II	
Zmiany w systemie partyjnym Niemiec	39
Rozdział III	
Zmiany w systemie partyjnym Francji	65
Rozdział IV	
Zmiany w systemie partyjnym Włoch	93
Rozdział V	
Zmiany w systemie partyjnym Hiszpanii	119

Wstęp

Monografia naukowa, którą oddajemy do rąk Czytelnika, ma na celu przedstawienie zmian zachodzących we współczesnych systemach partyjnych pod wpływem kryzysów. Połączenie tych ostatnich z procesami globalizacji i integracji oraz pogarszającym się standardem życia często prowadzi do niezadowolenia z rządów partii głównego nurtu – tzw. mainstreamowych – i skłania wyborców do udzielania poparcia partiom protestu. Bez wątpienia kryzys ekonomiczny 2008 r., migracyjny 2015 r., a także pandemiczny, który rozpoczął się w roku 2019, wzmocniły istniejące wcześniej obawy społeczne wywołane wspomnianymi procesami oraz nie pozostały bez wpływu na ustabilizowane systemy partyjne państw Europy Zachodniej. Wzrost znaczenia partii skrajnie prawicowych, skrajnie lewicowych oraz populistycznych spowodował, że główne partie centroprawicowe i centrolewicowe, które wcześniej wymieniały się u steru władzy, zaczęły tracić poparcie, a co za tym idzie – mandaty parlamentarne. W związku z tym w niektórych państwach siły te zostały odsunięte od władzy, a w innych wprowadziły nadal rządzą, ale zmniejszenie ich poparcia sprawiło, że zmuszone są zawierać szerokie koalicje. Tego rodzaju zmiany zachodzą nawet w systemach uznawanych tradycyjnie za stabilne, takich jak system brytyjski czy niemiecki. Nie sposób nie wziąć pod uwagę także stymulujących ten proces bodźców charakterystycznych dla poszczególnych systemów politycznych, jak np. dewolucja i Brexit w Zjednoczonym Królestwie czy regionalizacja w Hiszpanii.

Oś badań przedstawionych w niniejszej publikacji wyznaczyła próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób kryzysy wpływają na poziom poparcia dla partii głównego nurtu oraz czy przyczyniają się one do wzrostu poparcia dla partii skrajnych i populistycznych. W toku badań zweryfikowano więc następujące hipotezy:

- Partie głównego nurtu (zwłaszcza dwie największe) tracą poparcie społeczne mierzone liczbą głosów;
- Partie skrajne (skrajnie prawicowe i skrajnie lewicowe) oraz populistyczne zyskują poparcie mierzone liczbą głosów.

W badaniach wykorzystano metodę *case study*: przypadki pięciu analizowanych państw opracowano z uwzględnieniem specyficznych uwarunkowań danego systemu partyjnego, przebiegu kryzysów, a także zachodzących w ich konsekwencji zmian. Posłużono się także metodą historyczną, kładąc szczególny nacisk na chronologię i kamienie milowe dokonujących się zmian, a jednocześnie próbując w ten sposób zweryfikować wypracowane hipotezy. Badania były prowadzone w oparciu o dane zastane (akty prawne, wyniki wyborcze, dane dotyczące koalicji, dane ze stron parlamentów i rządów poszczególnych państw).

Monografia składa się z pięciu rozdziałów poświęconych systemom partyjnym poszczególnych państw analizowanych w projekcie. Każdy z nich zawiera kolejno: opis uwarunkowań danego systemu partyjnego; część dotyczącą zmian zachodzących pod wpływem kryzysów ekonomicznego, migracyjnego i pandemicznego; wzorce tworzenia koalicji oraz charakterystykę relevantnych partii politycznych. Rozdział pierwszy, autorstwa Agnieszki Grzyb, dotyczy najnowszych trendów w zmianach systemu partyjnego Zjednoczonego Królestwa. Rozdział drugi, napisany przez Marcina Kasperkowiaka, poświęcony jest przemianom systemu partyjnego Niemiec. W rozdziale trzecim – autorstwa Kamila Sowy – scharakteryzowano w tym kontekście system partyjny Francji. W rozdziale czwartym jego autorka Natalia Kokot dokonuje analizy zmian wywołanych konsekwencjami kryzysów w systemie partyjnym Włoch, zaś w rozdziale piątym tego samego wyzwania podejmuje się w odniesieniu do Hiszpanii Igor Dziedzic.

Publikacja ta jest adresowana do wszystkich osób, które interesują się problematyką zmian zachodzących we współczesnych systemach partyjnych, w tym do studentów kierunków humanistycznych i społecznych, a zwłaszcza nauk politycznych i stosunków międzynarodowych. Zawarte w niej opracowania mogą stanowić lekturę uzupełniającą do kursów z zakresu systemów partyjnych i politycznych.

Wstęp

Niniejsza monografia jest efektem badań prowadzonych w ramach projektu nagrodzonego w II edycji konkursu „Grant dla przyszłości” dla wybitnych studentów Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Publikacja została sfinansowana ze środków finansowych w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” w Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej wydanie nie byłoby również możliwe bez nieocenionego wsparcia merytorycznego i sugestii dr hab. Beaty Kosowskiej-Gąstoł, prof. UJ, za które Autorzy są niezwykle wdzięczni.

Rozdział I

Zmiany w systemie partyjnym Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej

AGNIESZKA GRZYB

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4085-8534>

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Pierwotny dzisiejszego parlamentu powstał w Wielkiej Brytanii już w 1265 r. i składał się z przedstawicieli trzech klas społecznych: baronów, rycerstwa i mieszczaństwa¹. Obecnie parlament westminsterski dzieli się na wybieraną w wyborach powszechnych Izbę Gmin oraz Izbę Lordów, która jest organem bezkadencyjnym. Członkowie Izby Lordów ze względu na sposób nabycia w niej członkostwa należą do jednej z trzech kategorii: lordów dożywotnich, lordów dziedzicznych lub lordów duchownych². Rozwój systemu partyjnego rozpoczął się natomiast dużo później, bo dopiero w XVII w. W parlamencie brytyjskim funkcjonowały wówczas dwie formacje: wigowie (sprzeciwiający się absolutyzmowi króla z dynastii Stuartów) i torysi (ugrupowanie popierające monarchię)³.

System partyjny Wielkiej Brytanii jest powszechnie klasyfikowany jako dwupartyjny. W latach 70. XX w. ze względu na pogłębiającą się tendencję wzrostu wyników partii trzecich i mniejszych ugrupowań badacze zaczęli określać go mianem dwuipółpartyjnego – na wzór systemu istniejącego wówczas w Niemczech. Taka klasyfikacja spotkała się jednak z krytyką,

¹ A. Dańda, *System partyjny Wielkiej Brytanii* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 361.

² T. Wieciech, *System polityczny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] *Systemy polityczne. Ustroje państw współczesnych*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020, s. 33–34.

³ A. Dańda, op. cit., s. 362.

ponieważ partie trzecie pomimo wzrostu ich znaczenia nie brały udziału w rządzeniu⁴. Zdaniem teoretyków system partyjny Wielkiej Brytanii można uznać za dwuipółpartyjny na arenie wyborczej, jednakże nie można tego zrobić biorąc pod uwagę arenę parlamentarno-gabinetową. W związku z tym brytyjski system partyjny zaczęto określać jako „rozchwiany system dwupartyjny” czy „zduszony system dwuipółpartyjny”⁵, co bardzo dobrze oddaje jego charakter (na arenie wyborczej – system dwuipółpartyjny, a na arenie parlamentarno-gabinetowej – system dwupartyjny)⁶.

W Wielkiej Brytanii obowiązuje konstytucja nieskodyfikowana, co oznacza, że normy konstytucyjne są rozproszone w wielu źródłach. Najważniejszym z nich jest prawo stanowione, którego normy są zawarte m.in. w ustawach Parlamentu. Pozostałe źródła to prawa i zwyczaje parlamentarne oraz prawo powszechne. Pozaprawnymi źródłami konstytucji są w tym przypadku konwenanse konstytucyjne, np. wymóg powoływania przez monarchę na premiera osoby cieszącej się zaufaniem Parlamentu⁷.

Do instytucjonalizacji prawnej partii politycznych doszło w latach 90. XX w. W 1998 r. parlament brytyjski ogłosił ustawę o rejestracji partii politycznych (Registration of Political Parties Act 1998), która wprowadziła konieczność zgłaszania ich nazw, siedzib i znaków specjalnych⁸. Następne regulacje zawarto w ustawie o partiach politycznych, wyborach i referendach z 2000 r. (Political Parties, Elections and Referendums Act 2000). Określała ona możliwości finansowania partii politycznych, w tym transparentność ich dotowania ze środków wewnątrz krajowych, a także zakładała utworzenie Komisji Wyborczej (Electoral Commission), która miała nadzorować

⁴ K. Zuba, *Brytyjski system partyjny w XXI wieku – ciągłość czy zmiana?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 19(1)/2012, s. 98.

⁵ B. Kosowska-Gąstoł, *Zmiany w brytyjskim systemie partyjnym oraz ich wpływ na system polityczny Zjednoczonego Królestwa – zarys problematyki* [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, red. R. Kłosowicz et al., Kraków 2016, s. 407.

⁶ Zob. szerzej: W. Sokół, Ł. Danel, *Dynamika zmian brytyjskich partii politycznych i systemu partyjnego w XXI wieku*, „Przegląd Europejski”, nr 2/2023, s. 113–134.

⁷ T. Wiecech, *System polityczny...*, op. cit., s. 23–25.

⁸ D. Suberlak, *Partia polityczna w porządku prawnym Wielkiej Brytanii*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” t. 65(1)/2020, s. 47–48.

finanse partii⁹. Dalszy rozwój instytucjonalizacji partii politycznych to ustawa o partiach politycznych i wyborach z 2009 r. (Political Parties and Election Act 2009) i ustawa o systemie wyborczym w wyborach parlamentarnych oraz o okręgach wyborczych z 2011 r. (Parliamentary Voting System and Constituencies Act 2011). W wyniku ich uchwalenia m.in. zwiększono kwoty darowizn i kredytów na rzecz partii politycznych, uregulowano system kontroli i wspierania systemu rejestracji partii oraz zmniejszono obszar administracyjny związany z realizacją wyborów parlamentarnych i referendum (wcześniej zakres okręgów wyborczych obejmował także obszary terytorialne niebędące terytorium Zjednoczonego Królestwa)¹⁰.

Współczesny system partyjny w Wielkiej Brytanii ma charakter wielopoziomowy. Wiąże się to z reformami, jakie zostały wprowadzone w 1998 r. przez laburzystowski rząd Tony'ego Blaira (tzw. Projekt Blaira), których skutkiem była dewolucja¹¹. Polegała ona na przekazywaniu części kompetencji władzy centralnej (ustawodawczych i wykonawczych w różnym zakresie) organom przedstawicielskim i rządów w Walii, Szkocji i Irlandii Północnej. Istotą dewolucji jest przekazanie (*devolution*) władzy, a nie jej oddanie. Jest to szczególny rodzaj decentralizacji, który obejmuje pozostawienie organom centralnym możliwości podejmowania decyzji w sprawach przekazanych na drodze dewolucji¹².

Proces dewolucji wpłynął również na funkcjonowanie partii politycznych. Powstanie nowych parlamentów i zgromadzeń regionalnych wprowadziło dodatkowe areny rywalizacji wyborczej. Wielopoziomowe zmagania wyborcze mogą być źródłem napięć pomiędzy organizacją centralną a regionalnymi strukturami partii w obszarach takich jak np. selekcja kandydatów czy przyjmowanie określonej strategii wyborczej oraz strategii gabinetowej¹³. Powodem konfliktu może być również wchodzenie w skład rządu

⁹ A. Dańda, op. cit., s. 364.

¹⁰ D. Suberlak, op. cit., s. 48–50.

¹¹ K. Zuba, op. cit., s. 98.

¹² L. Rajca, *Dewolucja jako szczególny proces decentralizacji w Wielkiej Brytanii* [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania*, red. K. Czarnecki, A. Lutrzykowski, R. Musiałkiewicz, Włocławek 2017, s. 156.

¹³ B. Kosowska-Gąstoł, *Wpływ dewolucji na brytyjskie partie polityczne ze szczególnym uwzględnieniem zmian zachodzących w Szkocji* [w:] *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, red. A. Zięba, Kraków 2013, s. 285–290.

na jednym poziomie, a na innym pozostawanie w opozycji, skutkujące różnymi priorytetami poszczególnych ogniw partyjnych. Inny problem może stanowić sytuacja, w której partia na jednym poziomie rządzi samodzielnie, a na drugim tworzy rząd z koalicjantem, który na poziomie pierwszym znajduje się wobec niej w opozycji. Wówczas partia ogólnopañstwowa może zakazać partii regionalnej zawiązywania koalicji (co również może być źródłem konfliktu)¹⁴.

Zdaniem Tomasza Wieciecha brytyjskie partie polityczne można podzielić na:

- 1) partie ogólnokrajowe rywalizujące o zwycięstwo w wyborach (Partia Pracy, Partia Konserwatywna),
- 2) mniejsze partie prowadzące działalność o zasięgu ogólnokrajowym (Liberalni Demokraci, Partia Zielonych),
- 3) partie regionalne/narodowe (Szkocka Partia Narodowa, Plaid Cymru – Partia Walii, partie działające w Irlandii Północnej: m.in. Sinn Féin, Demokratyczna Partia Unionistyczna)¹⁵.

II. Partie pod wpływem kryzysów

Kryzys ekonomiczny

Kryzys gospodarczy nie dotknął Wielkiej Brytanii tak dotkliwie jak innych państw Unii Europejskiej (UE) – Grecji czy Hiszpanii¹⁶. Jednakże i Zjednoczone Królestwo musiało zmagać się z wywołanymi nim gospodarczymi i społecznymi skutkami.

Kryzys ekonomiczny spowodował spowolnienie gospodarcze w Wielkiej Brytanii, wpływając m.in. na PKB, inwestycje, konsumpcję, wydatki rządowe czy eksport netto¹⁷. Jedną z jego konsekwencji były trudności ze

¹⁴ Ibidem, s. 292–293.

¹⁵ T. Wieciech, *System polityczny...*, op. cit., s. 29–30.

¹⁶ D. Czykier-Wierzba, *Wpływ kryzysu ekonomicznego na sytuację gospodarczą i społeczną w krajach UE*, „Postępy Nauk Rolniczych” nr 4/2011, s. 115–116.

¹⁷ T. Lechowicz, *Skutki kryzysu finansowego w Wielkiej Brytanii*, „Studia i Materiały” nr 1/2013, s. 91.

II. Partie pod wpływem kryzysów

zdobyciem kapitału poprzez zaciąganie kredytów bankowych oraz emisję papierów wartościowych. Firmy brytyjskie nie miały też pieniędzy na realizację inwestycji, ponieważ problematyczna okazała się sprzedaż dóbr¹⁸. Ryzykowana ze względu na recesję stawała się *de facto* sama działalność inwestycyjna. W 2008 r. w sektorze finansów publicznych występowała nadwyżka, jednak już rok później Wielka Brytania odnotowała 11,5-procentowy poziom deficytu¹⁹.

Przed kryzysem ekonomicznym Wielka Brytania była największym rynkiem kredytów konsumenckich²⁰. Jedną z konsekwencji recesji była natomiast upadłość konsumencka: instytucje finansowe ograniczyły podaż kredytów, a konsumenci przestali je zaciągać. Tomasz Lechowicz zwraca uwagę, że dostępność upadłości konsumenckiej wzrosła po przejęciu władzy przez Partię Pracy w 1997 r.²¹. W efekcie konsumenci zamiast spłacać zaciągnięte kredyty zaczęli ogłaszać bankructwo, co było dla nich bardziej opłacalne. Istotnym skutkiem kryzysu ekonomicznego był również wzrost stopy bezrobocia: w IV kwartale 2008 r. wynosiła ona 6,3 proc., natomiast w IV kwartale 2009 r. podniosła się do poziomu 7,9 proc.²².

Wielka Brytania prowadziła działania interwencjonistyczne obejmujące m.in. wprowadzanie pakietów antykryzysowych²³. Polegało to na zwiększeniu wydatków socjalnych czy obniżaniu podatków w celu pobudzenia popytu, co z kolei redukowało dochody budżetowe. Efektem tych działań było pogorszenie deficytu budżetowego, a następnie zwiększenie długu publicznego. Zdaniem T. Lechowicza działania rządu brytyjskiego z jednej strony wzmocniły sektor finansowy, a z drugiej miały niekorzystny wpływ na stan finansów publicznych²⁴.

W grudniu 2009 r. Monitor Polityczny Ipsos opublikował wyniki sondaży społecznych przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii. Zgodnie z nimi poziom optymizmu dotyczącego poprawy stanu gospodarki

¹⁸ Ibidem, s. 93–95.

¹⁹ D. Czykier-Wierzbą, op. cit., s. 124.

²⁰ T. Lechowicz, op. cit., s. 95–96.

²¹ Ibidem, s. 96.

²² *Stopa bezrobocia (Wielka Brytania)*, <https://tinyurl.com/52z29dab> [15.02.2023].

²³ T. Lechowicz, op. cit., s. 97.

²⁴ Ibidem, s. 97–98.

w ciągu 12 miesięcy spadł: 32 proc. ankietowych uważało, że gospodarka się poprawi, a 36 proc. było zdania, że jej stan się pogorszy²⁵. Poparcie dla rządu Gordona Browna z Partii Pracy wynosiło wówczas 21 proc., a ponad 28 proc. ankietowanych było niezadowolonych z działań premiera²⁶. Z kolei poparcie dla poszczególnych partii politycznych w 2009 r. prezentowało się następująco: Partia Konserwatywna – 42 proc., Partia Pracy – 26 proc., Partia Liberalnych Demokratów – 19 proc.²⁷.

Partia Pracy w swoim programie przed wyborami w 2010 r. zaprezentowała szereg rozwiązań mających pozwolić odbudować gospodarkę Wielkiej Brytanii po kryzysie. W jej manifestie znalazły się takie postulaty, jak: reforma bankowości, cięcia wydatków o niższym priorytecie, wprowadzenie sprawiedliwych podatków (m.in. nowego, globalnego podatku), rozwój zaawansowanych technologicznie przedsiębiorstw w celu stworzenia miliona miejsc pracy, a także zapewnienie wsparcia dla sektora prywatnego poprzez zgromadzenie 4 mld funtów w ramach programu „UK Finance for Growth”²⁸. Labourzyści przekonywali, że to z powodu lekkomyślności nieodpowiedzialnych osób główne banki brytyjskie straciły pieniądze obywateli. Przestrzegali również przed torysami, którzy poprzez brak inwestycji i wprowadzenie cięć w 2010 r. zagroziliby ożywieniu gospodarczemu Wielkiej Brytanii²⁹.

Partia Konserwatywna z kolei oskarżała labourzystowski rząd o kryzys zadłużenia państwa oraz powolne „zabijanie” gospodarki Wielkiej Brytanii m.in. poprzez podatek od miejsc pracy. Zdaniem torysów kryzys zadłużenia miał być jedynym dziedzictwem, które pozostawi po sobie Gordon Brown³⁰. W celu poprawy stanu gospodarki państwa

²⁵ *Ipsos December 2009 Political Monitor*, <https://tinyurl.com/2xt9fbs7> [15.02.2023].

²⁶ Ibidem.

²⁷ *Ipsos Political Monitor: Aggregated 2009 results*, <https://tinyurl.com/4c7xythz> [15.02.2023].

²⁸ *A future fair for all. The Labour Party Manifesto 2010*, http://www.cpa.org.uk/cpa_documents/TheLabourPartyManifesto-2010.pdf, s. 12 [15.02.2023].

²⁹ Ibidem, s. 4–12.

³⁰ *Invitation to join the government of Britain. The Conservative Manifesto 2010*, <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/Conservative-Party-Manifesto-2010.pdf>, s. VIII [15.02.2023].

II. Partie pod wpływem kryzysów

konserwatyści zapowiadali m.in. budowę zrównoważonej gospodarki (zwiększenie eksportu i inwestycji biznesowych), zmniejszenie bezrobocia, wzrost aktywności sektora prywatnego, reformę usług publicznych i systemu bankowego oraz zapewnienie stabilności makroekonomicznej poprzez zabezpieczenie ratingu kredytowego Wielkiej Brytanii czy utrzymanie stóp procentowych na niższym poziomie³¹.

Liberalni Demokraci również proponowali zmniejszenie deficytu, obniżenie podatków, reformę bankową i inwestycje gospodarcze. W swoim programie zawarli oni propozycję powołania Rady Stabilności Finansowej, która odpowiadałaby za redukcję deficytu państwa. Oskarżali rząd Partii Pracy o stworzenie skomplikowanego i niesprawiedliwego systemu świadczeń socjalnych, który według nich wymagał reformy³². Z kolei dziesięciolecia wcześniejszych rządów Partii Konserwatywnej (przed 1997 r.) krytykowali za budowanie niezrównoważonej gospodarki. Jednym z ich postulatów była gospodarka oparta na innowacyjności i zrównoważonym – ekologicznym – rozwoju³³.

Po 13-letniej dominacji Partii Pracy, rządzącej od 1997 r., w roku 2010 doszło do zmiany władzy w wyniku wyborów, które nastąpiły po kryzysie ekonomicznym w Wielkiej Brytanii³⁴. Zwyciężyła w nich Partia Konserwatywna, zdobywając 306 miejsc; druga była Partia Pracy, której przypadło 258 miejsc; a trzecią lokatę zajęła Partia Liberalnych Demokratów z 57 mandatami³⁵ (zob. tabela I).

W wyniku takiego podziału miejsc Partia Konserwatywna zdecydowała się wejść w koalicję z Partią Liberalnych Demokratów, a premierem został David Cameron³⁶. Jeszcze przed wyborami Nick Clegg, lider

³¹ Ibidem, s. 5.

³² *Change that works for you. Building a fairer Britain, Liberal Democrat Manifesto 2010*, <https://www.markpack.org.uk/files/2015/01/Liberal-Democrat-manifesto-2010.pdf>, s. 8–17 [15.02.2023].

³³ Ibidem, s. 17–21.

³⁴ I. Kapsa, „Kryzys” we współczesnej polityce brytyjskiej – konsekwencje dla systemu partyjnego [w:] *Demokracja w obliczach kryzysu*, red. I. Kapsa, W. Rogowski, Warszawa 2014, s. 167.

³⁵ *ParlGov*, https://lukas-warode.shinyapps.io/ParlGov_Dashboard/ [15.02.2023].

³⁶ B. Wardziński, *Kim był David Cameron? Sylwetka polityczna byłego premiera*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie” nr 1/2021, s. 138.

Liberalnych Demokratów, twierdził, że jeśli zaistnieje taka możliwość, podejmą oni współpracę z konserwatystami³⁷. Po zawiązaniu koalicji obie partie przygotowały umowę *The Coalition: Our Programme for Government*, która zakładała przede wszystkim redukcję deficytu budżetowego państwa, a także m.in. zmniejszenie wydatków publicznych i wprowadzenie ulg podatkowych³⁸. W związku z utworzeniem koalicji można wyciągnąć wniosek, że w 2010 r. na poziomie parlamentarno-gabinetowym mieliśmy do czynienia z systemem dwuipółpartyjnym, ponieważ partia trzecia, czyli Liberalni Demokraci, brała udział w rządzeniu. Istotne jest również to, że w ówczesnych wyborach obie dotychczas wiodące partie polityczne zdobyły w sumie 65,1 proc. głosów – był to bowiem najniższy wynik łącznego poparcia dla dwóch głównych ugrupowań w całej historii Wielkiej Brytanii³⁹.

Kryzys migracyjny

Wielka Brytania jest państwem wieloetnicznym i wielokulturowym, które doświadczyło intensywnych strumieni migracyjnych zarówno z krajów poszerzonej Unii Europejskiej, jak i spoza niej. W 2010 r. Cameron obiecywał obniżenie migracji do „dziesiątek tysięcy”, czyniąc z niej narzędzie rywalizacji politycznej. Sprzeciw wobec imigrantów był obecny również w brytyjskiej opinii publicznej, w oczach której wraz z narastającym kryzysem migracyjnym stawali się oni wyraźnym problemem społecznym⁴⁰.

Punkt kulminacyjny kryzysu migracyjnego przypadł na 2015 r., jednak problemy z niekontrolowanym napływem migrantów rozpoczęły się już

³⁷ I. Kapsa, „Kryzys” *we współczesnej...*, op. cit., s. 165.

³⁸ I. Kapsa, „Demokracja na ulicach Londynu” – analiza protestów politycznych w Wielkiej Brytanii po wyborach parlamentarnych 2010 roku [w:] *Dyskurs publiczny w praktykach społecznej kontestacji*, red. J. Golinowski, A. Kaszukur, Bydgoszcz 2014, s. 294–295.

³⁹ T. Wiecech, *Konstytucyjne aspekty zawieszonego parlamentu w Wielkiej Brytanii*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1/2011, s. 28.

⁴⁰ M. Kułakowska, *Kwestia migracji w kampanii referendalnej dotyczącej brytyjskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, „Politeja” nr 1/2017, s. 48.

II. Partie pod wpływem kryzysów

w roku 2011⁴¹. Wielka Brytania była atrakcyjnym celem migracji ze względu na wysoki poziom życia i oferowane przez państwo korzyści ekonomiczne. W 2014 r. o nadanie statusu uchodźcy ubiegało się tam 32 120 osób, a rok później było to już ponad 38 tys. osób⁴². Brytyjczycy byli niezadowoleni z polityki migracyjnej, jaką prowadziła UE, co doprowadziło do wzrostu eurosceptycyzmu w społeczeństwie, a w konsekwencji do referendum, w którym większość głosujących (51,9 proc.) opowiedziała się za wyjściem ze struktur unijnych⁴³. Zapowiedź przeprowadzenia referendum nastąpiła jeszcze w 2013 r. podczas przemówienia premiera Wielkiej Brytanii – Camerona. Było to spowodowane narastającym eurosceptycyzmem w Partii Konserwatywnej oraz konkurencją, jaką stanowiły dla niej inne ugrupowania, zwłaszcza antyunijna Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (United Kingdom Independence Party – UKIP)⁴⁴. Z kolei w 2014 r. Cameron napisał artykuł dla brytyjskiej gazety „The Telegraph”, w którym krytykował niepracujących imigrantów pobierających zasiłki w Wielkiej Brytanii oraz postulował wprowadzenie mechanizmów ograniczających strumień migracyjny⁴⁵. W tym samym roku odbywały się wybory do Parlamentu Europejskiego, które w Zjednoczonym Królestwie po raz pierwszy wygrała eurosceptyczna UKIP z Nigelem Faragem na czele⁴⁶.

W szczytowym momencie kryzysu migracyjnego Wielka Brytania była jednym z państw, które sprzeciwiały się przyjmowaniu uchodźców. Rząd Camerona stwierdził, że zamiast tego rozwiązania należy dążyć do zabezpieczenia pokoju i stabilizacji w krajach objętych konfliktami zbrojnymi⁴⁷.

⁴¹ B. Samoraj-Charitonow, *Wpływ kryzysu migracyjnego na decyzję Wielkiej Brytanii o wystąpieniu ze struktur Unii Europejskiej*, „Zabezpieczenie Społeczne. Teoria, Prawo, Praktyka” nr 6/2017, s. 28.

⁴² K. Gołębiowska, *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego w latach 2015–2017. Analiza wieloaspektowa* [w:] *Polityka i kultura w warunkach ponowoczesności*, t. II, red. A. Stelmach, M. Lorenc, M. Łukasiewicz, Poznań 2018, s. 301.

⁴³ B. Samoraj-Charitonow, op. cit., s. 28–33.

⁴⁴ M. Kułakowska, op. cit., s. 47.

⁴⁵ Ibidem, s. 49.

⁴⁶ P. Wintour, N. Watt, *Ukip wins European elections with ease to set of political earthquake*, „The Guardian”, 26.05.2014, <https://tinyurl.com/2wn4p72n> [16.02.2023].

⁴⁷ M. Sitek, *Kryzys uchodźczy a kryzys instytucjonalny Unii Europejskiej*, „Journal of Modern Science” nr 1/2016, s. 463–464.

Zgodnie z badaniami przeprowadzanymi przez pracowników Migration Observatory, kwestia migracji w Wielkiej Brytanii była ówczesnie jednym z najważniejszych tematów dla brytyjskiej opinii publicznej. Większość Brytyjczyków była zdania, że imigrantów jest zbyt dużo, oraz że polityka migracyjna powinna zostać zastrzona. Z kolei w 2013 r. 56 proc. badanych stwierdziło, że liczba imigrantów powinna zostać w znacznym stopniu obniżona⁴⁸.

Podczas kryzysu migracyjnego odbywały się wybory do Izby Gmin. Zwyciężyła w nich Partia Konserwatywna, zdobywając 330 miejsc na 650 możliwych (zob. tabela I), co pozwoliło jej na samodzielne zbudowanie rządu większościowego⁴⁹. W opozycji pozostawała natomiast Partia Pracy – i tym samym Wielka Brytania na arenie parlamentarno-wyborczej powróciła do systemu dwupartyjnego. Z kolei na arenie wyborczej miano „trzeciej partii” zyskała Szkocka Partia Narodowa (Scottish National Party – SNP), zdobywając w Szkocji 56 mandatów na 59 możliwych⁵⁰. Liberalni Demokraci zanotowali największy spadek poparcia (minus 15,2 pkt. proc.), co pozwoliło im otrzymać jedynie osiem miejsc w Izbie Gmin. Z kolei UKIP była ugrupowaniem cieszącym się trzecim najwyższym poparciem wyborczym: 12,6 proc. (za konserwatystami i labourzystami)⁵¹, choć mimo tak wysokiego wyniku zdobyła ona tylko jeden mandat poselski⁵².

⁴⁸ M. Kułakowska, op. cit., s. 59.

⁴⁹ C. Rallings, M. Thrasher, *The 2015 General Election: aspects of participation and administration*, https://www.electoralcommission.org.uk/sites/default/files/pdf_file/Plymouth-UKPGE-electoral-data-report-final-WEB.pdf, s. 3 [16.02.2023].

⁵⁰ Ibidem, s. 3.

⁵¹ *Election 2015. Results*, <https://tinyurl.com/y5p232rf> [17.02.2023].

⁵² Wynika to z systemu wyborczego Wielkiej Brytanii. W wyborach do Izby Gmin obowiązuje większościowa formuła wyborcza. Deputowani są wybierani w 650 jednomandatowych okręgach wyborczych (533 w Anglii, 59 w Szkocji, 40 w Walii oraz 18 w Irlandii Północnej), zwycięża zaś kandydat, który w danym okręgu otrzymał największą liczbę głosów. Jednakże wybory do Izby Gmin są równe tylko w aspekcie formalnym. W aspekcie materialnym nie realizują tego postulatu ze względu na różnice w wielkości okręgów wyborczych. Skutkuje to rażącą dysproporcją między poparciem dla poszczególnych partii politycznych wyrażonym w głosowaniu a uzyskiwaną przez nie reprezentacją w Izbie Gmin: T. Wiecech, *System polityczny...*, op. cit., s. 35–36.

II. Partie pod wpływem kryzysów

W programie wyborczym konserwatystów na rok 2015 znajdował się punkt zatytułowany „Kontrolowana imigracja korzystna dla Wielkiej Brytanii”. Autorzy obarczali w nim rządzącą w latach 1997–2009 Partię Pracy winą za politykę otwartych granic, która spowodowała największy napływ ludzi⁵³. Plan torysów odnośnie do migracji składał się z siedmiu postulatów. Dotyczyły one kolejno: ograniczenia imigracji spoza UE (1), przywrócenia kontroli nad migracją z państw UE poprzez reformę przepisów regulujących kwestię opieki społecznej (2), wzmocnienia egzekwowania przepisów imigracyjnych (3), zwiększenia uprawnień w zakresie deportacji przestępców (4), zwalczania handlu ludźmi i wyzysku (5), promocji integracji i wartości brytyjskich, m.in. poprzez wprowadzenie obowiązkowych testów językowych (6), zmniejszenia presji na służby publiczne i lokalną społeczność dzięki utworzeniu Funduszu Kontroli Migracji, który odpowiadałby za nadzorowanie egzekwowania przepisów imigracyjnych (7)⁵⁴.

Partia Pracy w swoim programie bardziej skupiła się natomiast na kwestii stosunków z UE. Według niej konserwatyści poprzez odwracanie się od Unii Europejskiej izolowali Wielką Brytanię i szkodzili jej⁵⁵. Zaznaczano przy tym, że Partia Pracy jest przeciwna wyprowadzeniu państwa ze struktur UE, ponieważ członkostwo to jest kluczowe dla bezpieczeństwa i dobrobytu Zjednoczonego Królestwa⁵⁶. W kwestii migracji laburzyści postulowali wzmocnione kontrole na granicach, zmniejszenie imigracji osób o niskich kwalifikacjach, sprawiedliwsze zasady w miejscach pracy powstrzymujące wyzysk imigrantów oraz wzmocnienie integracji społecznej⁵⁷.

⁵³ *Strong Leadership. A Clear Economic Plan. A Brighter, More Secure Future. The Conservative Party Manifesto 2015*, <https://www.theresavilliers.co.uk/sites/www.theresavilliers.co.uk/files/conservativemanifesto2015.pdf>, s. 29 [16.02.2023].

⁵⁴ Ibidem, s. 30–31.

⁵⁵ *Britain can be better. The Labour Party Manifesto 2015*, <https://manifesto.deryn.co.uk/wp-content/uploads/2021/04/BritainCanBeBetter-TheLabourPartyManifesto2015.pdf>, s. 74 [16.02.2023].

⁵⁶ Ibidem, s. 76–77.

⁵⁷ Ibidem, s. 49–50.

Szkocka Partia Narodowa swój dobry wynik w wyborach do Izby Gmin zawdzięczała referendum niepodległościowemu, które odbyło się w 2014 r. w Szkocji. Decyzja o tym głosowaniu została podjęta przez Parlament Szkocki już w 2011 r., jego przeprowadzenie wymagało jednak zgody Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, którą zapewnił koalicyjny rząd w porozumieniu edynburskim z 2012 r. W wyniku referendum zwyciężyło prounijne i probrytyjskie stronnictwo Better Together (55 proc.). Za opuszczeniem Wielkiej Brytanii zagłosowało zaś 45 proc. Szkotów⁵⁸. Skutkiem referendum była zmiana lojalności osób popierających niepodległość: opowiadający się za nią wyborcy nie mogli pogodzić głosowania na Partię Pracy (dotychczas dominującą w Szkocji) ze stanowiskiem, które zajęli w referendum. W wyniku tego w wyborach do Izby Gmin w 2015 r. głosowali oni na SNP⁵⁹.

Populistyczna i antyimigracyjna Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa wysokie poparcie zawdzięczała kwestii migracji, która była głównym tematem jej kampanii wyborczej⁶⁰. Lider ugrupowania, Nigel Farage, twierdził, że imigracja wywiera negatywną presję na płace, usługi publiczne i społeczeństwo Wielkiej Brytanii. UKIP chciał w szczególności, by przybywający do państwa imigranci płacili przez pięć lat za prywatne ubezpieczenie zdrowotne, zanim skorzystają z brytyjskiej służby zdrowia. Jedną z bardziej radykalnych propozycji ugrupowania było uniemożliwienie przyjazdu do Wielkiej Brytanii imigrantom cierpiącym na choroby zagrażające życiu (np. AIDS). Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa zebrała prawie 4 mln głosów w całym państwie i po raz pierwszy w swojej historii zajęła drugie miejsce w 120 okręgach wyborczych w Anglii i Walii⁶¹.

⁵⁸ E. Fieldhouse, Ch. Prosser, *The limits of partisan loyalty: How the Scottish independence referendum cost Labour*, „Electoral Studies” Vol. 52/2018, s. 11.

⁵⁹ Ibidem, s. 19.

⁶⁰ K. Tournier-Sol, *UKIP's Performance in the 2015 General Election: A Series of Unfulfilled Expectations*, „French Journal of British Studies” No. 20–3/2015, s. 4.

⁶¹ Ibidem, s. 6.

Kryzys pandemiczny

Kryzys pandemiczny szczególnie mocno dotknął Wielką Brytanię. Liczba osób zmarłych z powodu COVID-19 w Zjednoczonym Królestwie przekroczyła 200 tys.⁶². Pierwszy przypadek zarażenia COVID-19 miał miejsce w Wielkiej Brytanii 31 stycznia 2020 r.⁶³, a najwięcej zgonów odnotowano w kwietniu 2020 i styczniu 2021 r.⁶⁴. Dodatkowo Zjednoczone Królestwo znajdowało się na czwartym miejscu listy państw o największej liczbie zachorowań⁶⁵.

Partią, która musiała sobie radzić z pandemią koronawirusa, byli konserwatyści, sprawujący władzę nieprzerwanie od 2010 r.⁶⁶. Jednym z pierwszych działań, jakie podjęto w tym kontekście, była kontrola lotów z Wuhan do Wielkiej Brytanii. Swoje spotkania rozpoczął również komitet kryzysowy o nazwie Cabinet Office Briefing Room (COBRA) pod przewodnictwem premiera Borisa Johnsona⁶⁷. Późniejsze działania to wprowadzanie regulacji i wytycznych w celu uniknięcia rozprzestrzeniania się choroby. Ponadto 3 lutego 2020 r. brytyjski rząd przekazał 20 mln funtów na opracowanie szczepionki przeciwko koronawirusowi⁶⁸. Początkowe działania Wielkiej Brytanii polegały na budowaniu tzw. „odporności zbiorowej”: ograniczono się do ostrzeżeń i informacji o zagrożeniach, z odwołaniem do społecznej odpowiedzialności⁶⁹.

⁶² Stan na 16 lutego 2023 r. to 218 405 osób zmarłych z powodu Covid-19: *Coronavirus (COVID-19) in the UK*, <https://coronavirus.data.gov.uk/details/deaths> [18.02.2023].

⁶³ G.M. Hadjidemetriou et al., *The impact of government measures and human mobility trend on COVID-19 related deaths in the UK*, „Transportation Research Interdisciplinary Perspectives” Vol. 6/2020, s. 1.

⁶⁴ *Coronavirus (COVID-19) in the UK*, op. cit.

⁶⁵ T.C. Resende et al., *How did the UK government face the global COVID-19 pandemic?*, „Brazilian Journal of Public Administration” No. 1/2021, s. 73.

⁶⁶ *ParlGov*, https://lukas-warode.shinyapps.io/ParlGov_Dashboard/ [18.02.2023].

⁶⁷ T.C. Resende et al., op. cit., s. 77.

⁶⁸ Ibidem, s. 78.

⁶⁹ P. Turczyński, *Unia Europejska w obliczu pandemii COVID-19*, „Polityka i Społeczeństwo” nr 4/2020, s. 19.

Pierwszy zgon z powodu zarażenia COVID-19 miał miejsce 5 marca 2020 r. Od tego momentu nastąpiła intensyfikacja działań rządu: zwiększono zasięg kampanii informacyjnych dotyczących rozprzestrzeniania się wirusa, a 24 marca wprowadzono ograniczenia w poruszaniu się obywateli. Pomimo wdrożonych restrykcji Wielka Brytania była jednak krytykowana przez inne państwa europejskie za zbyt późną decyzję o przyjęciu surowych środków izolacji społecznej⁷⁰.

W kwietniu 2020 r. nastąpił spadek brytyjskiego PKB o ponad 20 proc., co było skutkiem zamrożenia gospodarki (tzw. lockdownu)⁷¹. Był to większy spadek niż w przypadku kryzysu ekonomicznego. Z powodu pandemii nie funkcjonowało wiele obiektów użyteczności publicznej, takich jak szkoły, teatry, a nawet budynki kościołów⁷². W wyniku lockdownu najbardziej ucierpiały transport lotniczy, turystyka i gastronomia. W ramach tarczy antykryzysowej rząd Wielkiej Brytanii wprowadził wypłaty dla samozatrudnionych i programy preferencyjnych kredytów dla przedsiębiorstw⁷³.

Inną kwestią była dostępność brytyjskiej służby zdrowia (National Health Services – NHS)⁷⁴. Specjaliści z różnych dziedzin medycyny byli szkoleni z obsługi respiratorów. Sama NHS zrekrutowała 750 tys. wolontariuszy w celu zwiększenia i utrzymania dostępności pracowników ochrony zdrowia. Przedłużono również wizy pobytowe pracownikom NHS będącym cudzoziemcami, a Generalna Rada Medyczna (General Medical Council) ułatwiła z kolei ponowną rejestrację do zawodu emerytowanych lekarzy⁷⁵.

Bezpośrednio po wyborach w 2019 r. poziom zaufania dla rządu wynosił jedynie 20 proc., podczas gdy osób deklarujących brak zaufania było

⁷⁰ T.C. Resende et al., op. cit., s. 78–81.

⁷¹ K. Bolesta, B. Sobik, *Analiza działań antykryzysowych podczas pandemii COVID-19 w krajach Europy*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” nr 13/2020, s. 19.

⁷² M. Furman, I. Kowalska-Bobko, C. Sowada, *Działania władz publicznych w zakresie zwalczania pandemii COVID-19 w wybranych krajach europejskich*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” nr 18/2020, s. 176.

⁷³ K. Bolesta, B. Sobik, op. cit., s. 20–21.

⁷⁴ M. Furman, I. Kowalska-Bobko, Ch. Sowada, op. cit., s. 179.

⁷⁵ Ibidem, s. 179.

II. Partie pod wpływem kryzysów

60 proc.⁷⁶. Wraz z rozpoczęciem lockdownu nastąpił wzrost zaufania, któremu towarzyszył wyraźny spadek nieufności. Na początku maja 2020 r. po raz pierwszy odsetek respondentów ufających rządowi przekroczył odsetek osób nieufnych. Już 22 maja tego roku miał jednak miejsce gwałtowny wzrost ogólnej nieufności politycznej, która sięgnęła 65 proc. Wiązało się to ze skandalem wywołanym przez starszego doradcę premiera, Dominica Cummingsa, kiedy brytyjskie gazety opublikowały szczegóły dotyczące łamania przez niego zasad izolacji społecznej. Podróżował on ponad 400 km do rodzinnej posiadłości z dzieckiem i żoną mającymi objawy COVID-19. Rząd brytyjski bronił Cummingsa, co wywołało oburzenie i podważyło wiarygodność wytycznych związanych z lockdownem. Z kolei zaufanie dla Johnsona przed pandemią wynosiło 28 proc., a po wprowadzeniu restrykcji społecznych wzrosło do 49 proc. Od kwietnia 2020 r. systematycznie jednak spadało, osiągając 24 proc. w październiku⁷⁷.

Innym skandalem, jaki wybuchł podczas pandemii COVID-19, było tzw. *partygate*. W czasie obowiązyującego lockdownu w Wielkiej Brytanii w budynkach rządowych, w tym w siedzibie premiera przy Downing Street 10, odbywały się przyjęcia, w których brali udział sam Johnson oraz pracownicy jego biura. W mediach pojawiły się informacje o 15 takich spotkaniach, które mogły naruszać obowiązujące wówczas ograniczenia prawne dotyczące zgromadzeń. 25 maja 2022 r. starsza urzędniczka państwowa Sue Gray przedstawiła raport dotyczący *partygate*, w którym stwierdzono, że wiele z tych wydarzeń nie powinno mieć miejsca oraz niezależnie od intencji naruszało zasady przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się COVID-19⁷⁸. Te i inne skandale polityczne (m.in. wykorzystywanie seksualne dwóch mężczyzn przez wysokiego rangą członka rządu Johnsona, Chrisa Pinchera) przyczyniły się do późniejszej dymisji premiera⁷⁹.

⁷⁶ B. Davis et al., *Changes in political trust in Britain during the COVID-19 pandemic in 2020: integrated public opinion evidence and implications*, „Humanities & Social Sciences Communications” No. 166/2021, s. 4.

⁷⁷ Ibidem, s. 4–5.

⁷⁸ P. Walker, *Sue Gray report: full breakdown of findings about No 10 parties*, „The Guardian”, 25.05.2022, <https://tinyurl.com/28wv38kn> [19.02.2023].

⁷⁹ B. Perrigo, *Boris Johnson has resigned. Here's how he lost Britain's government*, „time.com”, 6.07.2022, <https://tinyurl.com/yc5rds4> [19.02.2023].

Nowym premierem Wielkiej Brytanii, jako trzecia kobieta zajmująca to stanowisko, została Liz Truss, jednak po 45 dniach złożyła ona rezygnację⁸⁰. W 2022 r. premierem został Rishi Sunak, który brał udział w przyjęciach organizowanych podczas lockdownu⁸¹.

W czasie trwania kryzysu pandemicznego (2020–2022) poziom poparcia dla Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa oscylował w granicach 1–2 proc., czasem osiągając 3 proc.⁸². Jest to wyraźny spadek w porównaniu z poparciem, jakim cieszyła się ona podczas kryzysu migracyjnego w 2015 r. W 2019 r. powstało nowe ugrupowanie: eurosceptyczna i populistyczna partia Brexit (Brexit Party), której liderem został Farage⁸³. Zwyciężyła ona wówczas w wyborach do Parlamentu Europejskiego, zdobywając 29 mandatów na 73 możliwe⁸⁴. Od 2021 r. partia ta działa pod nazwą Reform UK. Zmienił się również jej lider – został nim Richard Tice⁸⁵. Poziom poparcia dla tego ugrupowania w czasie kryzysu pandemicznego wynosił 3 proc., czasem sięgając 4 proc.⁸⁶. Reform UK cieszyło się więc większym poparciem niż wspomniany wcześniej UKIP. W styczniu 2023 r. osiągnęło zaś 5,1 proc. poparcia⁸⁷.

Najnowsze sondaże pokazują wzrost poparcia dla Partii Pracy i jego systematyczny spadek w przypadku konserwatystów. Poparcie dla laburzystów w styczniu 2023 r., w momencie powstawania niniejszego rozdziału, wynosi 47,1 proc., przy jedynie 25,7 proc. poparcia dla torysów⁸⁸.

⁸⁰ *Premier Wielkiej Brytanii Liz Truss rezygnuje*, „Rzeczpospolita”, 20.10.2022, <https://tinyurl.com/bevphd97> [19.02.2023].

⁸¹ Y. Serhan, *Rishi Sunak is Britain's new Prime Minister. Here's what to know*, „Time”, 24.10.2022, <https://tinyurl.com/cdn6e5wx> [19.02.2023].

⁸² *United Kingdom*, <https://tinyurl.com/2p8km2x2> [19.02.2023].

⁸³ K. Sobolewska-Myślik, *Trzy nowe partie w brytyjskim systemie partyjnym – trzy wcielenia brytyjskiego eurosceptycyzmu. Referendum Party, UKIP, Brexit Party*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 28(1)/2021, s. 89–94.

⁸⁴ *Wyniki wyborów europejskich w 2019 r.*, <https://tinyurl.com/4ajyfd5j> [19.02.2023].

⁸⁵ J. Read, *Richard Tice replaces Nigel Farage as leader of Reform UK*, „The New European”, 8.03.2021, <https://tinyurl.com/45aafcej> [19.02.2023].

⁸⁶ *United Kingdom*, <https://tinyurl.com/2p8km2x2> [19.02.2023].

⁸⁷ *Sondaże / Wielka Brytania*, <https://tinyurl.com/mwff8xwku> [19.02.2023].

⁸⁸ Ibidem.

II. Partie pod wpływem kryzysów

Jeśli ten trend się utrzyma, to w najbliższych wyborach do Izby Gmin może dojść do zmiany władzy.

Tabela I. Wyniki wyborów do Izby Gmin w XXI w.

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2001	Partia Pracy	40,7	412	62,5
	Partia Konserwatywna	31,7	166	25,2
	Liberalni Demokraci (LibDem)	18,3	52	7,9
	Szkocka Partia Narodowa (SNP)	1,8	5	0,8
	Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (UKIP)	1,5	0	0
	Ulsterska Partia Unionistyczna	0,8	6	0,9
	Plaid Cymru	0,7	4	0,6
	Demokratyczna Partia Unionistyczna (DUP)	0,7	5	0,8
	Sinn Féin	0,7	4	0,6
	Socjaldemokratyczna Partia Pracy (SDLP)	0,6	3	0,5
	Health Concern	0,1	1	0,2
2005	Partia Pracy	35,2	355	55
	Partia Konserwatywna	32,4	198	30,7
	LibDem	22	62	9,6
	UKIP	2,2	0	0
	SNP	1,5	6	1
	DUP	0,9	9	1,4
	Sinn Féin	0,6	5	0,8
	Plaid Cymru	0,6	3	0,5
	SDLP	0,5	3	0,5
	Ulsterska Partia Unionistyczna	0,5	1	0,2
	Szacunek – Koalicja Jedności	0,3	1	0,2
	Health Concern	0,1	1	0,2

Rozdział I. Zmiany w systemie partyjnym Zjednoczonego Królestwa...

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2010	Partia Konserwatywna	36,1	306	47,1
	Partia Pracy	29	258	39,7
	LibDem	23	57	8,8
	UKIP	3,1	0	0
	SNP	1,7	6	0,9
	Partia Zieloni	1	1	0,2
	Sinn Féin	0,6	5	0,8
	DUP	0,6	8	1,2
	Plaid Cymru	0,6	3	0,5
	SDLP	0,4	3	0,5
	Alliance Party	0,1	1	0,2
2015	Partia Konserwatywna	36,8	330	50,8
	Partia Pracy	30,4	232	35,7
	UKIP	12,6	1	0,2
	LibDem	7,9	8	1,2
	SNP	4,7	56	8,6
	Partia Zieloni	3,8	1	0,2
	DUP	0,6	8	1,2
	Plaid Cymru	0,6	3	0,5
	Sinn Féin	0,6	4	0,6
	SDLP	0,3	3	0,5
	Ulsterska Partia Unionistyczna	0,4	2	0,3
2017	Partia Konserwatywna	42,3	317	48,8
	Partia Pracy	40	262	40,3
	LibDem	7,4	12	1,8
	SNP	3	35	5,4
	UKIP	1,8	0	0
	Partia Zieloni	1,6	1	0,2
	DUP	0,9	10	1,5
	Sinn Féin	0,7	7	1,1
	Plaid Cymru	0,5	4	0,6

III. Wzorce tworzenia koalicji

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2019	Partia Konserwatywna	43,6	365	56,2
	Partia Pracy	32,1	202	31,1
	LibDem	11,6	11	1,7
	SNP	3,9	48	7,4
	Partia Zieloni	2,7	1	0,2
	Partia Brexit	2	0	0
	DUP	0,8	8	1,2
	Sinn Féin	0,6	7	1,1
	Plaid Cymru	0,5	4	0,6
	Alliance Party	0,4	1	0,2
	SDLP	0,4	2	0,3
	UKIP	0,1	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *UK Parliament. Previous general elections in the UK*, <https://www.parliament.uk/about/how/elections-and-voting/general/previous-general-elections-in-the-uk/> [20.02.2023].

III. Wzorce tworzenia koalicji

W Wielkiej Brytanii dominującą izbą w parlamencie jest Izba Gmin, w której rządowe kierownictwo jest utrzymywane przez większość parlamentarną⁸⁹. Brytyjski system parlamentarny charakteryzuje silna pozycja premiera – ma on status nadrzędny względem pozostałych członków rządu, a struktura gabinetu ma charakter hierarchiczny⁹⁰.

⁸⁹ D. Suberlak, op. cit., s. 51.

⁹⁰ M. Wallner, *Podziały i typologie systemów parlamentarnych: zagadnienia metodologiczne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 21(2)/2014, s. 93.

Brak dominacji jednej partii w Izbie Gmin prowadzi do konieczności zawierania koalicji. Jeśli w wyniku wyborów dojdzie do tego, że żadne z dwóch wiodących ugrupowań nie zdobędzie większości parlamentarnej, pozwalającej na samodzielne rządy, wówczas sytuacja ta jest określana mianem „zawieszonego parlamentu” (*hung parliament*) lub „parlamentu bez ogólnej większości” (*no overall majority parliament*)⁹¹. W warunkach zawieszonego parlamentu premier nie jest jednak zobowiązany do niezwłocznego ustąpienia, nawet jeśli jego partia nie zdobyła największej liczby mandatów. Ma on do wyboru trzy opcje: ustąpić, podjąć próbę zawierania koalicji z mniejszymi partiami lub pozostać na stanowisku kierując rządem mniejszościowym. Jako przykład można tutaj podać sytuację, w jakiej Brown znalazł się w 2010 r.: czekał on z decyzją pięć dni, do czasu utworzenia koalicji większościowej. Zawieszony parlament może również powstać w wyniku utraty większości przez rządzące ugrupowanie spowodowanej porażkami w wyborach uzupełniających, przejściem deputowanych do innych partii lub odmową stosowania się do poleceń rzecznika dyscypliny partyjnej⁹².

Po drugiej wojnie światowej wybory, w wyniku których żadna z partii nie zdobyła większości parlamentarnej, miały miejsce w latach 1974, 2010 i 2017⁹³. Koalicje lub porozumienia, jakie powstają w takiej sytuacji, są wynikiem negocjacji międzypartyjnych. Głównym kryterium, które partie stosują w przetargach koalicyjnych, staje się określenie potencjału dwóch największych partii politycznych⁹⁴.

Utworzenie w 2010 r. rządu większościowego Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów wynikało z chęci kontrolowania obu izb parlamentu i gabinetu. Zawiązanie koalicji zapewniało stabilność władzy wykonawczej, mimo że część członków Partii Konserwatywnej sprzeciwiała się tej współpracy. Z kolei dla Liberalnych Demokratów wejście

⁹¹ T. Wiecech, *Konstytucyjne aspekty...*, op. cit., s. 11.

⁹² Ibidem, s. 13–17.

⁹³ D. Suberlak, op. cit., s. 52; P. Żukiewicz, *Umowa poparcia dla rządu mniejszościowego – zagrożenie dla demokracji westminsterskiej? Przypadek brytyjskiego porozumienia Partii Konserwatywnej i Demokratycznej Partii Unionistycznej z 2017 roku*, „Studia Politologiczne” t. 47/2018, s. 55–56.

⁹⁴ D. Suberlak, op. cit., s. 53.

do koalicji oznaczało możliwość sprawowania władzy⁹⁵. Dla mniejszych partii wchodzenie w koalicje często ma jednak później negatywne skutki: z reguły ponoszą one wyższy koszt współrządzenia od swoich większych koalicjantów. W przypadku Liberalnych Demokratów oznaczało to utratę ponad pięćdziesięciu mandatów w następnych wyborach⁹⁶.

Po zwycięstwie konserwatystów w 2015 r. David Cameron nadal pozostawał na stanowisku premiera, jednak po ogłoszeniu wyniku referendum dotyczącego opuszczenia struktur UE przez Wielką Brytanię zrezygnował z zajmowanego stanowiska. Nową przewodniczącą partii i premierem została Theresa May, która nie posiadała mocnego mandatu do sprawowania swojej funkcji. W wyniku tego faktu oraz sondaży wskazujących na rosnące poparcie dla Partii Konserwatywnej May dość nieoczekiwanie złożyła wniosek o przeprowadzenie przedterminowych wyborów⁹⁷. Ich wynik okazał się niekorzystny dla torysów, którzy utracili większość parlamentarną.

Partia Konserwatywna pozostała największą partią w Izbie Gmin. Aby jednak dalej sprawować władzę, torysi zdecydowali się zawiązać porozumienie z północnoirlandzką Demokratyczną Partią Unionistów (Democratic Unionist Party – DUP)⁹⁸. Ugrupowania te zawarły umowę *Confidence and Supply Agreement*. Zgodnie z tym dokumentem obie partie miały działać w celu zapewnienia państwu stabilnego rządu i dobrobytu oraz jego wyjścia z Unii Europejskiej. Demokratyczna Partia Unionistów zgodziła się poprzeć rząd m.in. we wszystkich wnioskach o wotum zaufania, w sprawie przemówienia królowej, budżetu, a także ustawodawstwa dotyczącego wyjścia Zjednoczonego Królestwa z UE⁹⁹.

Przemysław Żukiewicz koalicję zawartą między Partią Konserwatywną a DUP nazwał „cichą koalicją”¹⁰⁰. W jej rezultacie powstał rząd mniejszościowy, który utworzyli wyłącznie przedstawiciele jednego, silniejszego

⁹⁵ Ibidem, s. 51–52.

⁹⁶ P. Żukiewicz, op. cit., s. 56–67.

⁹⁷ Ibidem, s. 59.

⁹⁸ A. Hunt, *Theresa May and the DUP deal: what you need to know*, <https://tinyurl.com/yc5ebskv> [21.02.2023].

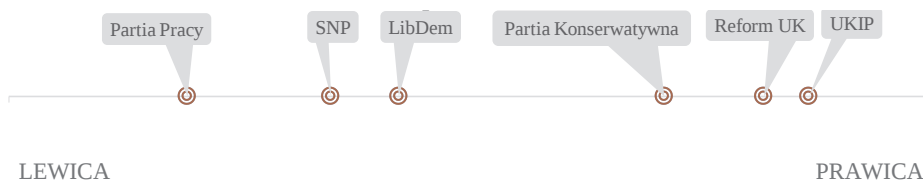
⁹⁹ *Confidence and Supply Agreement between the Conservative and Unionist Party and the Democratic Unionist Party*, <https://tinyurl.com/22mz3xvr> [21.02.2023].

¹⁰⁰ P. Żukiewicz, op. cit., s. 62.

ugrupowania. Podmiot mniejszy udzielał natomiast takiemu gabinetowi poparcia w kluczowych dla niego sprawach, zachowując autonomię w kwestiach niewpływających na funkcjonowanie rządu. Porozumienie to Żukiewicz określa jako transakcję, w której za określony profit (poparcie 10 deputowanych dla rządu w kluczowych dla niego kwestiach) zaoferowano bardzo wymierną zapłatę (transfer środków publicznych do Irlandii Północnej)¹⁰¹.

I tym przypadku partia mniejsza odczuła negatywne skutki koalicji: w kolejnych wyborach straciła dwa mandaty. Z kolei Partia Konserwatywna w 2019 r. zdecydowanie poprawiła swój wynik, co pozwoliło jej na samodzielne rządy.

Rys. 1. Rozmieszczenie partii brytyjskich na osi lewica–prawica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats> [21.02.2023].

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

Partia Konserwatywna (Conservative Party) to ugrupowanie prawicowe, które powstało w 1831 r. z przekształcenia formacji torysów: wówczas zasiadali w nim reprezentanci ziemian i przedstawiciele Kościoła katolickiego¹⁰². Liderami Partii Konserwatywnej byli między innymi Winston Churchill i Margaret Thatcher. Od 2010 r. torysi sprawują władzę w Wielkiej Brytanii – obecnym liderem partii jest Rishi Sunak.

W swoich programach politycznych konserwatyści odwołują się do takich wartości, jak wolność jednostki, rządy prawa, ograniczenie roli

¹⁰¹ Ibidem, s. 62–65.

¹⁰² B. Kosowska-Gąstoł, *Zmiany w brytyjskim...*, op. cit., s. 404.

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

państwa do minimum, wspieranie własności prywatnej czy niskie podatki dochodowe. W latach 90. XX w. sprzeciwiali się dewolucji, ponieważ ich zdaniem zagrażała ona jednności i sile Zjednoczonego Królestwa¹⁰³. Pod przewodnictwem Partii Konserwatywnej Wielka Brytania opuściła struktury Unii Europejskiej. Po rosyjskiej pełnoskalowej inwazji na Ukrainę rząd Wielkiej Brytanii opowiedział się za wsparciem i pomocą dla tej ostatniej, polegających m.in. na wysyłaniu broni i zapewnianiu szkoleń dla ukraińskich żołnierzy¹⁰⁴.

Partia Pracy (Labour Party) powstała w 1900 r. jako Komitet Reprezentacji Robotniczej. Od 1906 r. występuje pod obecną nazwą¹⁰⁵. W 1924 r. ugrupowaniu udało się utworzyć swój pierwszy rząd i od tego czasu zajmuje ono miejsce drugiej dominującej partii politycznej (zastąpiło Liberalnych Demokratów). Ważnym wydarzeniem w czasie jego funkcjonowania było przedstawienie w 1995 r. przez Tony'ego Blaira programu *New Labour*. Jego wdrożenie przekształciło partię w nowoczesną, centrolewicową socjaldemokrację¹⁰⁶. Ta zmiana zapewniła Partii Pracy zwycięstwo w wyborach do Izby Gmin w 1997 r.: objęła ona wówczas władzę, którą sprawowała nieprzerwanie przez kolejnych trzynaście lat. W tym czasie przeprowadziła reformę ustrojową Zjednoczonego Królestwa (dewolucję) oraz reformę Izby Lordów¹⁰⁷. Aktualnym liderem ugrupowania jest Keir Starmer¹⁰⁸.

Partia Pracy jest partią lewicową, która obecnie skupia się na zielonej i bezpiecznej przyszłości Wielkiej Brytanii. Ugrupowanie pracuje nad prowadzeniem działań w kierunku zerowej emisji netto, promuje bioróżnorodność oraz budowę bezpiecznej społeczności, w której rodziny stawiane są na pierwszym miejscu¹⁰⁹. Partia Pracy wyklucza ponowne dołączenie Wielkiej Brytanii do UE¹¹⁰.

¹⁰³ A. Dańda, op. cit., s. 367.

¹⁰⁴ *Our plan for foreign affairs*, <https://tinyurl.com/ya8vn36h> [22.02.2022].

¹⁰⁵ B. Kosowska-Gąstoł, *Zmiany w brytyjskim...*, op. cit., s. 405.

¹⁰⁶ A. Dańda, op. cit., s. 368.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 369.

¹⁰⁸ *Labour's Legacy*, <https://tinyurl.com/yck2d7z5> [22.02.2022].

¹⁰⁹ *Stronger Together. Labour works 2022*, <https://tinyurl.com/4zx2enyd> [22.02.2023].

¹¹⁰ *Lider Partii Pracy Keir Starmer wyklucza powrót Wielkiej Brytanii do Unii Europejskiej*, <https://tinyurl.com/3h9b894e> [22.02.2023].

Partia Liberalnych Demokratów (Liberal Democrats) powstała w 1988 r. w wyniku połączenia Partii Liberalnej z Partią Socjaldemokratyczną. Partia Liberalna była drugim najstarszym ugrupowaniem politycznym w Wielkiej Brytanii – powstała w 1868 r. z przekształcenia formacji wigów¹¹¹. Do lat 20. XX w. była to druga partia, która mogła samodzielnie sprawować władzę¹¹². W ostatnim czasie ugrupowaniu udało się wejść w koalicję z konserwatystami w 2010 r. Obecnym liderem Liberalnych Demokratów jest Ed Davey¹¹³.

Liberalni Demokraci w swoim programie odwołują się do wolności, równości i poczucia wspólnoty. Sprzeciwiają się ubóstwu, dyskryminacji, ignorancji i konformizmowi. Promują prawa człowieka i działania ekologiczne, takie jak wdrażanie zrównoważonych środków produkcji. W relacjach międzynarodowych popierają współpracę z sąsiadami Wielkiej Brytanii oraz postulują powrót Zjednoczonego Królestwa do UE w celu zagwarantowania mu pokoju i bezpieczeństwa¹¹⁴.

Szkocka Partia Narodowa (Scottish National Party) to najpopularniejsze ugrupowanie w Szkocji, które najlepszy rezultat osiągnęło w wyborach do Izby Gmin w 2015 r. SNP została założona w 1934 r. W kwestiach społecznych i gospodarczych jest określana jako umiarkowana partia centrolewicowa, a jej głównym postulatem jest doprowadzenie do zdobycia przez Szkocję niepodległości z jednoczesnym uzyskaniem odrębnego członkostwa w UE¹¹⁵.

V. Podsumowanie

Podsumowując, analizowane kryzysy – gospodarczy, migracyjny i pandemiczny – nie pozostały bez wpływu na partie polityczne w Wielkiej Brytanii. Po kryzysie gospodarczym doszło do zmiany władzy w Zjednoczonym

¹¹¹ B. Kosowska-Gąstoł, *Zmiany w brytyjskim...*, op. cit., s. 404–405.

¹¹² A. Dańda, op. cit., s. 369.

¹¹³ *Meet Ed*, <https://tinyurl.com/5n7vbftp> [22.02.2023].

¹¹⁴ *What we stand for*, <https://tinyurl.com/2xfu2h4x> [22.02.2023].

¹¹⁵ A. Dańda, op. cit., s. 370.

Bibliografia

Królestwie: Partia Pracy po latach rządów straciła wtedy poparcie na rzecz konserwatystów i Liberalnych Demokratów. Kryzys migracyjny z kolei wpłynął na wzrost popularności eurosceptycznej i antyimigracyjnej Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa, która jednak z powodu większościowego systemu wyborczego obowiązującego w państwie otrzymała tylko jedno miejsce w Izbie Gmin. Po kryzysie pandemicznym można zaś zaobserwować spadek poparcia dla rządzącej Partii Konserwatywnej przy jego jednoczesnym wzroście dla Partii Pracy, co w przyszłych wyborach może poskutkować zmianą ugrupowania rządzącego.

Bibliografia

Źródła pierwotne

Britain can be better. The Labour Party Manifesto 2015, <https://manifesto.deryn.co.uk/wp-content/uploads/2021/04/BritainCanBeBetter-TheLabourPartyManifesto2015.pdf>

Change that works for you. Building a fairer Britain, Liberal Democrat Manifesto 2010, <https://www.markpack.org.uk/files/2015/01/Liberal-Democrat-manifesto-2010.pdf>

A future fair for all. The Labour Party Manifesto 2010, http://www.cpa.org.uk/cpa_documents/TheLabourPartyManifesto-2010.pdf

Invitation to join the government of Britian. The Conservative Manifesto 2010, <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/Conservative-Party-Manifesto-2010.pdf>

Strong Leadership. A Clear Economic Plan. A Brighter, More Secure Future. The Conservative Party Manifesto 2015, <https://www.theresavilliers.co.uk/sites/www.theresavilliers.co.uk/files/conservativemanifesto2015.pdf>

Rozdziały w monografiach naukowych i artykuły naukowe

Bolesta K., Sobik B., *Analiza działań antykryzysowych podczas pandemii COVID-19 w krajach Europy*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” nr 13/2020.

Czykier-Wierzba D., *Wpływ kryzysu ekonomicznego na sytuację gospodarczą i społeczną w krajach UE*, „Postępy Nauk Rolniczych” nr 4/2011.

Dańda A., *System partyjny Wielkiej Brytanii* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2010.

- Davis B. et al., *Changes in political trust in Britian during the COVID-19 pandemic in 2020: integrated public opinion evidence and implications*, „Humanities & Social Sciences Communications” No. 166/2021.
- Fieldhouse E., Ch. Prosser, *The limits of partisan loyalty: How the Scottish independence referendum cost Labour*, „Electoral Studies” Vol. 52/2018.
- Furman M., Kowalska-Bobko I., Sowada C., *Działania władz publicznych w zakresie zwalczania pandemii COVID-19 w wybranych krajach europejskich*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” nr 18/2020.
- Gołębiowska K., *Strategia Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego w latach 2015–2017. Analiza wieloaspektowa* [w:] *Polityka i kultura w warunkach ponowoczesności*, t. 2, A. Stelmach, M. Lorenc, M. Łukasiewicz (red.), Poznań 2018.
- Hadjidemetriou G.M. et al., *The impact of government measures and human mobility trend on COVID-19 related deaths in the UK*, „Transportation Research Interdisciplinary Perspectives” Vol. 6/2020.
- Kapsa I., *„Demokracja na ulicach Londynu” – analiza protestów politycznych w Wielkiej Brytanii po wyborach parlamentarnych 2010 roku* [w:] *Dyskurs publiczny w praktykach społecznej kontestacji*, J. Golinowski, A. Kaszukur (red.), Bydgoszcz 2014.
- Kapsa I., *„Kryzys” we współczesnej polityce brytyjskiej – konsekwencje dla systemu partyjnego* [w:] *Demokracja w obliczach kryzysu*, I. Kapsa, W. Rogowski (red.), Warszawa 2014.
- Kosowska-Gąstoł B., *Wpływ dewolucji na brytyjskie partie polityczne ze szczególnym uwzględnieniem zmian zachodzących w Szkocji* [w:] *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, A. Zięba (red.), Kraków 2013.
- Kosowska-Gąstoł B., *Zmiany w brytyjskim systemie partyjnym oraz ich wpływ na system polityczny Zjednoczonego Królestwa – zarys problematyki* [w:] *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*, R. Kłosowicz et al. (red.), Kraków 2016.
- Kułakowska M., *Kwestia migracji w kampanii referendalnej dotyczącej brytyjskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, „Politeja” nr 1/2017.
- Lechowicz T., *Skutki kryzysu finansowego w Wielkiej Brytanii*, „Studia i Materiały” nr 1/2013.
- Rajca L., *Dewolucja jako szczególny proces decentralizacji w Wielkiej Brytanii* [w:] *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania*, K. Czarniecki, A. Lutrzykowski, R. Musiałkiewicz (red.), Włocławek 2017.
- Resende T.C. et al., *How did the UK government face the global COVID-19 pandemic?*, „Brazilian Journal of Public Administration” No. 1/2021.
- Samoraj-Charitonow B., *Wpływ kryzysu migracyjnego na decyzję Wielkiej Brytanii o wystąpieniu ze struktur Unii Europejskiej*, „Zabezpieczenie Społeczne. Teoria, Prawo, Praktyka” nr 6/2017.
- Sitek M., *Kryzys uchodźczy a kryzys instytucjonalny Unii Europejskiej*, „Journal of Modern Science” nr 1/2016.

Bibliografia

- Sobolewska-Myślik K., *Trzy nowe partie w brytyjskim systemie partyjnym – trzy wcielenia brytyjskiego eurosceptycyzmu. Referendum Party, UKIP, Brexit Party*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 28(1)/2021.
- Sokół W., Danel Ł., *Dynamika zmian brytyjskich partii politycznych i systemu partyjnego w XXI wieku*, „Przegląd Europejski”, nr 2/2023, s. 113–134.
- Suberlak D., *Partia polityczna w porządku prawnym Wielkiej Brytanii*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” t. 65(1)/2020.
- Tournier-Sol K., *UKIP's Performance in the 2015 General Election: A Series of Unfulfilled Expectations*, „French Journal of British Studies” No. 20–3/2015.
- Turczyński P., *Unia Europejska w obliczu pandemii COVID-19*, „Polityka i Społeczeństwo” nr 4/2020.
- Wallner M., *Podziały i typologie systemów parlamentarnych: zagadnienia metodologiczne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 21(2)/2014.
- Wardziński B., *Kim był David Cameron? Sylwetka polityczna byłego premiera*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie” nr 1/2021.
- Wieciech T., *Konstytucyjne aspekty zawieszonego parlamentu w Wielkiej Brytanii*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1/2011.
- Wieciech T., *System polityczny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] *Systemy polityczne. Ustroje państw współczesnych*, M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2020.
- Zuba K., *Brytyjski system partyjny w XXI wieku – ciągłość czy zmiana?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 19(1)/2012.
- Żukiewicz P., *Umowa poparcia dla rządu mniejszościowego – zagrożenie dla demokracji westminsterskiej? Przypadek brytyjskiego porozumienia Partii Konserwatywnej i Demokratycznej Partii Unionistycznej z 2017 roku*, „Studia Politologiczne” t. 47/2018.

Artykuły prasowe

- Perrigo B., *Boris Johnson has resigned. Here's how he lost Britain's government*, „Time”, 6.07.2022, <https://tinyurl.com/yc5rdks4>
- Premier Wielkiej Brytanii Liz Truss rezygnuje*, „Rzeczpospolita”, 20.10.2022, <https://tinyurl.com/bevphd97>
- Read J., *Richard Tice replaces Nigel Farage as leader of Reform UK*, „The New European”, 8.03.2021, <https://tinyurl.com/45aafcej>
- Serhan Y., *Rishi Sunak is Britain's new Prime Minister. Here's what to know*, „Time”, 24.10.2022, <https://tinyurl.com/cdn6e5wx>
- Walker P., *Sue Gray report: full breakdown of findings about No 10 parties*, „The Guardian”, 25.05.2022, <https://tinyurl.com/28wv38kn>
- Wintour P., Watt N., *Ukip wins European elections with ease to set of political earthquake*, „The Guardian.com”, 26.05.2014, <https://tinyurl.com/2wn4p72n>

Źródła internetowe

Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats>
Confidence and Supply Agreement between the Conservative and Unionist Party and the Democratic Unionist Party, <https://tinyurl.com/22mz3xvr>
Coronavirus (COVID-19) in the UK, <https://coronavirus.data.gov.uk/details/deaths>
Election 2015. Results, <https://tinyurl.com/y5p232rf>
Hunt A., *Theresa May and the DUP deal: what you need to know*, <https://tinyurl.com/yc5ebskv>
Ipsos December 2009 Political Monitor, <https://tinyurl.com/2xt9fbs7>
Ipsos Political Monitor: Aggregated 2009 results, <https://tinyurl.com/4c7xythz>
Labour's Legacy, <https://tinyurl.com/yck2d7z5>
Lider Partii Pracy Keir Starmer wyklucza powrót Wielkiej Brytanii do Unii Europejskiej, <https://tinyurl.com/3h9b894e>
Meet Ed, <https://tinyurl.com/5n7vbftp>
Our plan for foreign affairs, <https://tinyurl.com/ya8vn36h>
ParlGov, https://lukas-warode.shinyapps.io/ParlGov_Dashboard/
Rallings C., Thrasher M., *The 2015 General Election: aspects of participation and administration*, https://www.electoralcommission.org.uk/sites/default/files/pdf_file/Plymouth-UKPGE-electoral-data-report-final-WEB.pdf
Sondaże / Wielka Brytania, <https://tinyurl.com/mwf8xwku>
Stopa bezrobocia (Wielka Brytania), <https://tinyurl.com/52z29dab>
Stronger Together. Labour works 2022, <https://tinyurl.com/4zx2enyd>
UK Parliament. Previous general elections in the UK, <https://www.parliament.uk/about/how/elections-and-voting/general/previous-general-elections-in-the-uk/>
United Kingdom, <https://tinyurl.com/2p8km2x2>
What we stand for, <https://tinyurl.com/2xfu2h4x>
Wyniki wyborów europejskich w 2019 r., <https://tinyurl.com/4ajyfd5j>

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Wyniki wyborów do Izby Gmin w XXI w.	27
Rys. 1. Rozmieszczenie partii brytyjskich na osi lewica–prawica	32

Rozdział II

Zmiany w systemie partyjnym Niemiec

MARCIN KASPERKOWIAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6164-2515>

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Pierwsze partie polityczne w Niemczech zaczęły kształtować się w XIX w. Swoje ugrupowania tworzyli wówczas zarówno socjaldemokraci, jak i katolicy centryści. Do najważniejszych partii w tym okresie należy zaliczyć m.in. Niemiecką Partię Progresywną, Powszechny Niemiecki Związek Robotników, Socjaldemokratyczną Partię Robotniczą oraz Wolną Partię Konserwatywną. Powołana w 1870 r. Partia Centrum jest uznawana za prekursorkę współczesnych partii chadeckich¹¹⁶. Kolejnym kluczowym historycznie stronnictwem była powstała w 1919 r. Niemiecka Partia Robotników (DAP), przekształcona następnie w Narodowosocjalistyczną Partię Robotników Niemiec (NSDAP), której przedstawiciele po 1933 r. zakazali działalności innych ugrupowań. Po burzliwym okresie II wojny światowej i powstaniu w 1949 r. dwóch państw niemieckich wyodrębniły się dwa osobne i odmienne od siebie systemy partyjne¹¹⁷. Wiodącą rolę w systemie partyjnym Republiki Federalnej Niemiec (RFN) odgrywały Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) wraz z Unią Chrześcijańsko-Społeczną w Bawarii (CSU), Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD) i Wolna Partia Demokratyczna (FDP)¹¹⁸. System partyjny Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) był natomiast zdominowany przez Socjalistyczną Partię Jedności

¹¹⁶ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 241.

¹¹⁷ E. Cziomer, *Zarys historii Niemiec powojennych 1945–1995*, Warszawa–Kraków 1997, s. 41.

¹¹⁸ M. Chmaj, *Partie polityczne w systemie politycznym Niemiec*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 5/1998, s. 123.

Niemiec (SED)¹¹⁹. Gdy doszło do zjednoczenia Niemiec w 1990 r., procesowi unifikacji uległy również oba systemy partyjne, a SED została przemianowana na SED-Partię Demokratycznego Socjalizmu (SED-PDS), następnie na Lewicę-PDS, a ostatecznie – w wyniku fuzji w 2007 r. – na Lewicę¹²⁰.

Działalność niemieckich partii politycznych jest regulowana przepisami Ustawy Zasadniczej z 1949 r.¹²¹, Ustawy o partiach politycznych z 1967 r. i orzeczeniami Federalnego Trybunału Konstytucyjnego¹²². Zgodnie z przepisami konstytucyjnymi partie polityczne mają stanowić „pas transmisyjny” wymiany poglądów politycznych między społeczeństwem a organami władzy państwowej¹²³. Wielokrotnie nowelizowana w następnych dziesięcioleciach Ustawa o partiach politycznych szczegółowo określa zadania, cele, sposoby finansowania i przyczyny możliwego zdelegalizowania partii politycznych (mogą zostać mu poddane m.in. partie, których cele bądź działalność zagrażają konstytucyjnemu porządkowi państwa¹²⁴).

Na kształt niemieckiego systemu partyjnego wpływa także obowiązujący system wyborczy. Jest to system mieszany, większościowo-proporcjonalny. Obywatele wybierają połowę deputowanych do izby niższej, Bundestagu, w jednomandatowych okręgach wyborczych, a połowę w głosowaniu proporcjonalnym (tzw. głosy drugie)¹²⁵. Liczba miejsc obsadzanych w Bundestagu może zwiększyć się ponad przewidzianych 598 deputowanych w wyniku „mandatów nadwyżkowych” przyznawanych ugrupowaniom, które osiągnęły więcej głosów pierwszych niż drugich¹²⁶. Dla porządku warto

¹¹⁹ E. Cziomer, *Zarys historii...*, op. cit.

¹²⁰ Die Linke, *Zur Auseinandersetzung mit der Geschichte*, <https://tinyurl.com/mrxjr4tc> [21.02.2023].

¹²¹ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszak, A. Malicka, <https://tinyurl.com/y94yr36w> [21.02.2023].

¹²² P. Kubiak, *Koniec dominacji wielkich partii? System partyjny RFN po zjednoczeniu. Bilans 25 lat [w:] 25 lat niemieckiego zjednoczenia. Bilans ćwierćwiecza*, red. J. Ciesielska-Klikowska, E. Kuczyński, Łódź 2017, s. 31.

¹²³ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 243.

¹²⁴ Vide § 2 ust. 3 pkt. 1, Gesetz über die politischen Parteien (Parteiengesetz), <https://tinyurl.com/25apfsjx> [21.02.2023].

¹²⁵ J. Miecznikowska, *Wybory 2009 do Bundestagu – analiza zmian w federalnym systemie partyjnym RFN*, „Studia Politologiczne” nr 18/2010, s. 39.

¹²⁶ Ibidem.

II. Partie pod wpływem kryzysów

odnotować, że w skład izby wyższej, Bundesratu, wchodzi przedstawiciele rządów krajów związkowych¹²⁷. Znajduje to swoje uzasadnienie w obowiązującej na gruncie Ustawy Zasadniczej i oddziałującej na system partyjny zasadzie federalizmu. Paweł Sarnecki określa przyjęty w Niemczech typ federacji mianem federalizmu funkcjonalnego, w ramach którego „funkcjonowanie władz jednostek federalnych ograniczone jest jedynie do działań administracyjnych, a jednostki te nie posiadają swych organów sądowych”¹²⁸. Niemieckie partie polityczne działają więc zarówno na szczeblu federalnym, jak i krajowym oraz europejskim. Ich organizacja terytorialna pokrywa się w większości przypadków z podziałem administracyjnym państwa¹²⁹.

II. Partie pod wpływem kryzysów

Kryzys ekonomiczny

Pierwszym z poważnych kryzysów w XXI w. był kryzys finansowy z 2008 r. Załamanie się systemu finansowego globalnego supermocarstwa Stanów Zjednoczonych Ameryki wywołało wtedy negatywne zmiany gospodarcze w wielu innych państwach. Po upadku banku Lehman Brothers ówczesna kanclerz Niemiec Angela Merkel i jej minister finansów Peer Steinbrück wydali wspólne oświadczenie o gwarantowaniu bezpieczeństwa depozytów¹³⁰. Oświadczenie to stanowiło wstęp do ożywionej i wielokierunkowej dyskusji wokół przyczyn i sposobów zwalczania symptomów kryzysu w Niemczech. Warto w tym miejscu podkreślić, że po wyborach parlamentarnych w 2005 r. partie CDU/CSU z SPD tworzyły na szczeblu federalnym tzw. Wielką Koalicję, zaś w opozycji znajdowały się FDP, Sojusz 90/Zieloni i Partia Lewicy¹³¹.

¹²⁷ S. Bożyk, *Niemcy [w:] Systemy ustrojowe państw współczesnych*, red. S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012, s. 149.

¹²⁸ P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2013, s. 179.

¹²⁹ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 246.

¹³⁰ R. Formusiewicz, *Niemcy wobec dekady kryzysu 2008–2017 w świetle debat budżetowych w Bundestagu*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 2/2019, s. 70.

¹³¹ E. Cziomer, *Od światowego kryzysu finansowego do kryzysu strefy euro: implikacje wewnętrzne dla Niemiec w latach 2008–2011*, „Rocznik Integracji Europejskiej” nr 5/2011, s. 35.

Politycy ze wszystkich stron sceny politycznej opowiadali się za koniecznością ochrony miejsc pracy i ingerencji państwa w gospodarkę (czyli to nawet liberałowie)¹³². W okresie kryzysu, czyli w latach 2008–2009, realny Produkt Krajowy Brutto (PKB) spadł z poziomu +1,3 proc. do -5 proc.; wartość eksportu zmalała o niemal 19 proc.; wartość importu – o ponad 10 proc. względem poprzedniego pomiaru; zaś liczba osób bezrobotnych wzrosła do 3,7 mln¹³³. Jesienią 2008 r. rząd federalny przygotował „plan ratunkowy” dla niemieckiego sektora bankowego. Był on forsowany szczególnie przez przedstawicieli CDU/CSU. W związku z nieuniknioną potrzebą zaciągnięcia przez państwo ogromnych zobowiązań finansowych, socjaldemokraci przygotowali z kolei projekt ustawy mającej na celu zwalczenie zjawiska ucieczki kapitału z Niemiec do tzw. rajów podatkowych. Mimo sprzeciwu ze strony części środowisk chadeckich i liberalnych projekt udało się przyjąć¹³⁴. Sprawa ta była jednym z wielu przykładów coraz wyraźniej rysujących się różnic na płaszczyźnie polityki gospodarczej między dotychczasowymi koalicjantami. Już od końca 2008 r. chadecy sugerowali możliwość zawarcia po następnych wyborach koalicji z liberałami, z którymi łączyła ich wspólna wizja reform w tym obszarze¹³⁵. Politycy CDU starali się prezentować atrakcyjne dla wyborców decyzje jako dzieło koalicyjne, zaś te niepopularne jako samodzielne inicjatywy SPD. Socjaldemokraci nie mogli zaproponować alternatywy w postaci potencjalnej koalicji ani z Sojuszem 90/Zielonymi, ani z Partią Lewicy, bowiem ugrupowania te stanowiły dla nich konkurencję¹³⁶. SPD była także pogrążona w konfliktach wewnętrznych i nie dysponowała przekonującym programem politycznym. Strategia wyborcza kanclerz Merkel była z kolei osobliwa, lecz – jak się okazało – skuteczna. Ulrich Sarcinelli, politolog z Uniwersytetu w Koblencji, scharakteryzował ją słowami: „Recepta Pani Kanclerz to dyskrecja. Zachowywać się tak, jakby kampanii nie było. Jakby nie było na nią czasu, bo trzeba zajmować się

¹³² R. Formusiewicz, op. cit., s. 71.

¹³³ E. Cziomer, *Od światowego kryzysu...*, s. 36.

¹³⁴ Ibidem, s. 39.

¹³⁵ T. Jaskułowski, *Słabe Niemcy w mocnych kobiecych rękach*, *Rocznik Strategiczny 2009/10*, red. A. Bieńczyk-Missala et al., Warszawa 2010, s. 237.

¹³⁶ Ibidem.

ważniejszymi sprawami państwowymi”¹³⁷. Za te ważniejsze sprawy państwowe uznano zaś problemy ekonomiczne.

Rezultaty wyborów do Bundestagu z 27 września 2009 r. potwierdziły skalę zauważalnych już wcześniej zjawisk (zob. tabela I). Pokłosem światowego kryzysu gospodarczego był wyraźny spadek poparcia dla dwóch tradycyjnie najsilniejszych partii oraz jego wzrost dla mniejszych ugrupowań¹³⁸. Te ostatnie przejęły głosy elektoratu zniechęconego decyzjami podejmowanymi przez CDU/CSU i SPD¹³⁹. Liberalowie uzyskali najlepszy wynik wyborczy po 1949 r., zaś SPD najgorszy od zakończenia II wojny światowej¹⁴⁰. Po raz pierwszy w wyborach uczestniczyło tak wiele różnorodnych ugrupowań: swoje osobne partie stworzyli renciści, miłośnicy zwierząt, Bawarczycy czy przedstawiciele mniejszości etnicznych zamieszkujących Niemcy¹⁴¹. Wobec zdecydowanego zwycięstwa CDU/CSU nad SPD i sukcesu FDP możliwe było zawiązanie chadecko-liberalnej koalicji rządowej, nazwanej od kolorów partyjnych „czarno-żółta”¹⁴². Liberalowie na czele z Guidem Westerwellem stali się trzecią siłą polityczną w Bundestagu. Wyborcy docenili ich wiarygodność i kompetencje, dlatego też objęli oni w nowym rządzie resorty spraw zagranicznych, gospodarki, rozwoju, sprawiedliwości i zdrowia¹⁴³. Światowy kryzys gospodarczy wzmocnił też przekonanie o potrzebie silniejszej ingerencji państwa w gospodarkę. Nowa koalicja stawiała sobie za cel jej ustabilizowanie, powrót na ścieżkę wzrostu gospodarczego i ograniczenie zadłużenia budżetu państwa¹⁴⁴. Dzięki podejmowanym w tym kierunku wysiłkom i przyjętym jeszcze w poprzedniej kadencji pakietom pomocowym Niemcy przezwyciężyły

¹³⁷ A. Kruk, *Wybory w Niemczech w 2009 roku. Program i profil polityczny II rządu Angeli Merkel. Zarys informacyjny* [w:] *Polska i Niemcy w Europie: Przyczynki z dziedziny kultury, polityki i historii współczesnej*, red. L. Meissner, M. Wilk, Łódź 2011, s. 224.

¹³⁸ T. Jaskułowski, *Słabe Niemcy...*, op. cit., s. 238.

¹³⁹ J. Miecznikowska, op. cit., s. 51.

¹⁴⁰ E. Cziomer, *Od światowego kryzysu...*, s. 40.

¹⁴¹ A. Kruk, op. cit., s. 227.

¹⁴² E. Cziomer, *Od światowego kryzysu...*, s. 41.

¹⁴³ J. Miecznikowska, op. cit., s. 51–52.

¹⁴⁴ Ł. Antas et al., *Kontynuacja czy zmiana? Polityka Niemiec po wyborach 2009 roku – prognoza*, <https://tinyurl.com/2p9ffb3>, s. 19 [23.02.2023].

groźbę recesji. Wartość realnego PKB zaczęła systematycznie wzrastać, a handel zagraniczny osiągnął dodatni bilans (w 2010 r. wyniósł on +153,3 mld euro)¹⁴⁵. Mimo to w latach 2010–2011 poważnemu osłabieniu uległa pozycja polityczna FDP. Forsowanie przez lidera liberałów Westerwellego radykalnych, nierealistycznych pomysłów obniżki podatków dla przedsiębiorców i cięć świadczeń dla najbiedniejszych bezrobotnych przyczyniło się do drastycznego spadku poparcia dla FDP¹⁴⁶. Liberałowie ponieśli klęski w kilku odbywających się wówczas wyborach krajowych, co spowodowało utratę przez koalicję CDU/CSU-FDP większości w Bundesracie. Kanclerz Merkel starała się zapobiec potencjalnej przegranej w wyborach parlamentarnych w 2013 r. i przejęciu władzy przez koalicję SPD-Sojusz 90/Zieloni. Przyszła porażka liberałów stawiała się jednak nieunikniona. Choć w 2009 r. doszło do zakończenia widocznego w poprzednich latach procesu polaryzacji systemu partyjnego, rozdźwięk między partnerami koalicyjnymi uniemożliwił wykrystalizowanie się stałych wzorców tworzenia bloków koalicyjnych¹⁴⁷. Zmiany obserwowane w niemieckim systemie partyjnym po kryzysie gospodarczym w 2008 r., tj. erozja partii mainstreamowych (CDU/CSU, SPD), wzmocnienie mniejszych ugrupowań i tarcia koalicyjne, zwiastowały konieczność tworzenia w przyszłości rządów tróipartyjnych, opartych na konsensusie¹⁴⁸.

Kryzys migracyjny

Po wyborach parlamentarnych w 2013 r. ponownie doszło do zawiązania Wielkiej Koalicji, a na czele rządu federalnego po raz trzeci stanęła Merkel¹⁴⁹. Jednym z naturalnych elementów toczącej się kampanii przed-

¹⁴⁵ E. Cziomer, *Od światowego kryzysu...*, s. 42.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 43.

¹⁴⁷ T. Jaskułowski, *Niemcy: polityka na miarę możliwości*, *Rocznik Strategiczny 2008/09*, red. B. Balcerowicz et al., Warszawa 2009, s. 232 i nast.

¹⁴⁸ J. Miecznikowska, op. cit., s. 53.

¹⁴⁹ R. Alberski, *System partyjny Niemiec po wyborach do Bundestagu w 2013 roku* [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne*, red. J. Juchnowski, R. Wiszniowski, Toruń 2014, s. 397–399.

II. Partie pod wpływem kryzysów

wyborczej stał się temat polityki migracyjnej. Państwa południa Europy, w szczególności Włochy i Grecja, mierzyły się już bowiem wówczas z bezprecedensowym napływem imigrantów z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Wybory odbywały się więc w cieniu narastającego kryzysu uchodźczego. Niewątpliwie przyniosły one zasadnicze i dość zaskakujące rozstrzygnięcia. Po pierwsze, największym poparciem społecznym mogli cieszyć się ponownie chadeacy. Po drugie, spektakularną klęskę ponieśli dotychczasowi koalicjanci chadeków, liberałowie, którzy nie przekroczyli wymaganego progu 5 proc. głosów i nie zdobyli reprezentacji w Bundestagu. Po trzecie zaś, w związku z fatalnym rezultatem wyborczym FDP, CDU/CSU były zmuszone do zawarcia koalicji z SPD¹⁵⁰.

Już w 2014 r. niemal 2 mln osób ubiegało się o azyl w Niemczech, a liczba migrantów wzrosła o 6,8 proc. względem poprzedniego roku¹⁵¹. Skala migracji do Niemiec osiągnęła jednak apogeum w roku 2015. Do RFN przybyło wówczas ponad milion uchodźców pochodzących głównie z Syrii, Afganistanu, Erytrei, Iraku i Libii¹⁵². Dotychczasowa polityka migracyjna i azylowa Niemiec cechowała się stabilnością i przewidywalnością. W kraju osiedlali się przedstawiciele różnych nacji, przy czym dużą część z nich stanowili Turcy: aż 63 proc. spośród 4,5 mln muzułmanów zamieszkujących Niemcy było osobami pochodzenia tureckiego¹⁵³. Wiązało się to z większym prawdopodobieństwem udanej asymilacji migrantów w RFN. Niemniej, od 2015 r. islam w Niemczech zaczął być coraz mniej związany ze względnie tolerancyjnymi, otwartymi formami takimi jak islam turecki i bośniacki, a coraz bardziej z formami radykalnymi, takimi jak islam bliskowschodni

¹⁵⁰ A. Nitszke, *Niemieckie ugrupowania polityczne wobec kryzysu uchodźczego*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” nr 3/2017, s. 102–103.

¹⁵¹ K. Kamińska-Korolczuk, *Fragmentacja systemu partyjnego RFN wynikająca z procesów migracyjnych* [w:] *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2019, s. 220.

¹⁵² E. Pepiora, R. Flis, *Rozwiązania polityki imigracyjnej Niemiec na przykładzie ośrodka dla uchodźców Billstieg w Hamburgu*, „Acta Politica Polonica” nr 2/2018, s. 18.

¹⁵³ M. Sulkowski, *Polityczne konsekwencje kryzysu imigracyjnego w Niemczech*, „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” nr 20/2016, s. 64.

i północnoafrykański¹⁵⁴. Historyczny napływ imigrantów i kontrowersyjna decyzja kanclerz Merkel o otwarciu niemieckiej granicy dla uchodźców (tzw. Willkommenspolitik) spowodowały napięcia społeczne¹⁵⁵. Tradycyjnie Niemcy byli pozytywnie nastawieni wobec migrantów. Tamtejsze społeczeństwo jest bowiem najszybciej starzejącym się społeczeństwem w Unii Europejskiej, a ponadto migracja w obrębie kultury europejskiej, z państw takich jak Grecja, Hiszpania, Włochy i Polska, była łatwiejsza do zaakceptowania przez obywateli. Stało się jednak jasne, że nie zapobieganie ona efektom niżu demograficznego¹⁵⁶. Początkowo postawa Niemców wobec fali migracji w 2015 r. charakteryzowała się dużą otwartością, ale szybko uległo to zmianie. Chaos informacyjny i organizacyjny oraz coraz częstsze doniesienia o licznych przestępstwach popełnianych przez migrantów na terenie Niemiec były kluczowymi czynnikami wzrostu niechęci wobec przybyszów¹⁵⁷. Rosnące nastroje antyimigracyjne i ksenofobiczne doskonale wykorzystywały zaś w swojej retoryce i działaniach politycznych nowe partie wyrosłe na bazie kryzysu. Jeszcze w 2013 r., z inicjatywy profesora ekonomii Berndta Luckego, powstała partia Alternatywa dla Niemiec (AfD)¹⁵⁸. Pierwsze głoszone przez jej twórców postulaty miały przede wszystkim charakter ekonomiczny i odwoływały się do konieczności wyjścia Niemiec ze strefy euro w związku z nasilającym się kryzysem wspólnej waluty. Choć w wyborach parlamentarnych w 2013 r. AfD nie przekroczyła wymaganego progu 5 proc. głosów, pozyskała mandaty rok później w rezultacie wyborów do Parlamentu Europejskiego. Stało się wówczas jasne, że nie należy ignorować wzrostu popularności tego ugrupowania¹⁵⁹. Przedstawiciele AfD eksponowali tematy kulturowe i społeczne oraz wyrażali bezkompromisową dezaprobatę wobec przyjmowania do Niemiec kolejnych grup migrantów. Pozycjonowali się także jako – podkreślana w nazwie ugrupowania – alternatywa nie tylko wobec rządzącej

¹⁵⁴ Ibidem, s. 65.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 64.

¹⁵⁶ K. Kamińska-Korolczuk, op. cit., s. 220.

¹⁵⁷ M. Sulkowski, op. cit., s. 66.

¹⁵⁸ Ł. Cymbaluk, D. Ziółek, *Rozważania nad populistyczną naturą Alternatywy dla Niemiec*, „Życie Polityczne” t. 27/2019, s. 123.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 124.

II. Partie pod wpływem kryzysów

koalicji CDU/CSU-SPD na czele z kanclerz Merkel, ale wobec całego niemieckiego establishmentu politycznego¹⁶⁰. Ugrupowanie to należy uznać za partię o profilu nacjonalistycznym, antymuzułmańskim i eurosceptycznym. Nie jest ono pierwszym głoszącym tego typu poglądy w Niemczech, ale jako jedyne dotychczas zaistniało w świadomości społecznej i, w dobie ogólnoeuropejskiego wzrostu poparcia dla partii ekstremistycznych, osiągnęło spektakularny sukces¹⁶¹. Warto zaakcentować fakt, że partie głównego nurtu przez stosunkowo długi okres bagatelizowały zagrożenie ze strony AfD¹⁶². Alternatywa dla Niemiec okazała się w istocie wyrazicielką protestu wobec tych tradycyjnych sił i prowadzonej przez nie polityki oraz swoistym „wabikiem” dla niegłoszących dotychczas wyborców¹⁶³. Skutki działalności ugrupowania dla funkcjonującego w RFN systemu partyjnego są łatwo dostrzegalne. Coraz bardziej znacząca pozycja AfD przesunęła oś rywalizacji politycznej w Niemczech w prawą stronę, spowodowała jej radykalizację, a także podważyła, a nawet przełamała monopol największych niemieckich partii na rządzenie¹⁶⁴.

Wyniki wyborów do Bundestagu w 2017 r. unaocznily znaczne zmiany zachodzące w niemieckim systemie partyjnym w ostatnich latach. Po raz pierwszy w dziejach RFN w niższej izbie parlamentu uformowało się aż sześć frakcji: CDU/CSU, SPD, AfD, FDP, Die Linke i Sojusz 90/Zieloni¹⁶⁵. Choć największe poparcie odnotowały ponownie partie rządzące w ramach Wielkiej Koalicji (CDU/CSU z wynikiem 32,9 proc. i SPD z wynikiem 20,5 proc.), poniosły one równocześnie ogromne straty w porównaniu z wyborami w 2013 r. (zob. tabela I). Alternatywa dla Niemiec przekroczyła natomiast próg wyborczy i z rezultatem 12,6 proc. głosów stała się trzecią siłą polityczną Niemiec. Liberalowie, którzy nie zasiadali w Bundestagu

¹⁶⁰ Ibidem, s. 129.

¹⁶¹ Ibidem, s. 130.

¹⁶² *Die Alternative für Deutschland: Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Hg. A. Häusler, Wiesbaden 2016.

¹⁶³ A. Moroska-Bonkiewicz, *Eurosceptycy – nowe wyzwanie dla niemieckiej sceny politycznej?*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” t. 9(1)/2015, s. 114.

¹⁶⁴ Ł. Cymbaluk, D. Ziółek, op. cit., s. 133.

¹⁶⁵ P. Kubiak, *Wybory do Bundestagu z 24 września 2017 r. i ich następstwa*, „Przegląd Zachodni” nr 2/2018, s. 7.

w latach 2013–2017, zwiększyli swoje notowania do poziomu 10,7 proc. głosów. Implikacje kryzysu migracyjnego, tj. spadek poczucia bezpieczeństwa obywateli oraz narastające problemy z integracją migrantów, wpłynęły na spadek poparcia dla partii rządzących, wzrost popularności AfD i, co za tym idzie, dalsze spłaszczenie niemieckiego systemu partyjnego¹⁶⁶. Skutkiem postępującej polaryzacji i fragmentacji systemu partyjnego RFN było też pojawienie się wyłącznie dwóch możliwych wariantów potencjalnej koalicji dysponującej stabilną większością w Bundestagu: Wielkiej Koalicji CDU/CSU-SPD oraz tzw. jamajskiej koalicji, złożonej z CDU/CSU, FDP i Sojuszu 90/Zielonych. Zważywszy na to, że ówczesny lider SPD Martin Schulz odrzucił propozycję rozmów z chadekami, kanclerz Merkel rozpoczęła negocjacje z mniejszymi partnerami. Gdy wydawało się, że te zakończą się pomyślnie, lider liberałów Christian Lindner zerwał je, stwierdzając: „Lepiej jest nie rządzić niż rządzić źle”¹⁶⁷. Po fiasku koalicji jamajskiej Niemcy stanęły zaś w obliczu najpoważniejszego kryzysu rządowego w swojej powojennej historii. Ostatecznie, nie bez problemów, po 171 dniach od daty przeprowadzenia wyborów Bundestag zaakceptował kandydaturę Merkel na stanowisko kanclerza i zatwierdził powstanie nowego rządu Wielkiej Koalicji¹⁶⁸. Warto zaznaczyć, że ponad 20 proc. miejsc w Bundestagu przypadło reprezentantom partii uznawanych za antysystemowe: AfD i Die Linke¹⁶⁹. Pozycja polityczna chadeków i samej kanclerz Merkel bez wątpienia uległa więc po wyborach w 2017 r. znacznemu osłabieniu.

Kryzys pandemiczny

Prawdopodobnie nikt nie mógł jednak wtedy przewidzieć, że powołany po tej elekcji rząd będzie musiał stawić czoła jednemu z największych wyzwań, z jakimi przyszło mierzyć się światu po 1945 r.: pandemii choroby

¹⁶⁶ Spłaszczenie niemieckiego systemu partyjnego rozumiemy jako osłabienie partii mainstreamowych przy jednoczesnej poprawie notowań partii średnich: ibidem, s. 8.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 35.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 36.

¹⁶⁹ Ibidem, s. 33.

II. Partie pod wpływem kryzysów

COVID-19. Na przełomie lutego i marca 2020 r. niemieckie władze poinformowały o pierwszych oficjalnych przypadkach osób zakażonych koronawirusem SARS-CoV-2¹⁷⁰. Podobnie jak władze większości państw, podejmowały one w następnych miesiącach szereg działań związanych z ograniczeniem swobodnego podróżowania, wprowadzeniem kwarantanny i godziny policyjnej oraz tymczasowym zamknięciem szkół, uniwersytetów i niektórych przedsiębiorstw. Wyjątkowy charakter sytuacji i związane z nim niepokoje społeczne spowodowały, że początkowo rządowa strategia walki z rozprzestrzenianiem się COVID-19 nie była prawie w ogóle kwestionowana przez pozostałe ugrupowania¹⁷¹. Konsensus wokół podejmowanych przez rząd decyzji nie trwał jednak długo. Po kilku miesiącach obowiązywania restrykcji w niektórych niemieckich miastach zorganizowano demonstracje przeciwko ograniczaniu życia społecznego (w jednym z sierpniowych protestów w Berlinie wzięło udział ponad 40 tys. osób¹⁷²). Brak sprzeciwu wobec działań rządu ze strony opozycji parlamentarnej zaczął więc zastępować wyraźnie słyszalny głos pozaparlamentarny. W manifestacjach uczestniczyli przedstawiciele różnych grup wiekowych, społecznych, światopoglądowych czy religijnych, a także ruchu QAnon, zrzeszającego zwolenników teorii spiskowych¹⁷³. Na berlińskiej demonstracji obecni byli także członkowie skrajnie prawicowej Narodowodemokratycznej Partii Niemiec i zakazanej przez Ministra Spraw Wewnętrznych nazistowskiej organizacji Combat 18¹⁷⁴. Środowiska nacjonalistyczne krytykowały wprowadzane obostrzenia, a w późniejszym czasie również promowany przez rząd program szczepień ochronnych.

Kryzys wywołany wybuchem pandemii COVID-19 bez wątpienia wpłynął na zmianę rozkładu poparcia dla niemieckich partii politycznych.

¹⁷⁰ *Koronawirus w Niemczech – informacje*, <https://tinyurl.com/2p8brmnc> [03.03.2023].

¹⁷¹ W. Schroder, J.T. Elsen, *Demokracja w warunkach stanu wyjątkowego. Czy kryzys zmienia system partyjny?*, oprac. Fundacja Friedricha Eberta, tłum. M. Zgondek, <https://tinyurl.com/2wfhb7vz>, s. 1 [03.03.2023].

¹⁷² K. Frymark, *Berlin: protesty przeciw restrykcjom związanym z COVID-19*, <https://tinyurl.com/52emj97e> [03.03.2023].

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem.

Chadecy z CDU/CSU odnotowali jego najbardziej dynamiczny wzrost, osiągający nawet pułap 40 proc.¹⁷⁵. Po raz ostatni tak wysokim odsetkiem zwolenników partii chadeckie cieszyły się we wrześniu 2015 r., w szczytowym momencie kryzysu migracyjnego¹⁷⁶. Skuteczne zarządzanie kryzysowe w dobie pandemii, zarówno na poziomie federalnym, jak i na poziomie krajów związkowych, wzmocniło pozycję polityczną rządzących. Mimo to będący w koalicji z chadekami socjaldemokraci utrzymali dotychczasowe poparcie na niemal niezmienionym poziomie. Pozostałe ugrupowania, szczególnie FDP i Die Linke, straciły część swoich zwolenników. Co interesujące, zmalał także elektorat sceptycznej wobec lockdownów AfD¹⁷⁷. Sondażowe słupki poparcia zaczęły się jednak diametralnie zmieniać na przestrzeni roku od wybuchu pandemii. Na początku 2021 r. gotowość oddania głosu na chadecję deklarowało 34 proc. Niemców, na Zielonych – aż 21 proc., na SPD – tylko 15 proc., na AfD – 10 proc., na FDP – 7 proc., zaś na Die Linke – 6 proc.¹⁷⁸. Według wyników sondażu Deutschlandtrend co drugi Niemiec uznawał już wówczas obowiązujące obostrzenia i podejmowane w celu zwalczania pandemii decyzje władz za duże lub bardzo duże obciążenie¹⁷⁹.

Tło kampanii przed wyborami do Bundestagu zaplanowanymi na wrzesień 2021 r. stanowiły więc zarówno problemy narosłe wokół pandemii, w szczególności te związane z niewydolnością państwowej służby zdrowia czy niedoborami gospodarczymi, jak i takie, które istniały wcześniej, ale szczególnie uwidoczniły się przy tej okazji. Do tej drugiej grupy należy zaliczyć przede wszystkim pogłębiające się nierówności społeczne, zapóźnienie technologiczne niemieckich firm i konieczność przeprowadzenia skutecznej transformacji energetycznej kraju¹⁸⁰. Jak się okazało, wybory

¹⁷⁵ W. Schroder, J.T. Elsen, op. cit.

¹⁷⁶ *Sondaże w Niemczech: wysokie poparcie dla partii chadeckich*, <https://tinyurl.com/bdcnvsdx> [04.03.2023].

¹⁷⁷ W. Schroder, J.T. Elsen, op. cit.

¹⁷⁸ *Sondaż: Niemcy zmęczeni walką z pandemią koronawirusa*, <https://tinyurl.com/fvvc3hr6> [04.03.2023].

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ L. Gibadło, *Niemcy: polityczna (r)ewolucja niechętnego hegemonu* [w:] *Rocznik Strategiczny 2021/22*, red. R. Kuźniar et al., Warszawa 2022, s. 346.

II. Partie pod wpływem kryzysów

parlamentarne w 2021 r. były symbolicznym końcem politycznej ery Merkel, która postanowiła, że nie będzie ubiegać się o kolejną kadencję na stanowisku kanclerza¹⁸¹. Nowy przewodniczący CDU, Armin Laschet, nie cieszył się jednak popularnością wśród wyborców, nawet wśród elektoratu chadeków. 57 proc. ankietowanych biorących udział w badaniu Forschungsgruppe Wahlen dla telewizji ZDF twierdziło, że Laschet nie jest odpowiednim kandydatem na kanclerza Niemiec¹⁸². Nagłośniona przez media tzw. afera maseczkowa, mająca swe źródło w informacjach o pobieraniu przez posłów chadecji prowizji za pośrednictwo w zakupie materiałów medycznych dla różnych podmiotów i instytucji, przyczyniła się do spadku notowań CDU/CSU¹⁸³. W tym samym okresie sondażowym liderem stali się Zieloni pod wodzą Annaleny Baerbock. Młoda liderka popełniła jednak szereg błędów, m.in. nie złożyła w terminie wymaganej deklaracji dotyczącej osiągnięcia dodatkowych przychodów oraz zapowiedziała podwyżkę cen benzyny po objęciu władzy w związku z realizacją celów polityki klimatycznej¹⁸⁴. To właśnie potknięcia faworytów w niemalej mierze przyczyniły się do ostatecznego wyborczego zwycięstwa socjaldemokratów z Olafem Scholzem na czele. Największy spadek poparcia względem poprzednich wyborów w 2017 r. odnotowały partie skrajne i populistyczne, AfD i Die Linke, zaś jego największy wzrost – Sojusz 90/Zieloni (zob. tabela I). Po wyborach wyłoniły się zatem dwa możliwe scenariusze koalicyjne: wedle pierwszego mogło dojść do powstania po raz kolejny Wielkiej Koalicji, której tym razem przewodziliby socjaldemokraci; zaś drugim wariantem było stworzenie tzw. koalicji światła drogowych¹⁸⁵

¹⁸¹ K. Sikorski, *Angela Merkel rezygnuje z kierowania partią. Nie będzie się też [sic] ubiegać ponownie o fotel kanclerza Niemiec*, <https://tinyurl.com/za55eemr> [05.03.2023].

¹⁸² *Mehrheit einverstanden mit Corona-Regeln*, <https://tinyurl.com/4d6px8mj> [05.03.2023].

¹⁸³ L. Gibadło, op. cit., s. 347.

¹⁸⁴ J. Thurau, *Annalena Baerbock – kandydatka pod ostrzałem*, <https://tinyurl.com/3rvwmwnub> [05.03.2023].

¹⁸⁵ Nazwa „koalicja światła drogowych” wywodzi się od oficjalnych kolorów partii wchodzących w jej skład: SPD (czerwony), Sojuszu 90/Zieloni (zielony) i FDP (żółty). Takie same kolory znajdują się na drogowych sygnalizatorach świetlnych.

SPD-Sojusz 90/Zieloni-FDP¹⁸⁶. Ostatecznie liderzy mniejszych partii, mimo podjęcia negocjacji również z chadekami, zdecydowali się podpisać umowę koalicyjną z socjaldemokratami. W 2021 r. po raz pierwszy w historii powojennych Niemiec utworzono więc rząd federalny złożony z przedstawicieli tych trzech ugrupowań politycznych¹⁸⁷. W latach 2021–2022 władze RFN musiały kontynuować zmagania z pandemią COVID-19. Wprowadzane w związku z kolejnymi falami zakażeń obostrzenia wywoływały wiele żarliwych dyskusji. Na przełomie 2021 i 2022 r. kanclerz Scholz zapowiedział prace nad ustawą wprowadzającą obowiązek szczepień przeciwko SARS-CoV-2. Ostatecznie forsowany przez niego projekt został jednoznacznie odrzucony w Bundestagu¹⁸⁸.

Niezaprzeczalnie jednak największym wyzwaniem, z którym przyszło się mierzyć nowemu rządowi i kanclerzowi, była bezpośrednia inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Niemcy przyłączyły się do sankcji nakładanych przez Unię Europejską na państwo-agresora, a także opowiadały się za odcięciem dostaw rosyjskiego gazu i ropy naftowej oraz za wsparciem militarnym i finansowym dla stawiającej opór Ukrainy. Mimo to eksperci wskazywali na niejednoznaczność postawy kanclerza wobec tej bezprecedensowej agresji. Johannes Varwick z Uniwersytetu w Halle opisywał strategię rządu niemieckiego jako próbę „płynięcia z prądem w konwoju partnerów”¹⁸⁹. Kanclerz Scholz mówił: „Rosja nie może wygrać tej wojny, a Ukraina musi przetrwać”, ale równocześnie ostrożnie wypowiadał się na temat postulowanych przez Polskę, państwa bałtyckie i skandynawskie radykalnych rozwiązań związanych z pomocą dla Ukrainy oraz opóźniał dostawy niemieckiej broni i amunicji¹⁹⁰. Jak tłumaczył, „Niemcy

¹⁸⁶ L. Gerkhe, *What are the coalition options after Germany's election?*, <https://tinyurl.com/44vppwtu> [09.03.2023].

¹⁸⁷ *Niemcy. SPD, Zieloni i FDP zawarły koalicję. W umowie wzmianka o Polsce, za Merkel – Scholz*, <https://tinyurl.com/2p8hxwpu> [09.03.2023].

¹⁸⁸ *Nie będzie obowiązku szczepień w Niemczech*, <https://tinyurl.com/bdffjpcu> [09.03.2023].

¹⁸⁹ Ch. Hasselbach, *Strategia Niemiec wobec wojny w Ukrainie. Taniec na linie*, <https://tinyurl.com/3eze6rnf> [09.03.2023].

¹⁹⁰ Ibidem.

II. Partie pod wpływem kryzysów

prowadzą przemyślaną politykę. [...] Wspierają Ukrainę, ale tak, by nie dopuścić do eskalacji i wojny między Rosją a NATO”¹⁹¹. Kanclerz, kreując własną wersję niemieckiej Ostpolitik, musi się liczyć nie tylko z idealistycznym, pacyfistycznym podejściem wielu Niemców (w tym również z pacyfistycznie nastawioną frakcją młodych posłów w łonie własnej partii), ale także z ogromem biznesowych powiązań między Rosją a niemieckimi elitami¹⁹². Całkowita porażka Rosji w wojnie wpłynęłaby bowiem negatywnie na sytuację wewnętrzną w samych Niemczech.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Bundestagu w XXI w.

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2002	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	38,53	251	41,63
	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	38,51	248	41,13
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	8,56	55	9,12
	Wolna Partia Demokratyczna (FDP)	7,37	47	7,79
	Partia Lewicowa. Partia Demokratycznego Socjalizmu (Die Linkspartei.PDS)	3,99	2	0,33
	inne partie	3,04	0	0
	łącznie	100	603	100

¹⁹¹ J. Majmurek, *Wszystkie strachy kanclerza. Czy Niemcy chcą, by Ukraina przegrała tę wojnę? To nie takie proste*, <https://tinyurl.com/2p8nh263> [09.03.2023].

¹⁹² Ibidem.

Rozdział II. Zmiany w systemie partyjnym Niemiec

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2005	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	35,17	226	36,81
	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	34,25	222	36,16
	Wolna Partia Demokratyczna (FDP)	9,83	61	9,93
	Partia Lewicowa. Partia Demokratycznego Socjalizmu (Die Linkspartei.PDS)	8,71	54	8,79
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	8,12	51	8,31
	inne partie	3,93	0	0
	łącznie	100	614	100
2009	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	33,79	239	38,42
	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	23,03	146	23,47
	Wolna Partia Demokratyczna (FDP)	14,56	93	14,95
	Lewica (Die Linke)	11,88	76	12,22
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	10,70	68	10,93
	inne partie	2,90	0	0
	łącznie	100	622	100
2013	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	41,55	311	49,37
	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	25,75	192	30,48
	Lewica (Die Linke)	8,59	64	10,16
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	8,44	63	10,00
	inne partie	15,68	0	0
	łącznie	100	630	100

II. Partie pod wpływem kryzysów

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2017	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	32,90	246	34,70
	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	20,51	153	21,58
	Alternatywa dla Niemiec (AfD)	12,64	94	13,26
	Wolna Partia Demokratyczna (FDP)	10,75	80	11,28
	Lewica (Die Linke)	9,24	69	9,73
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	8,94	67	9,45
	inne partie	5,00	0	0
	łącznie	100	709	100
2021	Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD)	25,70	206	27,99
	Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec (CDU) / Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU)	24,10	197	26,77
	Sojusz 90/Zieloni (S90/Z)	14,80	118	16,03
	Wolna Partia Demokratyczna (FDP)	11,50	92	12,50
	Alternatywa dla Niemiec (AfD)	10,30	83	11,28
	Lewica (Die Linke)	4,90	39	5,30
	inne partie	8,70	0	0
	łącznie	100	736	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ergebnisse der Bundestagswahl*, <https://tinyurl.com/2m3zpfdd> [15.03.2023].

III. Wzorce tworzenia koalicji

Chcąc przedstawić wzorce tworzenia koalicji rządowych na szczeblu federalnym w Niemczech warto pochylić się nad czterema etapami rozwoju systemu partyjnego Niemiec po ich zjednoczeniu. Pierwszą fazę stanowiła integracja systemów partyjnych NRD i RFN w 1990 r. Drugim etapem był okres kształtowania się systemu czteropartyjnego w latach 1990–2005: wówczas rządzący od 1982 r. blok CDU/CSU-FDP został zastąpiony u sterów władzy w 1998 r. przez koalicję SPD-Zieloni. Trzecim etapem było funkcjonowanie systemu pięciu partii o ugruntowanej pozycji na scenie politycznej: do grona czterech dotychczas najistotniejszych sił – CDU/CSU, SPD, FDP i Zielonych – dołączyła wtedy Lewica. W tej fazie doszło nie tylko do wyraźnego osłabienia roli chadeków i socjaldemokratów, lecz również do odejścia od układu dwublokowego – w latach 2005–2009 i 2013–2021 rządziła bowiem Wielka Koalicja CDU/CSU-SPD. Wreszcie, czwarta faza po wyborach do Bundestagu w 2013 r. zwiastowała wyłonienie się układu 4 + 2 (CDU/CSU, SPD, Lewica, Zieloni + FDP i AfD, które znalazły się poza parlamentem)¹⁹³. W istocie jednak brak uzyskania reprezentacji parlamentarnej przez liberałów w 2013 r. nie stał się później regułą. Wyniki wyborów parlamentarnych w 2017 r. i 2021 r. świadczą o kształtowaniu się w Niemczech systemu sześciu partii o ustabilizowanej pozycji na scenie politycznej. Sugerowanie przez niektórych badaczy układu 4 + 2 wydaje się więc bezzasadne w kontekście najnowszych rezultatów wyborczych.

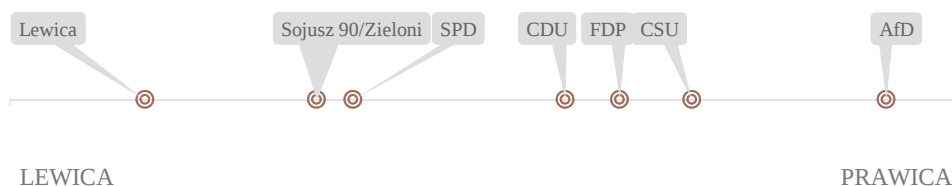
Tradycyjnie koalicję na szczeblu federalnym zawiązywał jeden z rywalizujących ze sobą bloków: CDU/CSU-FDP (blok mieszczański) lub SPD-Zieloni (blok lewicowy). Zasadnicze przełamanie tego schematu nastąpiło w 2005 r., kiedy to koalicję stworzyły dwa wiodące dotąd ugrupowania: CDU/CSU i SPD. Wariant Wielkiej Koalicji powtórzono w 2013 r. i 2017 r. Doświadczenia związane z kryzysem migracyjnym z 2015 r. i pandemicznym z roku 2020 oddaliły jednak od siebie chadeków i socjaldemokratów oraz wpłynęły na spadek poparcia dla obu tych ugrupowań, co z kolei wzmocniło pozycję Zielonych i spowodowało

¹⁹³ P. Kubiak, *Koniec dominacji...*, s. 33 i nast.

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

konieczność utworzenia po wyborach w 2021 r., po raz pierwszy w historii powojennych Niemiec, koalicji światła drogowych SPD-Sojusz 90/Zieloni-FDP. Coraz częściej problematyczne staje się więc powoływanie koalicji w ramach dotychczasowych, ugruntowanych historycznie bloków. Powstające od 2005 r. koalicje na szczeblu federalnym stanowią pewnego rodzaju *novum* w systemie partyjnym Niemiec.

Rys. I. Rozmieszczenie partii niemieckich na osi lewica–prawica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats> [15.03.2023].

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

W celu dogłębniejszego zrozumienia poruszanej w rozdziale tematyki należy także zapoznać się z genezą i głównymi założeniami programowymi relevantnych partii politycznych. Za takowe uznajemy zaś ugrupowania, które w rezultacie ostatnich wyborów parlamentarnych uzyskały mandaty w Bundestagu.

Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) powstała w 1950 r., a jej pierwszym przewodniczącym został Konrad Adenauer, piastujący funkcję kanclerza w latach 1949–1963¹⁹⁴. Chadece znajdowali się w opozycji wobec rządu od roku 1969 aż do 1983, kiedy to po wyborach parlamentarnych stworzyli koalicję z liberałami, na czele której stanął kanclerz Helmut Kohl, uznawany za symbolicznego ojca zjednoczenia Niemiec. W 2000 r. stery w partii objęła natomiast Angela Merkel. CDU wchodziła

¹⁹⁴ M. Witkowska, *Partie polityczne w krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2003, s. 61–65.

w skład kolejnych rządów w latach 2005–2021. Jest ugrupowaniem opierającym swe założenia programowe na chrześcijańskiej myśli społecznej, choć naturalnie pozostaje organizacją świecką¹⁹⁵. W sferze polityki wewnętrznej akcentuje solidaryzm społeczny oraz poszanowanie podstawowych praw i wolności obywatelskich¹⁹⁶, zaś w polityce zagranicznej opowiada się za pogłębianiem integracji europejskiej, umacnianiem współpracy w ramach NATO i szczególnymi, przyjacielskimi stosunkami z Francją¹⁹⁷. W ostatnich wyborach parlamentarnych w 2021 r. CDU uzyskała drugi najlepszy rezultat po SPD: 24,1 proc. głosów. Funkcję lidera ugrupowania od stycznia 2022 r. pełni Friedrich Merz.

Unia Chrześcijańsko-Społeczna (CSU) stanowi w istocie bawarską odmianę CDU, z którą ściśle współpracuje, tworzy wspólne frakcje parlamentarne i koalicje, a także wystawia jednego kandydata na kanclerza¹⁹⁸. CSU jest jednak od CDU bardziej socjalna w kwestiach gospodarczych i bardziej konserwatywna pod względem światopoglądowym¹⁹⁹. Przedstawiciele ugrupowania zajmują też radykalniejsze niż ich partnerzy stanowisko w kwestiach polityki zagranicznej – są np. sceptyczni wobec poszerzania Unii Europejskiej o kolejne państwa, w tym Turcję. Liderem partii od 2019 r. jest Markus Söder.

Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD) uchodzi za najstarszą funkcjonującą dziś niemiecką partię polityczną. Jej geneza sięga roku 1863²⁰⁰. Podczas przełomowego zjazdu godesberskiego w 1959 r. odeszła ona od realizowanych wcześniej zasad marksizmu i stała się „partią ludową”. Socjaldemokraci wchodzili w skład kolejnych rządów od II połowy lat 60. do początku lat 80. XX w., następnie jednak znajdowali się w opozycji przez 16 lat i powrócili do władzy dopiero w 1998 r. W latach 2005–2009 i 2013–2021 współtworzyli Wielką Koalicję z chadekami. W 2021 r. zawiązali koalicję z Zielonymi i FDP, a na czele tak powstałego rządu stanął kanclerz Olaf Scholz. Jednym z najważniejszych założeń

¹⁹⁵ M. Chmaj, op. cit., s. 123.

¹⁹⁶ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 250.

¹⁹⁷ M. Chmaj, op. cit.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 124.

¹⁹⁹ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 250.

²⁰⁰ Ibidem, s. 251.

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

programowych SPD jest sprawiedliwość społeczna. Ugrupowanie opowiada się za wzmocnieniem bezpieczeństwa socjalnego obywateli, obniżaniem podatków oraz powszechnym dostępem do opieki zdrowotnej i systemu edukacji na dobrym poziomie²⁰¹. Na płaszczyźnie polityki zagranicznej popiera ono proces integracji europejskiej i rozwijanie stosunków ze Stanami Zjednoczonymi, a równocześnie przyjmuje asertywną postawę wobec Rosji. W ostatnich wyborach uzyskało najlepszy rezultat: 25,7 proc. głosów.

Sojusz 90/Zieloni jako partia polityczna pod tą nazwą narodził się w 1993 r. wskutek połączenia zachodnioniemieckich Zielonych i wschodni-niemieckiego Sojuszu 90²⁰². Po wyborach w 1998 r. ugrupowanie to po raz pierwszy stało się partnerem koalicyjnym w rządzie na szczeblu federalnym, a następnie współrządziło w Niemczech do 2005 r. W związku z uzyskaniem przez partię bardzo dobrego wyniku w wyborach parlamentarnych w 2021 r. jej przedstawiciele weszli w skład koalicyjnego rządu SPD-Sojusz 90/Zieloni-FDP. Program ugrupowania koncentruje się na kwestiach ekologicznych, sprzeciwie wobec energetyki atomowej, zapewnieniu obywatelom sprawnie funkcjonującej opieki zdrowotnej, sprawiedliwych ubezpieczeniach społecznych i postulacie zwiększenia płacy minimalnej²⁰³. Na płaszczyźnie polityki zagranicznej partia popiera dalszą integrację europejską oraz wyraża krytyczny stosunek wobec pogłębiania relacji z Rosją, ale sprzeciwia się zaangażowaniu Niemiec w misję NATO. W 2022 r. funkcję przewodniczących partii objęli Ricarda Lang i Omid Nouripour. Jej najważniejszą reprezentantką w rządzie jest zaś Annalena Baerbock, pełniąca funkcję ministra spraw zagranicznych Niemiec.

Wolna Partia Demokratyczna (FDP) powstała w 1948 r. z inicjatywy późniejszego prezydenta w latach 1949–1959, Theodora Heussa²⁰⁴. Liberalowie ci współpracowali w ramach koalicyjnych gabinetów na szczeblu federalnym zarówno z chadekami, jak i z socjaldemokratami. W latach

²⁰¹ *Unsere Ziele in der Regierung*, oficjalna strona internetowa SPD, <https://tinyurl.com/49xhey9c> [10.03.2023].

²⁰² A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 253.

²⁰³ *Grünes Wahlprogramm zur Bundestagswahl 2021*, oficjalna strona internetowa Sojuszu 90/Zielonych, <https://tinyurl.com/yzed6n4a> [10.03.2023].

²⁰⁴ M. Kortmann, *Die Geschichte FDP*, <http://www.bpb.de> [10.03.2023].

1998–2009 i 2013–2021 działali z kolei w opozycji. FDP od początku swego funkcjonowania wspierała koncepcję społecznej gospodarki rynkowej, lokując się jednak w centrum sceny politycznej, pomiędzy CDU/CSU a SPD²⁰⁵. W polityce zagranicznej kładzie nacisk na pogłębianie integracji europejskiej oraz strategiczne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi²⁰⁶. W wyborach parlamentarnych w 2021 r. uzyskała rezultat 11,5 proc. głosów. Od 2013 r. przewodniczącym FDP jest Christian Lindner.

Alternatywa dla Niemiec (AfD) to partia polityczna utworzona przed wyborami parlamentarnymi w 2013 r. Początkowo profilowała się jako ugrupowanie nowego typu, którego głównym celem miało być stworzenie alternatywy w kwestiach polityki europejskiej²⁰⁷. Założyciele partii, wśród których najliczniejszą grupę stanowili ekonomiści, nawoływali do opuszczenia przez Niemcy strefy euro i ponownego wprowadzenia w obieg marki niemieckiej²⁰⁸. Postulaty ruchu szybko jednak ewoluowały, i w 2015 r. AfD stała się katalizatorem obaw Niemców dotyczących nasilającego się wówczas kryzysu migracyjnego i napływu muzułmanów. Wtedy też do partii zaczęły przyłączać się osoby o antyislamskich poglądach, m.in. związane ze skrajnie prawicowym ruchem Pegida. W kolejnych latach AfD ulegała procesowi radykalizacji. W okresie pandemii przedstawiciele ugrupowania współorganizowali demonstracje przeciwko lockdownowi oraz obowiązkowi szczepień. W 2021 r. AfD przyjęła program wyborczy zawierający m.in. postulaty wyjścia Niemiec z Unii Europejskiej i zahamowania imigracji, a także obietnicę zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa socjalnego²⁰⁹. W poprzednich latach członkowie partii nie ukrywali także swoich prorosyjskich sympatii. Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę spowodowała nasilenie się wewnętrznych tarć w Alternatywie, a stosunek AfD do roli Niemiec w NATO i procesie wspierania

²⁰⁵ M. Chmaj, op. cit., s. 126.

²⁰⁶ A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 253.

²⁰⁷ A. Moroska-Bonkiewicz, op. cit., s. 110.

²⁰⁸ *Alternatywa dla Niemiec – partia, której miało nigdy nie być*, <https://tinyurl.com/2bz7vpmh> [12.03.2023].

²⁰⁹ Ł. Jasiński, *Blisko Rosji, daleko od Unii Europejskiej – radykalizacja Alternatywy dla Niemiec*, <https://tinyurl.com/yukejuy4> [12.03.2023].

V. Podsumowanie

Ukrainy pozostaje niekonsekwentny i niejednoznaczny²¹⁰. Mimo uzyskania przez ugrupowanie dobrych rezultatów w dwóch ostatnich elekcjach parlamentarnych (w 2017 r. 12,64 proc. głosów, w 2021 r. 10,3 proc. głosów) jest ono izolowane przez pozostałe partie zarówno na szczeblu krajowym, jak i federalnym, a wszyscy jego członkowie znajdują się pod stałą obserwacją kontrwywiadu²¹¹. Przewodniczącymi partii są Alice Weidel i Tino Chrupalla.

Lewica (Die Linke) powstała w 2007 r. wskutek fuzji Partii Lewicy, będącej kontynuatorką postkomunistycznej, wschodnioniemieckiej Partii Demokratycznego Socjalizmu, oraz Alternatywy Wyborczej Praca i Sprawiedliwość²¹². Ugrupowanie reprezentuje ruch robotniczy oraz ideologie socjalizmu demokratycznego i ekologizmu. W jego programie znajdziemy także postulaty feministyczne i socjalne²¹³. Przedstawiciele partii proponują radykalne rozwiązania na płaszczyźnie gospodarczej, m.in. nacjonalizację dużych przedsiębiorstw prywatnych i znaczące zwiększenie płacy minimalnej. W sferze polityki zagranicznej opowiadają się za opuszczeniem przez Niemcy struktur NATO i utrzymywaniem przyjaznych relacji z Rosją. Największym sukcesem partii było uzyskanie 11,88 proc. głosów w wyborach parlamentarnych w 2009 r. Reprezentanci Lewicy od momentu jej powstania nie weszli jednak w skład żadnej z koalicji rządzących w Niemczech na szczeblu federalnym. Liderkami partii są Susanne Hennig-Wellsow i Janine Wissler.

V. Podsumowanie

Niemiecki system partyjny jest jednym z najbardziej stabilnych w Europie. Mimo to przebieg i skutki kryzysów ekonomicznego, migracyjnego i pandemicznego uwidoczniły pewne zachodzące w nim zmiany. Dwie

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Ibidem.

²¹² A. Nitszke, *System partyjny Niemiec*, op. cit., s. 254.

²¹³ *Unsere Themen in der Übersicht*, oficjalna strona internetowa Lewicy, <https://tinyurl.com/fenswncz> [12.03.2023].

dominujące do tej pory siły polityczne – CDU/CSU i SPD – tracą poparcie społeczne mierzone liczbą głosów oddawanych na nie w wyborach. Równolegle postępuje proces zyskiwania poparcia społecznego przez partie skrajnie prawicowe (AfD) i skrajnie lewicowe (Lewicę). Powstające na przestrzeni pierwszych dekad XXI w. koalicje rządowe na szczeblu federalnym przełamały dotychczasowy podział na blok mieszczański (CDU/CSU-FDP) i blok lewicowy (SPD-Zieloni). Począwszy od 2005 r. trzykrotnie rządziła Wielka Koalicja CDU/CSU-SPD, co przeczy tezie o dwublokowości niemieckiego systemu partyjnego. W 2021 r. po raz pierwszy w historii powojennych Niemiec koalicję zawiązały zaś SPD, Sojusz 90/Zieloni i FDP. Nie można więc wykluczyć tworzenia w przyszłości trójkolorowych, opartych na konsensusie koalicji.

Bibliografia

Źródła pierwotne

Gesetz über die politischen Parteien (Parteiengesetz), <https://tinyurl.com/25apfsjx>
Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., tłum. B. Banaszak, A. Malicka, <https://tinyurl.com/y94yr36w>

Monografie naukowe

Cziomer E., *Zarys historii Niemiec powojennych 1945–1995*, Warszawa–Kraków 1997.
Die Alternative für Deutschland: Programmatik, Entwicklung und politische Verortung, A. Häusler (Hg.), Wiesbaden 2016.
Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2013.
Witkowska M., *Partie polityczne w krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2003.

Rozdziały w monografiach naukowych i artykuły naukowe

Alberski R., *System partyjny Niemiec po wyborach do Bundestagu w 2013 roku* [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne*, J. Juchnowski, R. Wiszniowski (red.), Toruń 2014.
Bożyk S., *Niemcy* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, S. Bożyk, M. Grzybowski (red.), Białystok 2012.
Chmaj M., *Partie polityczne w systemie politycznym Niemiec*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” t. 5/1998.

Bibliografia

- Cymbaluk Ł., Ziólek D., *Rozważania nad populistyczną naturą Alternatywy dla Niemiec*, „Życie Polityczne” t. 27/2019.
- Cziomer E., *Od światowego kryzysu finansowego do kryzysu strefy euro: implikacje wewnętrzne polityczne dla Niemiec w latach 2008–2011*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 5/2011.
- Formusiewicz R., *Niemcy wobec dekady kryzysu 2008–2017 w świetle debat budżetowych w Bundestagu*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 2/2019.
- Gibadło L., *Niemcy: polityczna (r)ewolucja niechętnego hegemonu* [w:] *Rocznik Strategiczny 2021/22*, R. Kuźniar et al. (red.), Warszawa 2022.
- Jaskułowski T., *Niemcy: polityka na miarę możliwości* [w:] *Rocznik Strategiczny 2008/09*, B. Balcerowicz et al. (red.), Warszawa 2009.
- Jaskułowski T., *Słabe Niemcy w mocnych kobiecych rękach* [w:] *Rocznik Strategiczny 2009/10*, A. Bieńczyk-Missala et al. (red.), Warszawa 2010.
- Kamińska-Korolczuk K., *Fragmentacja systemu partyjnego RFN wynikająca z procesów migracyjnych* [w:] *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), Poznań 2019.
- Kruk A., *Wybory w Niemczech w 2009 roku. Program i profil polityczny II rządu Angeli Merkel. Zarys informacyjny* [w:] *Polska i Niemcy w Europie: Przyczynki z dziedziny kultury, polityki i historii współczesnej*, L. Meissner, M. Wilk (red.), Łódź 2011.
- Kubiak P., *Koniec dominacji wielkich partii? System partyjny RFN po zjednoczeniu. Bilans 25 lat* [w:] *25 lat niemieckiego zjednoczenia. Bilans ćwierćwiecza*, J. Ciesielska-Klikowska, E. Kuczyński (red.), Łódź 2017.
- Kubiak P., *Wybory do Bundestagu z 24 września 2017 r. i ich następstwa*, „Przegląd Zachodni” nr 2/2018.
- Miecznikowska J., *Wybory 2009 do Bundestagu – analiza zmian w federalnym systemie partyjnym RFN*, „Studia Politologiczne” nr 18/2010.
- Moroska-Bonkiewicz A., *Eurosceptycy – nowe wyzwanie dla niemieckiej sceny politycznej?*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” t. 9(1)/2015.
- Nitszke A., *Niemieckie ugrupowania polityczne wobec kryzysu uchodźczego*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” nr 3/2017.
- Nitszke A., *System partyjny Niemiec* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2010.
- Pepiora E., Flis R., *Rozwiązania polityki migracyjnej Niemiec na przykładzie ośrodka dla uchodźców Billstieg w Hamburgu*, „Acta Politica Polonica” nr 2/2018.
- Sulkowski M., *Polityczne konsekwencje kryzysu migracyjnego w Niemczech*, „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” nr 20/2016.

Źródła internetowe

- Alternatywa dla Niemiec – partia, której miało nigdy nie być*, <https://tinyurl.com/yukejuy4>
- Antas Ł. et al., *Kontynuacja czy zmiana? Polityka Niemiec po wyborach 2009 roku – prognoza*, <https://tinyurl.com/2p9ffbc3>
- Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats>

Rozdział II. Zmiany w systemie partyjnym Niemiec

- Die Linke, *Zur Auseinandersetzung mit der Geschichte*, <https://tinyurl.com/mrxjr4tc>
Ergebnisse der Bundestagswahl, <https://tinyurl.com/2m3zpfdd>
Frymark K., *Berlin: protesty przeciw restrykcjom związanym z COVID-19*, <https://tinyurl.com/52emj97e>
Gerkhe L., *What are the coalition options after Germany's election?*, <https://tinyurl.com/44vppwtu>
Grünes Wahlprogramm zur Bundestagswahl 2021, oficjalna strona internetowa Sojuszu 90/Zielonych, <https://tinyurl.com/yzed6n4a>
Hasselbach Ch., *Strategia Niemiec wobec wojny w Ukrainie. Taniec na linie*, <https://tinyurl.com/3eze6rnf>
Jasiński Ł., *Blisko Rosji, daleko od Unii Europejskiej – radykalizacja Alternatywy dla Niemiec*, <https://tinyurl.com/yukejuy4>
Koronawirus w Niemczech – informacje, <https://tinyurl.com/2p8brmnc>
Kortmann M., *Die Geschichte FDP*, <http://www.bpb.de>
Majmurek J., *Wszystkie strachy kanclerza. Czy Niemcy chcą, by Ukraina przegrała tę wojnę? To nie takie proste*, <https://tinyurl.com/2p8nh263>
Mehrheit einverstanden mit Corona-Regeln, <https://tinyurl.com/4d6px8mj>
Nie będzie obowiązku szczepień w Niemczech, <https://tinyurl.com/bdffjpcu>
Niemcy. SPD, Zieloni i FDP zawiązały koalicję. W umowie wzmianka o Polsce, za Merkel – Scholz, <https://tinyurl.com/2p8hxpwu>
Schroder W., Elsen J.T., *Demokracja w warunkach stanu wyjątkowego. Czy kryzys zmienia system partyjny?*, oprac. Fundacja Friedricha Eberta, tłum. M. Zgondek, <https://tinyurl.com/2wfhb7vz>
Sikorski K., *Angela Merkel rezygnuje z kierowania partią. Nie będzie się też [sic] ubiegać ponownie o fotel kanclerza Niemiec*, <https://tinyurl.com/za55eemr>
Sondaż: Niemcy zmęczeni walką z pandemią koronawirusa, <https://tinyurl.com/fvvc3hr6>
Sondaże w Niemczech: wysokie poparcie dla partii chadeckich, <https://tinyurl.com/bdcnvsdx>
Thurau J., *Annalena Baerbock – kandydatka pod ostrzałem*, <https://tinyurl.com/3rvmwunub>
Unsere Themen in der Übersicht, oficjalna strona internetowa Lewicy, <https://tinyurl.com/fenswncz>
Unsere Ziele in der Regierung, oficjalna strona internetowa SPD, <https://tinyurl.com/49xhey9c>

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Wyniki wyborów do Bundestagu w XXI w.	53
Rys. 1. Rozmieszczenie partii niemieckich na osi lewica–prawica	57

Rozdział III

Zmiany w systemie partyjnym Francji

KAMIL SOWA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3767-1647>

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Pomimo tego, że różnorodne stronnictwa polityczne istniały we Francji już od czasów rewolucji, formalne zawiązywanie się tamtejszych partii jest związane dopiero z okresem III Republiki po upadku II Cesarstwa w 1870 r. Za pierwszy przejaw instytucjonalizacji partii politycznych można uznać ustawę o stowarzyszeniach z 1 lipca 1901 r.²¹⁴, zaś proces konstytucjonalizacji nastąpił w wyniku uchwalenia ustawy zasadniczej V Republiki w 1958 r.²¹⁵. Na przestrzeni kolejnych lat dokonywano stopniowej kodyfikacji działalności ugrupowań politycznych, a także nowelizowano przepisy konstytucyjne w kierunku zapewnienia równości płci w dostępie do stanowisk uzyskiwanych w wyborach²¹⁶.

Współczesny system partyjny Francji, podlegający znaczącej ewolucji w ciągu ostatnich dekad, został ugruntowany w realiach V Republiki. Przeciwnie niż w ustawach zasadniczych z 1875 r. i 1946 r., w konstytucji z 1958 r. wyraźnie zaakcentowano pozycję egzekutywy, co nadało francuskiemu systemowi politycznemu charakter półprezydencki. Wzmocnienie głowy państwa miało ostatecznie położyć kres ciągłej niestabilności trapiącej rządy III i IV Republiki. Konstytucja V Republiki została ponadto ukształtowana pod znaczącym wpływem gen. Charlesa de Gaulle’a²¹⁷, co

²¹⁴ Ł. Jakubiak, *System partyjny Francji* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 127–130.

²¹⁵ La Constitution du 4 octobre 1958, <https://tinyurl.com/ya5b5vtm>, s. 2 [27.03.2023].

²¹⁶ Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, op. cit., s. 127–130.

²¹⁷ Ł. Jakubiak, *System polityczny Republiki Francuskiej* [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki. Tom 2*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020, s. 107–108.

następnie przełożyło się na dominację ugrupowań gaullistowskich w pierwszych dekadach funkcjonowania nowego ustroju. Sam de Gaulle nie krył swojej niechęci do partii politycznych, zaś uwarunkowania ustrojowe V Republiki miały służyć zredukowaniu ich roli w sprawowaniu władzy. Przejawem tego było zerwanie ze znaną z poprzedniego ustroju proporcjonalną ordynacją wyborczą na rzecz ordynacji większościowej, ograniczającej rolę mniejszych partii²¹⁸. Dodatkowo, wprowadzenie powszechnego wyboru głowy państwa w 1962 r. zapoczątkowało proces prezydencjalizacji partii: organizowania się ich programu, struktur i działalności wokół lidera i kandydata na prezydenta²¹⁹. Skrócenie kadencji głowy państwa do pięciu lat na początku XXI w. umocniło ten proces poprzez przeprowadzanie wyborów prezydenckich i parlamentarnych w krótkim odstępie czasowym. Zwycięstwo danego kandydata w wyborach prezydenckich może bowiem skłaniać wyborców ku zapewnianiu mu stabilnej większości rządzącej²²⁰.

Tak ukształtowany system polityczny determinował kształt systemu partyjnego V Republiki. Z tego względu kolejne dziesięciolecia we Francji zdominowały dwa główne bloki, podzielone wewnętrznie na dwa nurty. Najważniejszy z nich został utworzony na gaullistowskiej centroprawicy, skupionej wokół partii Zgromadzenie na rzecz Republiki (RPR), wcześniej noszącej kolejno nazwy Unii na rzecz Nowej Republiki (UNR) i Unii Demokratów na rzecz Republiki (UDR). Blok ten wspierał początkowo prezydenta de Gaulle'a, a następnie jego politycznych spadkobierców. Częstym koalicjantem gaullistów były środowiska skupione wokół Unii na rzecz Demokracji Francuskiej (UDF), reprezentującej środowiska centrowe i prawicowe. Z lewej strony sceny politycznej silnym ośrodkiem była Francuska Partia Komunistyczna (PCF). Odrębny blok stanowiła lewica niekomunistyczna, od 1969 r. skupiona w ramach Partii Socjalistycznej (PS). Początkowo rządy sprawowane były jedynie przez ugrupowania prawicowe, jednak zwycięstwo socjalistów w 1981 r. rozpoczęło proces cyklicznej

²¹⁸ A. Pacześniak, *Ustrojowe uwarunkowania funkcjonowania partii politycznych we Francji i ich konsekwencje dla sceny politycznej*, „Politeja” nr 64/2020, <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.64.07>, s. 126–128 [22.02.2023].

²¹⁹ Ibidem, s. 131.

²²⁰ Ł. Jakubiak, *System polityczny...*, s. 112.

II. Partie pod wpływem kryzysów

zmiany rządzących pomiędzy blokami prawicy oraz lewicy²²¹. W obliczu nowych problemów społecznych pojawiających się w latach 70. i 80. XX w. tworzone były także inne partie polityczne, takie jak Front Narodowy (FN) – partia radykalnej prawicy – czy kojarzeni z lewą częścią sceny politycznej Zieloni (LV), a także inne ruchy lewicowe. Nie zdołały one jednak zdobyć wystarczającego poparcia, aby trwale zakwestionować dominację głównych partii: utrudniał to większościowy system wyborczy, a w przypadku skrajnej prawicy izolacja i opór ze strony pozostałych ugrupowań²²².

Reformy podejmowane w trakcie kadencji prezydenta François Mitterranda w 1982 r. wprowadziły dodatkową przestrzeń rywalizacji partyjnej. Zapoczątkowany wtedy proces decentralizacji państwa skutkował podziałem na regiony, w których przedstawiciele wybierano zgodnie z proporcjonalnym systemem wyborczym. Umożliwiało to zdobycie mandatów przez partie regionalne oraz mniejsze partie ogólnokrajowe. Wybory w 2004 r. i każde następne przebiegały jednak zgodnie z ordynacją większościową²²³, co miało służyć stabilizacji politycznej w obliczu silnej reprezentacji FN w regionach. Z tego powodu tworzone lokalnie koalicje wyborcze odpowiadały tym funkcjonującym na poziomie ogólnokrajowym, co przełożyło się też na stosunkowo słabą regionalizację francuskiej sceny partyjnej oraz nieliczną reprezentację ugrupowań regionalnych w Zgromadzeniu Narodowym.

II. Partie pod wpływem kryzysów

Kryzys ekonomiczny

Przed wybuchem globalnego kryzysu finansowego w systemie partyjnym Francji utrzymywał się podział znany z poprzednich dekad. W 2002 r. doszło wprawdzie do alternacji władzy, którą po rządach socjalistów objęli

²²¹ Idem, *System partyjny...*, s. 128–129.

²²² S. Bornschier, R. Lachat, *The Evolution of the French Political Space and Party System*, „West European Politics” Vol. 32(2)/2009, <https://doi.org/10.1080/01402380802670677>, s. 364–365 [26.02.2023].

²²³ F.J. Schrijver, *Regionalism after Regionalisation: Spain, France and the United Kingdom*, Amsterdam 2007, s. 177, 197–198.

gaulliści skupieni wokół Jacques'a Chiraca i działający w ramach nowej partii Unia na rzecz Ruchu Ludowego (UMP); dwa omówione wyżej historycznie najsilniejsze nurty uzyskały jednak najwięcej mandatów²²⁴.

W wyniku wyborów z 2007 r. zwycięzcami ponownie okazali się gaulliści, jednakże ich przewaga nad socjalistami stopniała (zob. tabela 1). Ponadto istotnym zjawiskiem była próba zdystansowania się najważniejszych kandydatów w wyborach prezydenckich – Nicolasa Sarkozy'ego (UMP) oraz Ségolène Royal (PS) – od swoich partii. Ich głównym rywalem był kandydat centrum: François Bayrou²²⁵. To właśnie z jego inicjatywy doszło do podziału francuskiego centrum. Po przekształceniach w ramach UDF powstały wtedy Ruch Demokratyczny (MoDem), skupiony wokół samego Bayrou (ostatniego lidera UDF), oraz Nowe Centrum (NC), sprzyjające współpracy z prawicą Sarkozy'ego. Imponujący rezultat wyborczy lidera MoDem nie przełożył się jednak na mandaty jego partii w Zgromadzeniu Narodowym. Sygnalizowało to kontynuację trendu słabnięcia sił centrowych i liberalnych, w przeszłości stanowiącego jeden z filarów prawicowych koalicji rządzących²²⁶.

Choć tematy ekonomiczne wybrzmiewały we Francji także podczas poprzednich kampanii wyborczych, to jednak wybuch globalnego kryzysu finansowego w latach 2007–2008 nadał tej debacie zupełnie nowy kontekst. Czas rządów UMP i prezydenturę Sarkozy'ego naznaczyły: trwały deficyt w finansach publicznych, niski lub też ujemny wzrost gospodarczy oraz protesty wokół propozycji reformy systemu emerytalnego. Na początku roku wyborczego 2012 agencja ratingowa Standard & Poor's obniżyła rating kredytowy Francji, co stanowiło symboliczne podsumowanie kondycji francuskiej gospodarki²²⁷, dodatkowo zmagającej się ze znacznym wzrostem bezrobocia.

²²⁴ Assemblée nationale, *Élections législatives 9 et 16 juin 2002*, <https://tinyurl.com/2p8t8s4e> [26.02.2023].

²²⁵ R. Kuhn, *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2007*, „Representation” Vol. 43(4)/2007, <https://doi.org/10.1080/00344890701584301>, s. 323–325 [02.03.2023].

²²⁶ Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, s. 133–134.

²²⁷ J. Fayette, *Hollande's Economic Agenda* [in:] *France After 2012*, eds. G. Goodlife, R. Brizzi, New York 2015, s. 136–139.

II. Partie pod wpływem kryzysów

W tych niesprzyjających okolicznościach gospodarczych nie pomógł także nadszarpnięty wizerunek prezydenta. Nicolas Sarkozy był politykiem wyjątkowo kontrowersyjnym, a jego prezydentura obfitowała w liczne skandale obyczajowe (m.in. rozwód z drugą żoną i związek z modelką Carlą Bruni). Ze wskazanych względów w 2012 r. to kandydat socjalistów – François Hollande – uznawany był więc za faworyta do zwycięstwa²²⁸. Kryzys finansowy umożliwił socjalistom przejęcie inicjatywy w kampanii wyborczej. Była ona przesyciona krytyką wobec polityki gospodarczej ówczesnego prezydenta: Hollande zapowiadał przeprowadzenie reform podatkowych i sektora bankowego, a także podjęcie działań dążących do zredukowania deficytu po wyborach. Jednocześnie w roli przeciwnika obśadzał on „świat finansów”²²⁹. Podobna narracja była także podejmowana przez rywala bloku socjalistycznego po lewej stronie sceny politycznej: Partię Lewicy (PG) założoną przez Jean-Luca Mélenchona, która startowała w wyborach w sojuszu z PCF pod nazwą Front Lewicy (FG). PG była ugrupowaniem bardziej lewicowym niż PS²³⁰, wspierającym renegocjację europejskich traktatów, a także reformy socjalne takie jak obniżenie wieku emerytalnego czy wzrost płacy minimalnej²³¹. Kampania wyborcza, oprócz tradycyjnej rywalizacji dwóch głównych bloków, stała się także przestrzenią konkurencji między radykalną prawicą w postaci działającego już pod przewodnictwem Marine Le Pen (córkę Jean-Marie Le Pena) FN oraz radykalną lewicą skupioną wokół Mélenchona. Skrajna prawica pod wodzą Le Pen starała się odświeżyć wizerunek swojej partii jako racjonalnej opcji prawicowej, jednak jej kampania przeciw Unii Europejskiej oraz globalizacji w dużym stopniu to komplikowała. Istotną siłą wyborczą była także partia Zielonych, startująca w wyborach pod szyldem Europa Ekologia – Zieloni (EELV). W 2012 r. zdobyła ona 17 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym, między innymi dzięki sojuszowi wyborczemu z socjalistami²³².

²²⁸ R. Kuhn, *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2012*, „Representation” Vol. 49(1)/2013, <https://doi.org/10.1080/00344893.2013.776271>, s. 99–100 [02.03.2023].

²²⁹ J. Fayette, op. cit., s. 140.

²³⁰ R. Kuhn, *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2012...*, s. 101–102.

²³¹ J. Fayette, op. cit., s. 139.

²³² R. Kuhn, *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2012...*, s. 101–102, 111.

Wyniki wyborów z 2012 r. nie pokazały jeszcze radykalnej zmiany w systemie partyjnym Francji (zob. tabela 1). W ich konsekwencji Francuskie Zgromadzenie Narodowe ponownie składało się głównie z dwóch najważniejszych bloków – socjalistycznego i gaullistowskiego, jednak na uwagę zasługiwał wysoki wynik FN w pierwszej turze wyborów oraz rosnące znaczenie radykalnej lewicy pod wodzą Mélenchona²³³. Należy jednak zauważyć, że kłopoty natury ekonomicznej były istotnym wątkiem francuskiej debaty publicznej już od wielu lat, zaś zmęczenie francuskich wyborców sytuacją gospodarczą mogło rezonować w przyszłości.

Kryzys migracyjny

Zagadnienie migracji, podobnie jak kwestie ekonomiczne, było istotną częścią debaty publicznej jeszcze przed wybuchem kryzysu. Francja jako państwo z przeszłością kolonialną już w poprzednich dekadach doświadczyła znaczącego napływu imigrantów, a poważna debata nad pozycją migrantów o nieudokumentowanym statusie miała tam swoje początki już w latach 90. Rozbudzenie kryzysu migracyjnego w 2015 r. nie przyniosło więc w przypadku Francji tak istotnego przełomu, jak miało to miejsce w innych państwach Unii. Wzrastała wprawdzie liczba wniosków o azyl, apogeum osiągając w 2017 r. (98 tys. wniosków), jednak wciąż była ona istotnie niższa niż w przypadku Włoch lub Niemiec²³⁴.

Uwagę mediów skupiały sytuacja w obozowisku migrantów w Calais (zamkniętym w październiku 2016 r.), a także problem imigrantów znajdujących się w kryzysie bezdomności. Pomimo tego, że w okolicach wyborów w 2017 r. najważniejszą dla francuskich wyborców kwestią było bezrobocie, to jednak migracja również zyskiwała na znaczeniu. Za jej ograniczeniem opowiadali się kandydaci prawicowi, to jest reprezentant

²³³ Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2002*, <https://tinyurl.com/yckerbac> [02.03.2023].

²³⁴ P. Castelli Gattinara, L. Zamponi, *Politicizing support and opposition to migration in France: the EU asylum policy crisis and direct social activism*, „Journal of European Integration” Vol. 42(5)/2020, <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1792459>, s. 629–630 [16.03.2023].

II. Partie pod wpływem kryzysów

Republikanów (LR) François Fillon oraz Marine Le Pen (FN), a bardziej liberalne stanowisko zajmowali przedstawiciele lewicy: Benoît Hamon (PS) oraz Jean-Luc Mélenchon – lider nowej partii skrajnej lewicy o nazwie Francja Niepokorna (FI)²³⁵.

Dodatkowym elementem wpływającym na postrzeganie imigracji okazały się być ataki terrorystyczne. W styczniu 2015 r. przeprowadzono zamach na redakcję tygodnika „Charlie Hebdo”, w odpowiedzi na opublikowanie na jego łamach satyrycznego wizerunku Mahometa. W listopadzie tego samego roku Paryż ponownie stał się celem ataków. Prezydent Hollande starał się w obliczu tych wydarzeń budować jedność narodową, jednocześnie potępiając zamachowców²³⁶. W następstwie ataków wielu Francuzów deklarowało większą niechęć do wchodzenia w interakcje z muzułmanami: doświadczenie traumy, podobnie jak w innych regionach świata, skłaniało ich do postawy „ekskluzywizmu etnicznego”²³⁷. 14 lipca 2016 r. doszło do kolejnego zamachu w Nicei, w trakcie którego sprawca zabił ponad 80 osób. Tym razem rządzącym nie udało się wytworzyć poczucia jedności narodowej. Badania opinii publicznej z tamtego czasu wskazywały, że nawet 88 proc. Francuzów obwiniło władze za nieumiejętną ochronę przed dżihadystami, a premier Manuel Valls spotykał się z otwartymi wyrazami niechęci ze strony współobywateli²³⁸. Debata publiczna nad zagadnieniem migracji była prowadzona w związku z tym przede wszystkim z perspektywy bezpieczeństwa. Tematy te bardzo sprawnie wykorzystywała skrajna prawica²³⁹.

Wybory następujące po wybuchu kryzysu migracyjnego stanowiły prawdziwy przełom dla francuskiego systemu partyjnego. W wyborach

²³⁵ S. Wolff, *Immigration; an issue in the French presidential campaign*, <https://tinyurl.com/5zvr7d86> [18.03.2023].

²³⁶ A. Bogain, *Terrorism and the discursive construction of national identity in France*, „National Identities” Vol. 21(3)/2019, <https://doi.org/10.1080/14608944.2018.1431877>, s. 241–242 [16.03.2023].

²³⁷ R. Goodwin et al., *Psychological distress and prejudice following terror attacks in France*, „Journal of Psychiatric Research” Vol. 91/2017, <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2017.03.001>, s. 113–114 [16.03.2023].

²³⁸ V. Walt, *Yet Another Terror Attack Leaves France Enraged*, „TIME Magazine”, 21.07.2016, <https://tinyurl.com/ycksjvd3> [16.03.2023].

²³⁹ S. Wolff, op. cit.

parlamentarnych zaskakujący był wynik pierwszej tury, czterema najsilniejszymi ugrupowaniami okazały się bowiem być Republika Naprzód (LREM), czyli partia wybranego na prezydenta Emmanuela Macrona; LR; FN oraz FI Jean-Luca Mélenchona (zob. tabela 1). Poparcie w pierwszej turze nie przełożyło się natomiast na uzyskane mandaty w Zgromadzeniu Narodowym²⁴⁰. Pod tym względem można mówić o niemal całkowitej dominacji pierwszego ze wskazanych ugrupowań, będącego jednocześnie najmłodszym z nich. Preferencje wyborcze zasygnalizowane przez głosujących w pierwszej turze skłoniły jednak część badaczy do zwrócenia uwagi na formowanie się nowego systemu partyjnego we Francji. Zakładali oni m.in. modyfikację starego systemu dwublokowego w kierunku nowego trzy- lub czteroblokowego, w którym głównymi osiami podziału miały być kwestia imigracji oraz podejście do polityki gospodarczej²⁴¹. Korespondowałyby to z kryzysami, jakimi w poprzednich latach została dotknięta Francja. Kryzys finansowy mógł doprowadzić do wytworzenia się ośrodków socjalistycznego (FI i PS), neoliberalnego (LREM, LR) oraz protekcjonistyczno-antyglobalizacyjnego (FN). Kwestia imigracji została natomiast wykorzystana przede wszystkim przez FN²⁴².

W kontekście wyborów prezydenckich poparcie dla Marine Le Pen (kandydatki FN) było wyższe w ośrodkach o niskim odsetku imigrantów. Choć wyborcy je zamieszkujący nie mieli z migrantami bezpośredniej styczności, to jednak zdaniem badaczy byli oni „wrażliwi na ich obecność w otoczeniu”²⁴³. Kandydatka skrajnej prawicy zapewniała głosujących o swoim twardym stanowisku wobec imigracji oraz walki o prawa dzieci urodzonych we Francji. Do tego zarzucała rządzącym niekom-

²⁴⁰ Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2017*, <https://tinyurl.com/2pskahca> [04.03.2023].

²⁴¹ F. Gougou, S. Persico, *A new party system in the making? The 2017 French presidential election*, „French Politics” Vol. 15(3)/2017, <https://doi.org/10.1057/s41253-017-0044-7>, s. 304–310 [04.03.2023].

²⁴² Ibidem.

²⁴³ P. Vasilopoulos, H. McAvay, S. Brouard, *Residential Context and Voting for the Far Right: The Impact of Immigration and Unemployment on the 2017 French Presidential Election*, „Political Behavior” Vol. 44(4)/2022, <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09676-z>, s. 1717–1718 [04.03.2023].

petencję w radzeniu sobie z migracją oraz porażkę w obronie ludności przed terroryzmem²⁴⁴. Wynik Le Pen w wyborach prezydenckich z 2017 r. był rekordowy dla francuskiej skrajnej prawicy, przebijając sukces wyborczy jej ojca z 2002 r. Kandydatce FN udało się podwoić jego ówczesny rezultat w drugiej turze, a w pierwszej pokonać kandydata Republikanów (LR) François Fillona oraz Jean-Luca Mélenchona (FI) – choć należy przyznać, że w obu przypadkach różnica w liczbie uzyskanych głosów była minimalna²⁴⁵. Istotny jest tutaj zwłaszcza rezultat kandydata FI: pokazuje on, że wśród francuskich wyborców coraz popularniejsi stawali się kandydaci kwestionujący dotychczasowy porządek na krajowej scenie politycznej.

W przypadku opcji centrowej nowe ugrupowanie Emmanuela Macrona całkowicie zdominowało pozostałe partie głównego nurtu. Sam Macron starał się wymykać jakiemukolwiek podziałowi na lewicę i prawicę – podobnie jak jego główna kontrkandydatka Marine Le Pen. Choć nie udało im się całkowicie porzucić tych kategorii, to w pewien sposób przeniknęli je, czerpiąc zarówno z nurtu prawicowego, jak i lewicowego, i tym samym czyniąc francuską scenę polityczną jeszcze bardziej złożoną. Emmanuel Macron kierował swój przekaz przede wszystkim do wyborców o liberalnym światopoglądzie i orientacji wolnorynkowej, prounijnej i proglobalizacyjnej. Marine Le Pen wręcz przeciwnie: mogła trafić do osób zainteresowanych lewicową wizją polityki gospodarczej i suwerennościową, a konserwatywną polityką w sferze społecznej i międzynarodowej²⁴⁶. Te pozycje wpisywały się także w potencjalne linie podziału powstające po kryzysie gospodarczym i migracyjnym. Le Pen była kandydatką wyborców zawiedzionych działaniem państwowego i światowego

²⁴⁴ E. Pachocińska, *Le rôle de l'intox dans la construction de l'ethos de Marine Le Pen pendant la campagne présidentielle en France 2017*, „Studia Romanica Posnaniensia” t. 44(3)/2017, <https://doi.org/10.14746/strop.2017.443.008>, s. 127, 134 [04.03.2023].

²⁴⁵ Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats de l'élection présidentielle 2017*, <https://tinyurl.com/5x7pufux> [10.03.2023].

²⁴⁶ P.D. König, T. Waldvogel, *Ni gauche ni droite? Positioning the candidates in the 2017 French presidential election*, „French Politics” Vol. 19(2–3)/2021, <https://doi.org/10.1057/s41253-018-0059-8>, s. 294–298 [16.03.2023].

systemu finansowego oraz polityki otwartych drzwi wobec migrantów; Macron w obu sporach stał po drugiej stronie.

W tym wypadku wybory zarówno prezydenckie, jak i parlamentarne z 2017 r. można traktować jako przełomowe dla całości francuskiego systemu partyjnego. Po kryzysie finansowym oraz migracyjnym dwoje kandydatów spoza dotychczasowych głównych bloków partyjnych zdominowało przestrzeń polityczną, zagospodarowując wyborców wzdłuż nowych linii podziału społecznego. Głównymi przegranymi tego trendu okazali się socjaliści, których liczba mandatów zmniejszyła się niemal dziesięciokrotnie. Było to spowodowane m.in. bardzo niską popularnością prezydenta François Hollande'a, który podobnie jak jego poprzednik pod wpływem skandali obyczajowych oraz trudnej sytuacji gospodarczej stracił poparcie społeczne. Ponadto probiznesowe podejście socjalistów do polityki podatkowej oraz prawa pracy alienowało istotną część ich wyborców. W obliczu tak słabych notowań ówczesny prezydent zrezygnował ze startu w wyborach, zaś z ramienia PS kandydował Benoît Hamon²⁴⁷. Jego rezultat wyborczy okazał się być jednak znacząco poniżej oczekiwań ugrupowania.

Pomimo obietnic rozwiązania problemów natury ekonomicznej czy też migracyjnej, Macron już w pierwszych latach swojej prezydentury musiał się zmierzyć z poważnym oporem społecznym w postaci protestów tzw. ruchu żółtych kamizelek. Protesty te rozpoczęły się w obliczu podniesienia ekologicznego podatku na paliwo, jednak od listopada 2018 r. do końca maja 2019 r. żółte kamizelki znacząco rozszerzyły swoją agendę. Podwyżka podatków już od prezydentury Hollande'a symbolizowała dla nich znaczący spadek poziomu życia, któremu towarzyszyło odczuwanie rosnących nierówności społecznych, a także zawód dotychczasowym modelem demokracji. Co interesujące, uczestnikami demonstracji byli przede wszystkim ci, którzy nie brali udziału w wyborach 2017 r. lub też głosowali w nich na ekstrema: skrajną prawicę lub skrajną lewicę. Emmanuel Macron był dla nich przede wszystkim „prezydentem bogaczy”. Istotne jest więc zwrócenie uwagi na ekonomiczny charakter ruchu. Dekadę po

²⁴⁷ J. Evans, G. Ivaldi, *The 2017 French Presidential Elections: A Political Reformation?*, Cham 2018, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-68327-0>, s. 3–6 [13.03.2023].

wybuchu kryzysu finansowego to właśnie kwestie gospodarcze dominowały wśród protestujących, zaś imigracja schodziła na dalszy plan²⁴⁸.

Kryzys pandemiczny

Po wygaśnięciu protestów żółtych kamizelek rządzący musieli zmierzyć się z kolejnym kryzysem. Do marca 2023 r. w wyniku pandemii COVID-19 zginęło ponad 160 tys. obywateli Francji²⁴⁹. Oprócz wywołania poważnego kryzysu medycznego pandemia okazała się być dotkliwa także dla gospodarki: w 2020 r. Francja doświadczyła ujemnego wzrostu PKB rządu 8,5 proc. W obliczu trudnej sytuacji w całej Europie Emmanuel Macron wraz z ówczesną kanclerz Niemiec wyszli z propozycją utworzenia na poziomie Unii Europejskiej funduszu na rzecz odbudowy gospodarek europejskich (Next Generation EU). Dzięki tym wysiłkom, a także odważnej polityce ograniczającej rozprzestrzenianie się wirusa, prezydent cieszył się stosunkowo wysokim poparciem społecznym²⁵⁰. W związku z faktem, iż francuscy wyborcy byli na ogół zadowoleni z jego polityki wobec pandemii, nawet Marine Le Pen zachęcała do szczepień (pomimo dezaprobaty w szeregach partyjnych), sprzeciwiając się jedynie propozycji wprowadzenia ich obowiązku²⁵¹. Obowiązek szczepień był kwestią, w której francuskie społeczeństwo było podzielone niemal na dwie równe części²⁵². Niechęć wobec jego uchwalenia wyrażali m.in. kandydatka LR

²⁴⁸ P. Chamorel, *Macron Versus the Yellow Vests*, „Journal of Democracy” Vol. 30(4)/2019, <https://doi.org/10.1353/jod.2019.0068>, s. 51–61 [15.03.2023].

²⁴⁹ Światowa Organizacja Zdrowia, *France situation*, <https://tinyurl.com/4t35ycwy> [15.03.2023].

²⁵⁰ D. Clegg, *A more liberal France, a more social Europe? Macron, two-level reformism and the COVID-19 crisis*, „Comparative European Politics” Vol. 2(2)/2022, <https://doi.org/10.1057/s41295-022-00279-4>, s. 195 [15.03.2023].

²⁵¹ N. Startin, *Marine Le Pen, the Rassemblement National and breaking the ‘glass ceiling’? The 2022 French presidential and parliamentary elections*, „Modern & Contemporary France” Vol. 30(4)/2022, <https://doi.org/10.1080/09639489.2022.2138841>, s. 434 [10.03.2023].

²⁵² A. Gagneux-Brunon et al., *Public opinion on a mandatory COVID-19 vaccination policy in France: a cross-sectional survey*, „Clinical Microbiology and Infection” Vol. 28(3)/2022, <https://doi.org/10.1016/j.cmi.2021.10.016>, s. 434–436 [10.03.2023].

Valérie Pécresse, Jean-Luc Mélenchon, a także publicysta i założyciel skrajnie prawicowej partii Rekonkwista (R!) Eric Zemmour²⁵³.

Tuż przed wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi z 2022 r. doszło jednak do kolejnego kryzysu. Rosyjska pełnoskalowa agresja na Ukrainę okazała się być nośnym tematem, szczególnie w kontekście rosyjskich powiązań głównej partii skrajnej prawicy – Zjednoczenia Narodowego (RN, poprzednio FN). Za ich przykład podawano pożyczkę udzieloną partii przez rosyjski bank, czy też propozycję wycofania Francji ze struktury dowodzenia NATO. Marine Le Pen oraz jej partia próbowały przeformułować kryzys wojenny w kryzys rosnących kosztów życia. Podjęto także próbę ocieplenia wizerunku liderki RN²⁵⁴. Ostateczny wyższy niż przed pięcioma laty rezultat Le Pen w drugiej turze wyborów (41,45 proc.)²⁵⁵ wskazywał na stopniową normalizację skrajnej prawicy we francuskiej przestrzeni politycznej.

O podobnym procesie można mówić w kontekście skrajnej lewicy. Choć w 2017 r. FI nie zdołała zdobyć znaczącej reprezentacji w parlamencie, sam Jean-Luc Mélenchon osiągnął imponujący rezultat w ówczesnych wyborach prezydenckich. W 2022 r. uzyskał on natomiast dominującą pozycję na francuskiej lewicy, otrzymując jedynie 500 tys. głosów mniej od Le Pen i ocierając się o udział w drugiej turze wyborów. Znacząco pokonał przy tym pozostałych kandydatów lewicy – przede wszystkim PS oraz EELV²⁵⁶. W obliczu słabych wyników sondażowych rozbitych środowisk lewicowych przed wyborami parlamentarnymi doszło do zawiązania szerokiego frontu lewicy w formie koalicji Nowy Związek Ludowy, Ekologiczny i Socjalny (NUPES)²⁵⁷, z dominującą rolą FI – ugrupowania Mélenchona, które obrało populistyczną retorykę. Koalicja ta miała zapewnić powrót państwa dobrobytu we Francji, a także głosiła radykalny sprzeciw wobec

²⁵³ T. McNicoll, *In vaccine-sceptic France, candidates walk tightrope on Covid measures*, „France24”, 16.02.2022, <https://tinyurl.com/mt7sztr3> [15.03.2023].

²⁵⁴ N. Startin, op. cit., s. 438–439.

²⁵⁵ Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats de l'élection présidentielle 2022*, <https://tinyurl.com/yckht3ah> [15.03.2023].

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Francja Niepokorna (FI), *Accord entre la France insoumise et le Parti socialiste pour les prochaines élections législatives*, <https://tinyurl.com/3mmnbtey> [15.03.2023].

II. Partie pod wpływem kryzysów

dotychczasowej polityki neoliberalnej prezydenta Macrona i jego poprzedników. Realizacja programu wyborczego koalicji miała się odbywać także z potencjalnym łamaniem przepisów prawa Unii Europejskiej – przykładowo w kontekście obowiązującego prawa konkurencji, zasad fiskalnych lub też Wspólnej Polityki Rolnej²⁵⁸. Choć wprowadzie NUPES nie wygrał z partią Emmanuela Macrona, to jednak odebrał jej większość w parlamencie. Ponadto spośród ugrupowań uczestniczących w lewicowej koalicji to właśnie FI uzyskała najwięcej mandatów w Zgromadzeniu Narodowym²⁵⁹.

Kwestia nielicznej reprezentacji nowych środowisk we francuskim Zgromadzeniu Narodowym pomimo ich rosnącego poparcia społecznego została w znacznym stopniu rozwiązana przy okazji wyborów w 2022 r. W ich wyniku największymi ugrupowaniami parlamentarnymi okazały się być: Renaissance – poprzednio LREM (łącznie 172 mandaty), RN (łącznie 89 mandatów) oraz FI (łącznie 75 mandatów) (zob. tabela 1). Dopiero na dalszych miejscach znaleźli się Republikanie, MoDem oraz PS²⁶⁰. Dotychczasowe główne partie centrum, lewicy i prawicy zostały więc zastąpione przez partie nowe, a w przypadku prawicy (RN) i lewicy (FI) są to środowiska znacznie radykalniejsze od swoich poprzedników (odpowiednio Republikanów i PS).

W tak podzielonym Zgromadzeniu Narodowym nie udało się wyłonić stabilnej większości rządzącej, co skłoniło Renaissance oraz ugrupowania koalicyjne (MoDem i centroprawicowe Horizons) do utworzenia rządu mniejszościowego. Kryzys z początku 2023 r. związany z próbą podwyższenia wieku emerytalnego pokazał problemy, jakie stoją przed klarującym się nowym systemem partyjnym. Reformę tę, proponowaną przez obóz prezydencki, wprowadzono z pominięciem głosowania w Zgromadzeniu Narodowym, co zostało poprzedzone protestami licznych przeciwników nowego rozwiązania²⁶¹. Powszechne niezadowolenie społeczne

²⁵⁸ M. Aubry, *In France, a Left-Wing Bloc Is Uniting to Stop Macron* (wywiad przepr. D. Broder), „Jacobin”, 07.05.2022, <https://tinyurl.com/54rxjdaw> [15.03.2023].

²⁵⁹ *Déclarations politiques des groupes*, „Journal officiel de la République française”, 29.06.2022, Texte 144 sur 159, <https://tinyurl.com/mtspkzvr> [10.03.2023].

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ R. Cohen, *Macron Faces an Angry France Alone*, „The New York Times”, 18.03.2023, <https://tinyurl.com/4pwr7hp> [18.03.2023].

Rozdział III. Zmiany w systemie partyjnym Francji

przypominało trwające jeszcze kilka lat wcześniej demonstracje ruchu żółtych kamizelek. Pomimo licznych prób uchwalenia wotum nieufności podczas najnowszej kadencji Zgromadzenia Narodowego dotychczas nie udało się odwołać rządu mniejszościowego.

Tabela I. Wyniki wyborów do Zgromadzenia Narodowego w XXI w.

Rok przeprowadzenia wyborów	Partia (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.		Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
		I tura	II tura		
2002	Unia na rzecz Ruchu Ludowego (UMP)	33,30	47,26	355	61,53
	Partia Socjalistyczna (PS)	24,11	35,26	140	24,26
	Unia na rzecz Demokracji Francuskiej (UDF)	4,85	3,92	29	5,03
	Francuska Partia Komunistyczna (PCF)	4,82	3,26	21	3,64
	Prawica niezrzeszona	3,65	1,29	8	1,39
	Lewicowa Partia Radykalna (PRG)	1,54	2,15	7	1,21
	Lewica niezrzeszona	1,09	1,27	7	1,21
	Zieloni (LV)	4,51	3,19	3	0,52
	Zgromadzenie na rzecz Francji (RPF)	0,37	0,29	2	0,35
	Demokracja Liberalna (DL)	0,41	-	2	0,35
	Regionaliści	0,26	0,14	1	0,17
	Inni	0,77	0,06	1	0,17
	Ruch dla Francji (MPF)	0,80	-	1	0,17
	Front Narodowy (FN)	11,34	1,85	0	0
	Łowiectwo, Wędkarstwo, Przyroda, Tradycja (CPNT)	1,67	-	0	0
	Rewolucyjna Liga Komunistyczna (LCR)	1,27	-	0	0
	Biegun Republikański	1,19	0,06	0	0
	Walka Robotnicza (LO)	1,18	-	0	0
	Narodowy Ruch Republikański (MNR)	1,09	-	0	0
	Skrajna lewica	0,32	-	0	0
	Skrajna prawica	0,24	-	0	0

II. Partie pod wpływem kryzysów

Rok przeprowadzenia wyborów	Partia (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.		Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
		I tura	II tura		
2007	Unia na rzecz Ruchu Ludowego (UMP)	39,54	46,36	313	54,25
	Partia Socjalistyczna (PS)	24,73	42,27	186	32,24
	Nowe Centrum (NC)	2,37	2,12	22	3,81
	Lewica niezrzeszona	1,97	2,47	15	2,60
	Francuska Partia Komunistyczna (PCF)	4,29	2,28	15	2,60
	Prawica niezrzeszona	2,47	1,17	9	1,56
	Lewicowa Partia Radykalna (PRG)	1,32	1,63	7	1,21
	Zieloni (LV)	3,25	0,45	4	0,70
	Unia na rzecz Demokracji Francuskiej-Ruch Demokratyczny (UDF-MoDem)	7,61	0,49	3	0,52
	Regionaliści	0,51	0,52	1	0,17
	Inni	1,03	0,16	1	0,17
	Ruch dla Francji (MPF)	1,2	-	1	0,17
	Front Narodowy (FN)	4,29	0,08	0	0
	Skrajna lewica	3,41	-	0	0
	Łowiectwo, Wędkarstwo, Przyroda, Tradycja (CPNT)	0,82	-	0	0
	Ekologowie	0,80	-	0	0
	Skrajna prawica	0,39	-	0	0
2012	Partia Socjalistyczna (PS)	29,35	40,91	280	48,53
	Unia na rzecz Ruchu Ludowego (UMP)	27,12	37,95	194	33,62
	Lewica niezrzeszona	3,40	3,08	22	3,81
	Europa Ekologia – Zieloni (EELV)	5,46	3,60	17	2,95
	Prawica niezrzeszona	3,51	1,81	15	2,60
	Nowe Centrum (NC)	2,20	2,47	12	2,08
	Lewicowa Partia Radykalna (PRG)	1,65	2,34	12	2,08
	Front Lewicy (FG)	6,91	1,08	10	1,73
	Partia Radykalna (PR)	1,24	1,35	6	1,04
	Front Narodowy (FN)	13,60	3,66	2	0,35

Rozdział III. Zmiany w systemie partyjnym Francji

Rok przeprowadzenia wyborów	Partia (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.		Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
		I tura	II tura		
2012	Regionaliści	0,56	0,59	2	0,35
	Sojusz Centrowy (AC)	0,60	0,53	2	0,35
	Centrum dla Francji (CEN)	1,77	0,49	2	0,35
	Skrajna prawica	0,19	0,13	1	0,17
	Skrajna lewica	0,98	-	0	0
	Ekologowie	0,96	-	0	0
	Inni	0,52	-	0	0
2017	Republika Naprzód (LREM)	28,21	43,06	308	53,38
	Republikanie (LR)	15,77	22,23	112	19,41
	Ruch Demokratyczny (MoDem)	4,12	6,06	42	7,28
	Partia Socjalistyczna (PS)	7,44	5,68	30	5,20
	Unia Demokratów i Niezależnych (UDI)	3,03	3,04	18	3,12
	Francja Niepokorna (FI)	11,03	4,86	17	2,95
	Lewica niezrzeszona	1,60	1,45	12	2,08
	Francuska Partia Komunistyczna (PCF)	2,72	1,20	10	1,73
	Front Narodowy (FN)	13,20	8,75	8	1,39
	Prawica niezrzeszona	2,76	1,68	6	1,04
	Regionaliści	0,90	0,76	5	0,87
	Inni	2,21	0,55	3	0,52
	Lewicowa Partia Radykalna (PRG)	0,47	0,36	3	0,52
	Ekologowie	4,30	0,13	1	0,17
	Powstań Francjo (DLF)	1,17	0,10	1	0,17
	Skrajna prawica	0,30	0,10	1	0,17
	Skrajna lewica	0,77	-	0	0
2022	Razem (większość prezydencka)	25,75	38,57	245	42,46
	Nowa Unia Ludowa, Ekologiczna i Socjalna (NUPES)	25,66	31,60	131	22,70
	Zjednoczenie Narodowe (RN)	18,68	17,30	89	15,42
	Republikanie (LR)	10,42	6,98	61	10,57

III. Wzorce tworzenia koalicji

Rok przeprowadzenia wyborów	Partia (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.		Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
		I tura	II tura		
2022	Lewica niezrzeszona	3,14	2,14	22	3,81
	Razem (większość prezydencka)	25,75	38,57	245	42,46
	Nowa Unia Ludowa, Ekologiczna i Socjalna (NUPES)	25,66	31,60	131	22,70
	Zjednoczenie Narodowe (RN)	18,68	17,30	89	15,42
	Republikanie (LR)	10,42	6,98	61	10,57
	Lewica niezrzeszona	3,14	2,14	22	3,81
	Regionaliści	1,28	1,28	10	1,73
	Prawica niezrzeszona	2,33	1,11	10	1,73
	Centrum niezrzeszone	1,25	0,48	4	0,69
	Unia Demokratów i Niezależnych (UDI)	0,87	0,31	3	0,52
	Prawica suwerennościowa	1,10	0,09	1	0,17
	Inni	0,85	0,09	1	0,17
	Rekonkwista (R!)	4,24	-	0	0
	Ekologowie	2,67	-	0	0
	Skrajna lewica	1,17	0,05	0	0
	Lewicowa Partia Radykalna (PRG)	0,56	-	0	0
	Skrajna prawica	0,03	-	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, <https://tinyurl.com/y8ffdm6n> [15.03.2023]; Assemblée nationale, *Élections législatives...*, op. cit.

III. Wzorce tworzenia koalicji

Na wzorce budowania koalicji wyborczych we Francji istotny wpływ miała ordynacja. Ustrój V Republiki zrywał z zasadą proporcjonalności w systemie wyborczym, zastępując ją ordynacją większościową. Zgodnie z nią, aby kandydat w danym okręgu został wybrany już w pierwszej turze, musi wygrać absolutną większością głosów, przy założeniu, że ich liczba

odpowiada jednocześnie liczbie co najmniej 25 proc. uprawnionych do głosowania. W przeciwnym wypadku dochodzi do drugiej tury, w której zwycięża kandydat z największym poparciem. Rozwiązanie takie ma promować wyłanianie silnych większości rządzących i jednocześnie prowadzić do marginalizacji partii skrajnych i radykalnych²⁶². Taka konstrukcja systemu wyborczego niejako zmusza partie do zawiązywania koalicji jeszcze przed wyborami, tym samym krystalizując dominację kilku najważniejszych środowisk stanowiących o stabilności systemu partyjnego.

Przez pierwsze dekady istnienia V Republiki stopniowo doszło do wytworzenia dwublokowego systemu partyjnego. Po prawej stronie sceny politycznej zarysowały się dwa nurty: prawicy gaullistowskiej (RPR) oraz prawicy liberalnej (UDF). Lewy blok podzielony był na nurty socjalistyczny (PS) oraz komunistyczny (PCF). Z biegiem czasu, wraz z pojawianiem się licznych mniejszych ugrupowań oraz postępującą dominacją gaullistów i socjalistów, prawica liberalna oraz lewica komunistyczna słabły²⁶³. Z drobnymi modyfikacjami, takimi jak utworzenie nowego ugrupowania prawicy gaullistowskiej pod wodzą Jacques'a Chiraca (UMP) oraz podział UDF na mniejsze ugrupowania centrowe – MoDem oraz NC – system ten był zasadniczo stabilny aż do 2012 r. i zwycięstwa socjalistów. Prawdziwą zmianą okazały się jednak być wybory w 2017 r., w których sensacyjnie zwycięstwo odnieśli Emmanuel Macron i jego nowe ugrupowanie LREM. Stosunkowo silną reprezentację uzyskali też LR, natomiast stopniowej marginalizacji zaczął ulegać nurt socjalistyczny. Zwiastowało to wyłanianie się nowego systemu partyjnego.

Jak zostało zasygnalizowane wcześniej, wyniki wyborów z 2017 r. skłoniły część badaczy do próby określania francuskiej sceny politycznej jako podzielonej na dwa, trzy lub nawet cztery bloki, m.in. poprzez grupowanie partii w kontekście ich podejścia do polityki gospodarczej oraz imigracji. O ostatecznym kształcie systemu partyjnego miała decydować potencjalna współpraca między LR oraz FN po prawej stronie sceny politycznej, a także polityczna orientacja środowiska prezydenckiego, które mogło stanowić oddzielny, centrowy byt, ale również wpisywać

²⁶² A. Pacześniak, op. cit., s. 126–128.

²⁶³ Ibidem, s. 128–129, 132.

się w lewą stronę tradycyjnej rywalizacji partyjnej²⁶⁴. Na ewolucję systemu w kierunku dalszej fragmentaryzacji wskazuje kampania wyborcza z 2022 r. Jej istotnym elementem okazała się być m.in. wizja członkostwa Francji w Unii Europejskiej. W tym kontekście możliwe jest pogrupowanie francuskiej sceny politycznej na pięć bloków: lewicę wspierającą integrację socjoekonomiczną (PS, EELV), lewicę suwerennościową (FI, część PS), centroprawicę wspierającą integrację opartą o model liberalny (Renaissance wraz z koalicjantami), prawicę suwerennościową (LR) oraz neonacjonalistów skupionych wokół RN. Mimo że po wyborach z 2017 r. Marine Le Pen przestała popierać wizję opuszczenia Unii przez Francję, to jednak wśród skrajnej prawicy wciąż dostrzegalne były takie głosy. Podobnie było w przypadku lewicy skupionej wokół Jean-Luca Mélenchona, który również formalnie nie wspierał tego pomysłu, ale nie wystrzegał się stosowania narracji eurosceptycznej²⁶⁵. Taki układ sił sugerowałby obranie odrębnego, centrowego (a nawet centroprawicowego) kursu przez środowisko prezydenckie, jak również trwały podział prawicy na LR oraz RN. Ugrupowania lewicowe (PS, EELV, FI oraz PCF) utworzyły natomiast w trakcie wyborów wspólną koalicję NUPES, funkcjonując jednak w odrębnych grupach parlamentarnych. Mimo to, inaczej niż w przypadku prawicy, współpraca wyborcza między nimi sugeruje także pewną zdolność koalicyjną na przyszłość.

Wybory 2022 r. wykreowały wyjątkowo sfragmentaryzowany system partyjny, w którym opcja prezydencka nie posiada własnej większości parlamentarnej, zaś nurty lewicy i prawicy są zdominowane przez partie radykalne. Z tego względu problematyczne okazuje się zawiązanie trwałej koalicji rządzącej.

²⁶⁴ F. Gougou, S. Persico, op. cit., s. 304–310.

²⁶⁵ T. Chopin, S.B.H. Faure, *Presidential Election 2022: A Euroclash Between a “Liberal” and a “Neo-Nationalist” France Is Coming*, „Intereconomics: Review of European Economic Policy” Vol. 56(2)/2021, <https://doi.org/10.1007/s10272-021-0957-x>, s. 77–78 [10.03.2023].

Rys. I. Rozmieszczenie partii francuskich na osi lewica–prawica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats> [15.03.2023].

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

Renaissance to powstałe w 2022 r. ugrupowanie prezydenta Francji, Emmanuela Macrona, będące politycznym spadkobiercą jego poprzedniej partii: Republiki Naprzód (LREM)²⁶⁶. Profil środowiska prezydenckiego jest trudny do sklasyfikowania ze względu na podjętą przez nie próbę porzucenia starych podziałów ideologicznych. Starając się szukać poparcia wśród wyborców o różnorodnej orientacji politycznej, premier Francji w latach 2017–2020 z ramienia LREM, Édouard Philippe, w taki sposób określił najważniejsze priorytety partii: „Europa, ekologia, wzrost, zatrudnienie, sprawiedliwość społeczna”²⁶⁷. Niemniej, ugrupowanie to najczęściej jest lokowane w szeroko rozumianym liberalnym centrum sceny politycznej, choć z biegiem czasu wyborcy coraz częściej postrzegają je jako partię centroprawicową lub prawicową²⁶⁸. Od 2017 r. jest to partia rządząca we Francji. Wynik wyborów w 2022 r. przyniósł jej jednak rozczarowanie: koalicja ugrupowań wspierających prezydenta o nazwie Razem (Ensemble) zwyciężyła wprawdzie w wyborach,

²⁶⁶ M. Goar, *Renaissance, un nouveau parti pour réactiver le «dépassement» macroniste*, „Le Monde”, 18.09.2022, <https://tinyurl.com/bdczswsv> [16.03.2023].

²⁶⁷ D. Albertini, *LREM s’installe à droite et s’inquiète de sa gauche*, „Libération”, 27.05.2019, <https://tinyurl.com/2p9up2hk> [16.03.2023].

²⁶⁸ *La République en marche est désormais perçu comme un parti de droite*, „Le Figaro”, 06.04.2018, <https://tinyurl.com/5bhnw8nb> [17.03.2023].

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

zdobywając 245 mandatów²⁶⁹, ale nie umożliwiło jej to uzyskania większości w Zgromadzeniu Narodowym i zmusiło ją do utworzenia rządu mniejszościowego.

Obecnie najważniejszym ugrupowaniem gaullistów jest partia **Republikanie** (LR). Jej nazwa została zmieniona w 2015 r. z inicjatywy Nicolasa Sarkozy'ego²⁷⁰, z funkcjonującej od 2002 r. Unii na rzecz Ruchu Ludowego (UMP), będącej spadkobierczynią różnych ugrupowań gaullistowskich poprzednich dekad. Choć ideologicznie znajduje się ona po prawej stronie sceny politycznej, to jednak jej środowisko jest wewnętrznie zróżnicowane. W ten sposób ugrupowanie stara się uchwycić różne nurty francuskiej prawicy: od konserwatywnego i chadeckiego, po centrowy i liberalny²⁷¹. Partia gaullistów od nastania V Republiki była jednym z filarów systemu politycznego Francji. Z tego względu jej kolejne wcielenia były uznawane za najważniejsze ugrupowania prawicowe w kraju²⁷². Ostatni raz rządy sprawowała ona za prezydentury Sarkozy'ego w latach 2007–2012. Od 2022 r. partia posiada łącznie 61 deputowanych w Zgromadzeniu Narodowym, co czyni z niej czwarte ugrupowanie w parlamencie²⁷³.

Za najważniejsze ugrupowanie lewicy przez dziesięciolecia uchodziła **Partia Socjalistyczna** (PS), zawiązana w 1969 r. Po zwycięstwie w 1981 r. regularnie sprawowała ona władzę na przemian z ugrupowaniami prawicowymi²⁷⁴. PS jest partią wewnętrznie dość zróżnicowaną, ale określaną przede wszystkim jako centrolewicowa, sprzyjająca integracji europejskiej²⁷⁵. Ostatnim prezydentem z jej ramienia był François Hollande (2012–2017). W wyborach 2017 r. utraciła ona jednak władzę, niemalże dziesięciokrotnie zmniejszając swoją reprezentację

²⁶⁹ Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2022*, <https://tinyurl.com/4ah9p9a8> [17.03.2023].

²⁷⁰ *France's UMP party changes name to The Republicans, boosting Sarkozy*, „Reuters”, 29.05.2015, <https://tinyurl.com/3j6p3rmp> [17.03.2023].

²⁷¹ J.P. Quiñonero, *Sarkozy apela a las esencias republicanas para reconquistar el poder*, „ABC Internacional”, 31.05.2015, <https://tinyurl.com/mr2tux7m> [17.03.2023].

²⁷² Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, s. 128–129, 133.

²⁷³ Assemblée nationale, *Effectif des groupes politiques*, <https://tinyurl.com/mr4hw2rz> [17.03.2023].

²⁷⁴ Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, s. 128–129, 134.

²⁷⁵ Europe Elects, *France*, <https://europeelects.eu/france/> [17.03.2023].

w parlamencie. Tym samym socjaliści nie tylko przeszli do opozycji, ale też przestali być jedną z głównych sił politycznych. W 2022 r. PS weszła w skład koalicji NUPES, uzyskując w Zgromadzeniu Narodowym grupę 31 parlamentarzystów²⁷⁶.

Założony w 1972 r. **Front Narodowy** (FN) był od początku izolowanym ugrupowaniem skrajnej prawicy. Z jednym wyjątkiem – wyborów w 1986 r., kiedy została zastosowana proporcjonalna ordynacja wyborcza – partia ta miała problemy z uzyskaniem znaczącej reprezentacji parlamentarnej²⁷⁷. Zmianę przyniosły wybory z 2022 r., w których osiągnęła drugi rezultat w Zgromadzeniu Narodowym, gromadząc 88 parlamentarzystów²⁷⁸ i tym samym stając się najsilniejszym ugrupowaniem po prawej stronie sceny politycznej. Od 2018 r. funkcjonuje pod nazwą **Zjednoczenie Narodowe** (RN). Bez wątplenia najważniejszą postacią w partii jest Marine Le Pen, córka poprzedniego lidera Jean-Marie Le Pena. Dwukrotnie udało jej się dostać do drugiej tury wyborów prezydenckich, gdzie rywalizowała i przegrywała z Macronem. Pomimo łagodzenia jego wizerunku w ostatnich latach, RN zarzuca się nacjonalizm, ksenofobię oraz antysemityzm²⁷⁹. Ugrupowanie to jest też zdecydowanie przeciwne integracji europejskiej²⁸⁰.

Nurt skrajnej lewicy jest najsilniej reprezentowany przez założoną w 2016 r. partię **Francja Niepokorna** (FI), powstałą z inicjatywy Jean-Luca Mélenchona²⁸¹. Ideologicznie ugrupowanie to jest powiązane z ideami demokratycznego socjalizmu oraz antyglobalizmu²⁸². Jednocześnie zajmuje ono niejednoznaczne, choć raczej krytyczne stanowisko wobec integracji europejskiej²⁸³. Z tych względów stanowi bardziej radykalną alternatywę dla dominującej dotychczas po lewej stronie PS. FI nie brała do

²⁷⁶ Assemblée nationale, *Effectif...*, op. cit.

²⁷⁷ Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, s. 136.

²⁷⁸ Assemblée nationale, *Effectif...*, op. cit.

²⁷⁹ M. Ray, *National Rally*, *Encyclopedia Britannica*, <https://tinyurl.com/mufezdee> [17.03.2023].

²⁸⁰ Europe Elects, op. cit.

²⁸¹ R. Laïreche, *Jean-Luc Mélenchon, le vent dans le dos*, „Libération”, 14.10.2016, <https://tinyurl.com/mv8m9t64> [17.03.2023].

²⁸² *Parties and Elections in Europe*, <http://parties-and-elections.eu/france.html> [17.03.2023].

²⁸³ Europe Elects, op. cit.

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

tej pory udziału w rządzeniu. W 2022 r., startując w ramach koalicji NUPES, osiągnęła swój najlepszy rezultat wyborczy, gromadząc w grupie parlamentarnej 75 deputowanych i tym samym stając się trzecim ugrupowaniem w Zgromadzeniu Narodowym²⁸⁴.

W poprzednich dekadach najważniejszym ugrupowaniem lewicy nie-socjalistycznej była **Francuska Partia Komunistyczna** (PCF). Stanowiła ona jedno z najsilniejszych stronnictw francuskiej lewicy w pierwszych dekadach V Republiki, od lat 90. ma jednak marginalną reprezentację w Zgromadzeniu Narodowym. Przed wyborami w 2009 r. zawiązała koalicję z Partią Lewicy (PG) pod wodzą Mélenchona²⁸⁵, zaś w 2022 r. stała się częścią zainicjowanej przez niego koalicji NUPES²⁸⁶. Obecnie posiada łącznie 22 mandaty, tworząc grupę parlamentarną o nazwie Lewica Republikańska i Demokratyczna²⁸⁷. PCF, podobnie jak FI, zajmuje raczej krytyczne stanowisko wobec idei integracji europejskiej²⁸⁸.

Ostatnim znaczącym ośrodkiem francuskiej lewicy jest partia Zielonych, od 2009 r. funkcjonująca pod nazwą **Europa Ekologia – Zieloni** (EELV)²⁸⁹. Woli ona być klasyfikowana jako ugrupowanie ekologiczne, jednak wiele z jej propozycji ma lewicowy charakter. Popiera także federalizację na poziomie europejskim²⁹⁰. Od 2022 r. w Zgromadzeniu Narodowym posiada 22 reprezentantów²⁹¹.

Najistotniejszym centrowym ugrupowaniem francuskiej sceny politycznej jest natomiast **Ruch Demokratyczny** (MoDem), założony

²⁸⁴ *Déclarations politiques des groupes*, op. cit.

²⁸⁵ P. Delwit, *Le parti communiste français et le Front de gauche* [en:] *Les partis politiques en France*, P. Delwit (éd.), Bruxelles 2014, <https://tinyurl.com/wyyvj4zm>, s. 67–68, 75 [17.03.2023].

²⁸⁶ S. Bonvarlet, S. Depierre, *Législatives: le Parti communiste rejoint la coalition proposée par Jean-Luc Mélenchon tendent la main à Jean-Luc Mélenchon*, „La Chaîne parlementaire”, 02.05.2022, <https://tinyurl.com/4pe6zp9t> [17.03.2023].

²⁸⁷ Assemblée nationale, *Effectif...*, op. cit.

²⁸⁸ Europe Elects, op. cit.

²⁸⁹ *Les Verts et Europe Ecologie entrent en fusion*, „Libération”, 12.11.2010, <https://tinyurl.com/w972d9p4> [17.03.2023].

²⁹⁰ A. Mestre, *Elections européennes: EELV dévoile son «plan d'action pour l'Europe»*, „Le Monde”, 25.03.2019, <https://tinyurl.com/5x2cj4k4> [17.03.2023].

²⁹¹ Assemblée nationale, *Effectif...*, op. cit.

w 2007 r. z inicjatywy François Bayrou. Nie stanowi on jednak samodzielnie dominującej siły na francuskiej scenie politycznej, pomimo wysokiego poparcia udzielonego założycielowi partii podczas wyborów prezydenckich w 2007 r.²⁹². Od 2017 r. MoDem jest ugrupowaniem koalicyjnym współpracującym z prezydentem Macronem²⁹³. W 2022 r., startując w ramach koalicji prezydenckiej, zgromadził w ramach swojej grupy parlamentarnej łącznie 51 mandatów²⁹⁴.

V. Podsumowanie

Cechą charakterystyczną francuskiej sceny politycznej jest poczucie nieustannego i trwałego kryzysu. Mimo to kryzysy ekonomiczny, migracyjny oraz pandemiczny przyniosły jej jednak zmianę jakościową, umożliwiając politykom podejście do znanych już problemów z nowej perspektywy. W pierwszych wyborach po wybuchu kryzysu ekonomicznego doszło do alternacji władzy, którą w rezultacie objęła PS. W następujących po nim latach stopniowo rosło także poparcie dla ugrupowań spoza głównego nurtu – przede wszystkim skrajnej lewicy oraz prawicy. Naturę ekonomiczną przybrały również późniejsze protesty ruchu żółtych kamizelek. Kryzysowi migracyjnemu, choć nie tak dotkliwemu jak w przypadku Niemiec bądź Włoch, towarzyszyły z kolei wstrząsające doniesienia medialne z obozu dla migrantów w Calais, a także liczne zamachy terrorystyczne. Powstała w tych okolicznościach atmosfera powszechnego lęku oraz dezaprobaty dla rządzących stanowiła paliwo wyborcze dla FN. Beneficjentem niechęci wyborców wobec rządzących okazał się być jednak przede wszystkim Macron, który zdominował scenę polityczną od 2017 r. Wybory przeprowadzone w roku 2022, a więc po wybuchu pandemii, a także pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę, pomimo stosunkowo dobrych notowań prezydenta stanowiły kontynuację trendu słabnięcia sił

²⁹² Ł. Jakubiak, *System partyjny...*, s. 134.

²⁹³ *Législatives: accord MoDem-En marche!*, „Le Figaro”, 05.05.2017, <https://tinyurl.com/5n7dvf4y> [17.03.2023].

²⁹⁴ Assemblée nationale, *Effectif...*, op. cit.

gaullistów (LR) i socjalistów (PS) oraz wzrostu notowań skrajnej lewicy (FI) i skrajnej prawicy (RN). W ich wyniku żadne z ugrupowań nie zdobyło wystarczającej liczby mandatów do uzyskania większości, co postawiło pod znakiem zapytania kształt francuskiego systemu partyjnego w następnych latach.

Bibliografia

Źródła pierwotne

Déclarations politiques des groupes, „Journal officiel de la République française”, 29.06.2022, Texte 144 sur 159, <https://tinyurl.com/mtspkzvr>
La Constitution du 4 octobre 1958, <https://tinyurl.com/ya5b5vtm>

Monografie naukowe

Evans J., Ivaldi G., *The 2017 French Presidential Elections: A Political Reformation?*, Cham 2018, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-68327-0>
Schrijver F.J., *Regionalism after Regionalisation: Spain, France and the United Kingdom*, Amsterdam 2007.

Rozdziały w monografiach naukowych i artykuły naukowe

Bogain A., *Terrorism and the discursive construction of national identity in France*, „National Identities” Vol. 21(3)/2019, <https://doi.org/10.1080/14608944.2018.1431877>
Bornschieer S., Lachat R., *The Evolution of the French Political Space and Party System*, „West European Politics” Vol. 32(2)/2009, <https://doi.org/10.1080/01402380802670677>
Castelli Gattinara P., Zamponi L., *Politicizing support and opposition to migration in France: the EU asylum policy crisis and direct social activism*, „Journal of European Integration” Vol. 42(5)/2020, <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1792459>
Chamorel P., *Macron Versus the Yellow Vests*, „Journal of Democracy” Vol. 30(4)/2019, <https://doi.org/10.1353/jod.2019.0068>
Chopin T., Faure S.B.H., *Presidential Election 2022: A Euroclash Between a “Liberal” and a “Neo-Nationalist” France Is Coming*, „Intereconomics: Review of European Economic Policy” Vol. 56(2)/2021, <https://doi.org/10.1007/s10272-021-0957-x>
Clegg D., *A more liberal France, a more social Europe? Macron, two-level reformism and the COVID-19 crisis*, „Comparative European Politics” Vol. 2(2)/2022, <https://doi.org/10.1057/s41295-022-00279-4>

Rozdział III. Zmiany w systemie partyjnym Francji

- Delwit P., *Le parti communiste français et le Front de gauche* [en:] *Les partis politiques en France*, P. Delwit (éd.), Bruxelles 2014, <https://tinyurl.com/wyyvj4zm>
- Fayette J., *Hollande's Economic Agenda* [in:] *France After 2012*, G. Goodlife, R. Brizzi (eds.), New York 2015.
- Gagneux-Brunon A. et al., *Public opinion on a mandatory COVID-19 vaccination policy in France: a cross-sectional survey*, „Clinical Microbiology and Infection” Vol. 28(3)/2022, <https://doi.org/10.1016/j.cmi.2021.10.016>
- Goodwin R. et al., *Psychological distress and prejudice following terror attacks in France*, „Journal of Psychiatric Research” Vol. 91/2017, <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2017.03.001>
- Gougou F., Persico S., *A new party system in the making? The 2017 French presidential election*, „French Politics” Vol. 15(3)/2017, <https://doi.org/10.1057/s41253-017-0044-7>
- Jakubiak Ł., *System partyjny Francji* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2010.
- Jakubiak Ł., *System polityczny Republiki Francuskiej* [w:] *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki. Tom 2*, M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2020.
- König P.D., Waldvogel T., *Ni gauche ni droite? Positioning the candidates in the 2017 French presidential election*, „French Politics” Vol. 19(2–3)/2021, <https://doi.org/10.1057/s41253-018-0059-8>
- Kuhn R., *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2007*, „Representation” Vol. 43(4)/2007, <https://doi.org/10.1080/00344890701584301>
- Kuhn R., *The French Presidential and Parliamentary Elections, 2012*, „Representation” Vol. 49(1)/2013, <https://doi.org/10.1080/00344893.2013.776271>
- Pachocińska E., *Le rôle de l'intox dans la construction de l'ethos de Marine Le Pen pendant la campagne présidentielle en France 2017*, „Studia Romanica Posnaniensia” t. 44(3)/2017, <https://doi.org/10.14746/strop.2017.443.008>
- Paczeński A., *Ustrojowe uwarunkowania funkcjonowania partii politycznych we Francji i ich konsekwencje dla sceny politycznej*, „Politeja” nr 64/2020, <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.64.07>
- Startin N., *Marine Le Pen, the Rassemblement National and breaking the 'glass ceiling'? The 2022 French presidential and parliamentary elections*, „Modern & Contemporary France” Vol. 30(4)/2022, <https://doi.org/10.1080/09639489.2022.2138841>
- Vasilopoulos P., McAvay H., Brouard S., *Residential Context and Voting for the Far Right: The Impact of Immigration and Unemployment on the 2017 French Presidential Election*, „Political Behavior” Vol. 44(4)/2022, <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09676-z>

Artykuły prasowe

- Albertini D., *LREM s'installe à droite et s'inquiète de sa gauche*, „Liberation”, 27.05.2019, <https://tinyurl.com/2p9up2hk>
- Aubry M., *In France, a Left-Wing Bloc Is Uniting to Stop Macron* (wywiad przepr. D. Broder), „Jacobin”, 07.05.2022, <https://tinyurl.com/54rxjdaw>

Bibliografia

- Bonvarlet S., Depierre S., *Législatives: le Parti communiste rejoint la coalition proposée par Jean-Luc Mélenchon tendent la main à Jean-Luc Mélenchon*, „La Chaîne parlementaire”, 02.05.2022, <https://tinyurl.com/4pe6zp9t>
- Cohen R., *Macron Faces an Angry France Alone*, „The New York Times”, 18.03.2023, <https://tinyurl.com/4pwkr7hp>
- France's UMP party changes name to The Republicans, boosting Sarkozy*, „Reuters”, 29.05.2015, <https://tinyurl.com/3j6p3rmp>
- Goar M., *Renaissance, un nouveau parti pour réactiver le «dépassement» macroniste*, „Le Monde”, 18.09.2022, <https://tinyurl.com/bdczswsv>
- Laïreche R., *Jean-Luc Mélenchon, le vent dans le dos*, „Libération”, 14.10.2016, <https://tinyurl.com/mv8m9t64>
- Législatives: accord MoDem-En marche!*, „Le Figaro”, 05.05.2017, <https://tinyurl.com/5n7dvf4y>
- McNicoll T., *In vaccine-sceptic France, candidates walk tightrope on Covid measures*, „France24”, 16.02.2022, <https://tinyurl.com/mt7sztr3>
- Mestre A., *Elections européennes: EELV dévoile son «plan d'action pour l'Europe»*, „Le Monde”, 25.03.2019, <https://tinyurl.com/5x2cj4k4>
- Quiñonero J.P., *Sarkozy apela a las esencias republicanas para reconquistar el poder*, „ABC Internacional”, 31.05.2015, <https://tinyurl.com/mr2tux7m>
- La République en marche est désormais perçu comme un parti de droite*, „Le Figaro”, 06.04.2018, <https://tinyurl.com/5bhnw8nb>
- Les Verts et Europe Ecologie entrent en fusion*, „Libération”, 12.11.2010, <https://tinyurl.com/w972d9p4>
- Walt V., *Yet Another Terror Attack Leaves France Enraged*, „TIME Magazine”, 21.07.2016, <https://tinyurl.com/ycksjvd3>

Źródła internetowe

- Assemblée nationale, *Effectif des groupes politiques*, <https://tinyurl.com/mr4hw2rz>
- Assemblée nationale, *Élections législatives 9 et 16 juin 2002*, <https://tinyurl.com/2p-8t8s4e>
- Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/ches-stats>
- Europe Elects, *France*, <https://europeelects.eu/france/>
- Francja Niepokorna (FI), *Accord entre la France insoumise et le Parti socialiste pour les prochaines élections législatives*, <https://tinyurl.com/3mmnbtgy>
- Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Législatives*, <https://tinyurl.com/y8ffdm6n>
- Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats de l'élection présidentielle 2017*, <https://tinyurl.com/5x7pufux>
- Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats de l'élection présidentielle 2022*, <https://tinyurl.com/yckht3ah>
- Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2002*, <https://tinyurl.com/yckerbac>

Rozdział III. Zmiany w systemie partyjnym Francji

Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2017*,
<https://tinyurl.com/2pskahca>
Ministère de l'Intérieur et des Outre-mer, *Résultats des élections législatives 2022*,
<https://tinyurl.com/4ah9p9a8>
Parties and Elections in Europe, <http://parties-and-elections.eu/france.html>
Ray M., *National Rally*, *Encyclopedia Britannica*, <https://tinyurl.com/mufezdee>
Światowa Organizacja Zdrowia, *France situation*, <https://tinyurl.com/4t35ycwy>
Wolff S., *Immigration; an issue in the French presidential campaign*, <https://tinyurl.com/5zvr7d86>

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Wyniki wyborów do Zgromadzenia Narodowego w XXI w.	78
Rys. 1. Rozmieszczenie partii francuskich na osi lewica–prawica	84

Rozdział IV

Zmiany w systemie partyjnym Włoch

NATALIA KOKOT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7347-6112>

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Pierwsze partie polityczne powstały we Włoszech na przełomie XIX i XX w. Ich pojawienie się było wynikiem zmiany prawa wyborczego, która przyczyniła się do zaistnienia na tamtejszej scenie politycznej partii masowych²⁹⁵. Po dojściu Benito Mussoliniego do władzy oraz uchwaleniu przez niego tzw. *leggi fascistissime* istniejące ugrupowania zostały jednak zdelegalizowane. Nastąpił wówczas okres, w którym Włochy stały się krajem faszystowskim, gdzie legalnie mogła funkcjonować tylko Narodowa Partia Faszystowska (Partito Nazionale Fascista – PNF)²⁹⁶.

Po upadku dyktatury Mussoliniego we Włoszech narodził się ustrój republikański, a wraz z nim na scenie politycznej pojawiły się nowe ugrupowania polityczne. Od zakończenia II wojny światowej i ustanowienia republiki dominuje w tym państwie wielopartyjność, będąca w ogóle jedną z głównych cech włoskiego systemu partyjnego. Rozdrobnienie partyjne wynika przede wszystkim z mieszanego systemu wyborczego, który występuje we Włoszech. Jego istota polega na tym, że uzyskane w wyborach parlamentarnych mandaty rozdzielane są przy zastosowaniu więcej niż jednej formuły wyborczej. We Włoszech stosuje się zarówno formułę proporcjonalną, jak i większościową²⁹⁷.

²⁹⁵ L. Jamróz, *Włochy* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, red. S. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012, s. 168.

²⁹⁶ Aipsz, *La perdita di Libertà degli Italiani con le leggi speciali fasciste*, <https://tiny.pl/wvmzc> [28.02.2023].

²⁹⁷ B. Michalak, *Mieszane systemy wyborcze na przykładzie Włoch i Rosji*, „Studia BAS” nr 3(27)/2011, s. 53–54.

Giovanni Sartori pierwsze 20 lat istnienia włoskiego systemu partyjnego po upadku faszyzmu określa mianem systemu wielopartyjnego skrajnie spolaryzowanego. Zdaniem politologa jego istota polegała na występowaniu wielu partii o różnych obliczach ideologicznych²⁹⁸. Z kolei Giorgio Galli nazwał system partyjny Włoch niedoskonałą dwupartyjnością²⁹⁹. Według tej koncepcji spośród kilku ugrupowań największe poparcie w parlamencie miały tylko dwa, tj. Chrześcijańscy Demokraci i Włoska Partia Komunistyczna, przy czym mimo że były to formacje dominujące, to jednak ani chadecy, ani komuniści nie posiadali większości bezwzględnej, a ponadto nie dochodziło między nimi do alternacji władzy.

Z kolei Małgorzata Fijał analizując włoski system partyjny od momentu zakończenia II wojny światowej do 1994 r. zauważyła, że Chrześcijańska Demokracja była ugrupowaniem, bez którego niemożliwe było w tym czasie stworzenie rządu. W związku z tym doszło do izolacji komunistów, którzy ze względu na swoje ideologiczne oddalenie od chadeków nie byli postrzegani jako potencjalny koalicjant mimo posiadania dużego poparcia wyborczego. Obok Włoskiej Partii Komunistycznej partią izolowaną był także Włoski Ruch Społeczny. Dlatego też badaczka nazwała ten system demokracją zablokowaną³⁰⁰.

Na początku lat 90. XX w. system partyjny Republiki Włoskiej doświadczył największych zmian. Wówczas na fali kryzysów korupcyjnych i ujawnienia powiązań polityków ze środowiskiem mafijnym na poparciu zaczęły zyskiwać nowe ugrupowania³⁰¹. W 1994 r. zawiązały się dwa istniejące do dziś bloki, skupione wokół prawicowej Forza Italia oraz lewicowej Partii Demokratycznej. System ten jest określany mianem dwubiegunowej wielopartyjności. Do jego charakterystycznych cech należą: mocne rozdrobnienie wewnątrz tworzonych koali-

²⁹⁸ M. Lorencka, *Włoski system partyjny. Studium politologiczne*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski, Katowice 2007, <https://www.sbc.org.pl/Content/7029/doktorat2759.pdf>, s. 41 [28.02.2023].

²⁹⁹ Ibidem.

³⁰⁰ M.M. Fijał, *Kilka uwag o ewolucji włoskiego systemu partyjnego. Czy możemy mówić o końcu II Republiki?*, „Politeja” nr 4(67)/2020, s. 94.

³⁰¹ D. Sieklucki, *System partyjny Włoch* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 380–381.

cji, nietrwałość gabinetów, konieczność tworzenia koalicji rządowych oraz istotność małych ugrupowań³⁰².

W 2018 r. ważną rolę we włoskim parlamencie zaczęły odgrywać partie skrajne i populistyczne, takie jak Ruch Pięciu Gwiazd (R5G) i Liga Północna. Ugrupowania te utworzyły nawet razem rząd. Od tego momentu można stwierdzić, że system, choć dalej jest wielopartyjny, jest również mniej przewidywalny, ponieważ na znaczeniu zyskują partie nowe, takie jak wspomniany wyżej R5G lub Bracia Włosi, aktualnie będący główną siłą w parlamencie.

Konstytucja, uchwalona 27 grudnia 1947 r., stanowi fundament dla instytucjonalizacji partii politycznych we Włoszech. Istotę dotyczących jej przepisów stanowi art. 49, w którym czytamy: „Wszyscy obywatele mają prawo swobodnego zrzeszania się w partie celem wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie się polityki narodowej”³⁰³. Zgodnie z tym artykułem jednostka posiada pozytywne prawo do zakładania partii politycznej³⁰⁴. Konstytucja nie jest jedynym aktem, który określa prawnie status partii politycznych: we włoskim systemie prawnym występuje również szereg ustaw o partiach, a informacje odnoszące się do ich funkcjonowania zawierają także regulaminy parlamentarne.

Do ważniejszych spośród tych dokumentów możemy zaliczyć między innymi ustawę z 1974 r., która była jedną z pierwszych regulacji określających źródła dochodów partii – składały się na nie państwowe dotacje roczne przyznawane grupom parlamentarnym oraz zwrot kosztów poniesionych w trakcie kampanii wyborczych. Po ujawnieniu skandali korupcyjnych w 1993 r. uchwalono zaś nową ustawę, w której dotacje państwowe usunięto ze źródeł finansowania grup politycznych.

³⁰² M. Bankowicz, *System partyjny Republiki Włoskiej* [w:] *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, red. M. Grzybowski, A. Zięba, Kraków 1996, s. 157.

³⁰³ Art. 49, Titolo IV, *Rapporti politici*, Costituzione della Repubblica Italiana z 27 grudnia 1947 (Dz. U. 1947, nr. 298), <https://tiny.pl/wvm3x> [28.02.2023], przekład własny.

³⁰⁴ B. Brandimanti, *La storia della disciplina del finanziamento illecito ai partiti e del suo crescente ruolo nel dibattito politico e giudiziario*, <https://tiny.pl/wvm3r> [01.03.2023].

Pozostawiono jedynie zwrot kosztów poniesionych w wyniku kampanii wyborczej. Niemniej jednak już w 1999 r. przeprowadzono reformę finansowania partii z tytułu zwrotu kosztów za kampanię wyborczą. Przewidziano w niej pięć funduszy wypłacanych w postaci rocznych rat, co zdaniem wielu badaczy jest formą „zamaskowanej dotacji”³⁰⁵.

W 2013 r., podczas rządów Enrica Letty, uchwalono dekret z mocą ustawy, w którym zniesiono finansowanie ugrupowań politycznych poprzez zwrot wydatków za przeprowadzoną kampanię wyborczą. Od tego czasu głównymi źródłami finansowania partii są składki uiszczane przez ich członków oraz możliwość przekazania na ich rzecz 0,4 proc. podatku od osób fizycznych³⁰⁶.

Włochy są państwem unitarnym, w którym jednak występuje dość daleko posunięta decentralizacja. W ich strukturze terytorialnej można wyróżnić 20 regionów, z czego 15 to tak zwane regiony zwykłe, a pięć to regiony specjalne, mające szczególny rodzaj autonomii związany z zamieszkiwaniem w nich mniejszości narodowych. Dzięki temu regiony te mogą ustanawiać prawa w dodatkowych sferach³⁰⁷.

Regiony posiadają statuty, które uchwalają samodzielnie: wymagają one jedynie zatwierdzenia ustawą państwową. Na czele każdego z nich stoi prezydent wybierany w wyborach powszechnych. Oprócz tego regiony dysponują prawem ustawodawczym, w granicach ustalonych przez włoską konstytucję. Pełnią również funkcje administracyjne³⁰⁸. Taka decentralizacja stanowi arenę dodatkowej walki o poparcie elektoratu dla włoskich partii politycznych.

³⁰⁵ M. Lorencka, *Włoski system...*, op. cit., s. 325.

³⁰⁶ C. Mazzamauro, *Come si finanzia i partiti politici in Italia*, „Citizen Post”, 05.10.2021, <https://tiny.pl/wvm3l> [01.03.2023].

³⁰⁷ M. Cieślukowska, *System polityczny Włoch*, <https://tiny.pl/wvm3b> [01.03.2023].

³⁰⁸ M. Maleszka, *Separatyzmy i regionalizmy we Włoszech*, <https://tiny.pl/wvghh> [01.03.2023].

II. Partie pod wpływem kryzysów

Kryzys ekonomiczny

W 2008 r. doszło do załamania systemu finansowego w Stanach Zjednoczonych, które szybko przeniosło się na inne państwa. Zanim Lehman Brothers ogłosił bankructwo, co nasiliło kryzys, ówczesny minister gospodarki Tommaso Padoa-Schioppa oznajmił, że „bezpośredni wpływ amerykańskiego kryzysu na włoską gospodarkę jest bardzo mało prawdopodobny”³⁰⁹. Minister był zdania, że Włochy są mniej narażone na kryzys niż większe kraje europejskie³¹⁰. Sytuacja była jednak o wiele poważniejsza i państwo włoskie zostało nim mocno dotknięte.

W związku z pogarszającą się sytuacją centroprawicowy rząd koalicyjny, tworzony przez Lud Wolności i Ligę Północną oraz kierowany przez Silvio Berlusconiego, podjął działania zapobiegawcze wobec pogłębiającego się kryzysu. Pierwszym aktem prawnym, który miał prowadzić do poprawy sytuacji finansowej, był rządowy dekret z mocą ustawy nr 93 z 27 maja 2008 r.³¹¹. Za jego pomocą zniesiono podatek od nieruchomości ICI (*Imposta Comunale sugli Immobili*) dla osób, które nabyły nieruchomość i był to ich pierwszy dom³¹². Przyjęte rozwiązanie miało na celu zachęcenie obywateli do inwestowania w nieruchomości. Oprócz tego w czerwcu 2008 r. wydano kolejny dekret z mocą ustawy, który tworzył ramy prawne dla trzyletniego planu koncentracji różnych środków w jeden fundusz FAS (*Il Fondo per le aree sottoutilizzate*). Fundusz ten miał wspomóc obszary, które nie były w pełni rozwinięte gospodarczo³¹³.

³⁰⁹ *Finanza: Padoa-Schioppa, Da crisi supprime solo effetti indiretti*, <https://tiny.pl/wvghd> [05.03.2023].

³¹⁰ *Crisi mutui, Padoa-Schioppa fiducioso*, „La Stampa”, 21.10.2007, <https://tiny.pl/wvghn> [05.03.2023].

³¹¹ Decreto-legale z 27 maja 2008, nr. 93 (Dz. U. n.124 z dnia 28.05.2008) *Disposizioni urgenti per salvaguardare il potere di acquisto delle famiglie* (Dz. U. n.124 z dnia 28.05.2008), <https://tinyurl.com/22j73dhe> [05.03.2023].

³¹² Ibidem.

³¹³ Decreto-legale z 25 czerwca 2008, nr. 112 (Dz. U. n. 147 z dnia 25 lipca 2008) *Disposizioni urgenti per lo sviluppo economico, la semplificazione, la competitività*,

Działania podjęte przez rząd Berlusconi nie cieszyły się poparciem ani ze strony opozycji, ani ze strony opinii publicznej. Rosnące niezadowolenie społeczne wynikające z kryzysu i nieprzynoszących pozytywnych rezultatów zabiegów władz spowodowały, że na włoskiej scenie politycznej zaczęły pojawiać się nowe ugrupowania. Doszło do powstania między innymi Ruchu Pięciu Gwiazd³¹⁴ oraz Ruchu Forconi (wł. *forcone* – widły). Ten ostatni ukształtował się na bazie protestu rolników z Sycylii, właścicieli małych przedsiębiorstw i ludzi bezrobotnych. Obecnie nie jest formacją o większym znaczeniu³¹⁵.

Kryzys gospodarczy doprowadził również do podziałów wewnątrz Ludu Wolności. W 2010 r. na jednym z posiedzeń partii doszło do spięcia między Berlusconim (wciąż będącym premierem) a Gianfranco Finim, pełniącym wówczas funkcję przewodniczącego Izby Deputowanych. Konflikt ten zakończył się odejściem Finiego³¹⁶, który założył własne ugrupowanie Przyszłość i Wolność na rzecz Włoch (*Futuro e Libertà per l'Italia*)³¹⁷.

Po odejściu Finiego rząd Berlusconi przeżywał kryzys. Dodatkowo sytuację zaognił incydent z 2011 r., kiedy to premier Włoch otrzymał od przewodniczącego Europejskiego Banku Centralnego list, w którym nakazano mu dokonanie reform ekonomicznych i fiskalnych w celu zrównoważenia budżetu³¹⁸. Rząd jednak nie podjął odpowiednich działań. Sprawę utrudniała przy tym również obecność w rządzie Ligi Północnej, ta bowiem wołała jego upadek niż wprowadzenie reform dotyczących systemu emerytalnego³¹⁹. W tej sytuacji interweniował prezydent Włoch.

la stabilizzazione della finanza pubblica e la perequazione Tributaria, <https://tiny-url.com/yckkjke> [05.03.2023].

³¹⁴ M. Lorencka, *Wpływ kryzysu gospodarczego na funkcjonowanie systemu politycznego Włoch* [w:] *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego: analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, red. T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, Katowice 2017, s. 198.

³¹⁵ M. Arens, *Italy's "Forconi" movement*, <https://tiny.pl/wvgx8> [05.03.2023].

³¹⁶ Berlusconi: „Non abbiamo più fiducia nel presidente della Camera”, „Corriere della Sera”, 29–30.07.2010, <https://tiny.pl/wvgm5> [05.03.2023].

³¹⁷ M. Lorencka, *Wpływ kryzysu gospodarczego...*, op. cit., s. 210.

³¹⁸ R. Atkins, G. Dinmore, *ECB letter shows pressure on Berlusconi*, „Financial Times”, 29.09.2011, <https://tiny.pl/wvgm8> [05.03.2023].

³¹⁹ V. Lippolis, G.M. Salerno, *La presidenza più lunga. I poteri del capo dello Stato e la Costituzione*, Bologna 2016, s. 252–253.

Doszło do dymisji Berlusconiego i powstania nowego rządu, na czele którego stanął Mario Monti. Nowy premier przeprowadził szereg reform, które poskutkowały powolnym wyjściem państwa z recesji³²⁰.

W 2013 r., kiedy Włochy wciąż odbudowywały się po kryzysie ekonomicznym, odbyły się wybory parlamentarne. Opinia publiczna rozczarowana postępowaniem centroprawicowego rządu Berlusconiego oddała więcej głosów na koalicję centrolewicową, która wygrała wybory (zob. tabela I). Główną siłą była w niej Partia Demokratyczna. Podczas tych wyborów okazało się też, że trzecią siłą w parlamencie obok centroprawicy i centrolewicy stanowił Ruch Pięciu Gwiazd. Niewątpliwie więc kryzys pozwolił temu ugrupowaniu nie tylko zaistnieć we włoskim systemie partyjnym, ale i stać się od razu jednym z istotniejszych graczy w jego obrębie.

Kryzys migracyjny

Ze względu na swoje położenie geograficzne Włochy są – obok Grecji – najczęściej wybierane jako państwo pierwszego przybycia do Unii Europejskiej przez imigrantów i uchodźców. Mimo że oficjalnie kryzys związany z migrantami datuje się na rok 2015, to państwo włoskie już wcześniej zmagало się z dużym napływem ludności, zwłaszcza tej nielegalnie przekraczającej granice. Pierwsze istotne zwiększenie liczby osób przybywających na terytorium Włoch miało miejsce w 2011 r. i było wynikiem arabskiej wiosny. Do państwa zostało wówczas przyjętych 61 tys. imigrantów³²¹.

W kolejnych latach problem ze skalą migracji, w tym okresie najczęściej osób pochodzących z krajów Afryki Subsaharyjskiej, jeszcze bardziej się pogłębiał. Równolegle do niego miały też miejsce zawirowania na włoskiej scenie politycznej, które wynikały z częstych rotacji rządowych. Kiedy wybuchł kryzys migracyjny w 2015 r., na czele rządu stał Matteo Renzi, lider Partii Demokratycznej. Podczas dużego napływu imigrantów Renzi wygłosił przemówienie, w którym stwierdził, że pomoc migrantom jest obowiązkiem każdego człowieka, oraz że w opanowanie sytuacji na

³²⁰ M. Lorencka, *Wpływ kryzysu gospodarczego...*, s. 230.

³²¹ *Mapping Mediterranean migration*, <https://tiny.pl/wvvg3> [10.03.2023].

Morzu Śródziemnym powinna zaangażować się Unia Europejska, od której oczekiwał on lepszego koordynowania polityki migracyjnej³²². Mimo to sytuacja nie uległa polepszeniu. Polityka prowadzona przez UE również nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Dodatkowo podpisanie porozumienia między Unią Europejską a Turcją w 2016 r. spowodowało, że Renzi przyjął bardziej stanowcze stanowisko i zagroził, że jeśli Unia nie przedstawi rozsądnego planu radzenia sobie z migracją, Włochy będą realizować swoją własną, autonomiczną politykę wobec imigrantów³²³. W związku z kryzysem rządowym spowodowanym negatywnym wynikiem referendum konstytucyjnego Renzi 16 grudnia podał się jednak do dymisji³²⁴, a nowym premierem został Paolo Gentiloni. W lutym 2017 r. podpisał on porozumienie z libijskim przewodniczącym Rady Prezydenckiej, Fajizem as-Sarradżem, w którym obaj zobowiązali się do współpracy w ramach powstrzymywania nielegalnej migracji³²⁵.

W 2018 r. we Włoszech odbyły się wybory parlamentarne (zob. tabela I). Głównym tematem kampanii wyborczej była właśnie kwestia migracji. Rządząca wówczas Partia Demokratyczna nie była ugrupowaniem, które głosiło antyimigranckie hasła, jednak w związku z kryzysem promowała surowszą politykę migracyjną niż wcześniej. Z kolei ugrupowania prawicowe i skrajnie prawicowe, takie jak Forza Italia, Liga Północna czy Bracia Włosi, stanowczo sprzeciwiały się przyjmowaniu migrantów. Do zwolenników przyjęcia cudzoziemców nie należał również Ruch Pięciu Gwiazd. Wolni i Równi (Liberi e Uguali – LeU) podczas kampanii stwierdzili natomiast, że imigranci mogą wkroczyć tymczasowo na terytorium Włoch w celu znalezienia pracy³²⁶.

³²² M. Renzi, *Matteo Renzi: Helping the Migrants Is Everyone's Duty*, „The New York Times”, 22.04.2022, <https://tiny.pl/wvgtw> [10.03.2023].

³²³ H. Goulard, *Matteo Renzi: Italy will deal with migrant crisis on its own*, <https://tiny.pl/wvgtv> [10.03.2023].

³²⁴ *Dimissioni del Governo Renzi*, „Politico”, 20.08.2016, <https://tiny.pl/wvg7x> [10.03.2023].

³²⁵ S. Camillioni, *Accordo su immigrazione illegale tra l'Italia e la Libia*, <https://tiny.pl/wvg7f> [11.03.2023].

³²⁶ *Campagna elettorale: migranti, tema ago della bilancia*, <https://tiny.pl/wvg7j> [16.03.2023].

Wybory w 2018 r. stanowiły zwrot ku partiom prawicowym (zob. tabela I). Należy przy tym wspomnieć o spektakularnym wyniku Ruchu Pięciu Gwiazd: partia ta startowała samodzielnie i zdobyła 32 proc. głosów, podczas gdy koalicja centroprawicowa zbudowana wokół Forza Italia uzyskała ich 37 proc.³²⁷. W związku z tym doszło do porozumienia między Ruchem Pięciu Gwiazd oraz Ligą Północną, które utworzyły koalicyjny rząd. Na jego czele stanął Giuseppe Conte³²⁸. Można zauważyć więc, że w przypadku kryzysu migracyjnego na znaczeniu zyskują partie ze skrajnymi i populistycznymi poglądami, takie jak Liga Północna czy Ruch Pięciu Gwiazd, słynące ze swojej niechęci do imigrantów.

Kryzys pandemiczny

W 2020 r. rozpoczęła się globalna pandemia COVID-19, wywołana przez wirus SARS-CoV-2, który rozprzestrzenił się z Chin na resztę świata. Włochy zostały przez nią bardzo mocno dotknięte. Sytuacja w państwie wyglądała bardzo poważnie; zmarło wiele osób. Pandemia rozpoczęła się, kiedy premier Giuseppe Conte stał na czele swojego drugiego rządu, którego skład był nieco inny niż poprzedniego. Odeszła z niego mianowicie – wskutek konfliktu z Ruchem Pięciu Gwiazd – Liga Północna, co doprowadziło do kryzysu rządowego³²⁹, który z kolei spowodował dymisję pierwszego rządu Contego³³⁰. Mimo to Ruch Pięciu Gwiazd porozumiał się z Partią Demokratyczną, ugrupowaniem Wolni i Równi

³²⁷ *Elezioni 4 marzo 2018: ecco i risultati definitivi | Chi ha vinto*, „The Post Internazionale”, 07.03.2018, <https://tiny.pl/wvg7k> [16.03.2023].

³²⁸ *Il Presidente Mattarella ha conferito al prof. Conte l'incarico di formare il Governo*, <https://tiny.pl/wvg7v> [16.03.2023].

³²⁹ C. Lopapa, *Governo, è crisi. Salvini a Conte: "Andiamo subito al voto"*, „la Repubblica”, 08.08.2019, <https://tiny.pl/wvgrj> [16.03.2023].

³³⁰ *Crisi, la diretta. Conte si è dimesso. Attacco a Salvini: «È senza coraggio»*. *Consultazioni da domani alle 16*, „Il Messaggero”, 20–21.08.2019, <https://tiny.pl/wvgrn> [16.03.2023].

oraz partią Italia Viva, dzięki czemu utworzyły one wspólnie rząd, na którego czele ponownie stanął Conte³³¹.

Po wybuchu pandemii premier wraz ze swoim rządem był nieustannie poddawany krytyce, zwłaszcza ze strony partii prawicowych i skrajnie prawicowych. Były członek koalicji i lider Ligi, Matteo Salvini, krytykował władzę za brak działania. Giorgia Meloni, liderka Braci Włochów, zarzucała z kolei rządowi, że nie myśli o małych przedsiębiorstwach, które walczą o przetrwanie w trakcie pandemii i lockdownu. Podobnie krytyczni byli również politycy z Forza Italia, oskarżający premiera o ode-
rwanie od rzeczywistości³³².

W trakcie pandemii koronawirusa Włochy musiały zmierzyć się także z kolejnym kryzysem rządowym. Partia Italia Viva na początku 2021 r. wycofała swoje poparcie dla ekipy Giuseppe Contego, co osłabiło pozycję rządu³³³. W związku z tym premier podał się do dymisji. Nowy rząd powstał 13 lutego 2021 r. Składał się z przedstawicieli Ruchu Pięciu Gwiazd, Ligi, Forza Italia, Partii Demokratycznej i Italia Viva. Na jego czele stanął Mario Draghi³³⁴.

Mimo że w 2022 r. epidemia SARS-CoV-2 wyhamowała, Włochom nie udało się uniknąć kolejnego kryzysu rządowego. Z tego powodu wybory parlamentarne odbyły się o kilka miesięcy wcześniej niż planowano. Zwycięstwo w nich odniosła skrajnie prawicowa partia Bracia Włosi³³⁵. Kryzys wywołany pandemią, analogicznie do wcześniejszego kryzysu migracyjnego, spowodował zatem wzrost znaczenia partii skrajnych (zob. tabela I).

³³¹ N. Olia, *La storia del Conte 2: da Renzi a Renzi passando per la pandemia*, <https://tiny.pl/wvgr8> [16.03.2023].

³³² *Coronavirus, l'opposizione critica l'intervento di Conte*, <https://tiny.pl/wvgrz> [16.03.2023].

³³³ Redazione Politica, *Perché c'è la crisi di governo?*, „Corriere della Sera”, 12.01.2021, <https://tiny.pl/wvg9h> [16.03.2023].

³³⁴ *Governo, Draghi scioglie la riserva e annuncia i ministri: Franco all'Economia, Cingolani alla Transizione ecologica, Cartabia alla Giustizia*, „la Repubblica”, 12.02.2021, <https://tiny.pl/wvg9m> [16.03.2023].

³³⁵ N. Di Francesco, *Elezioni politiche 2022, la diretta live dei risultati: vince il centrodestra. Fdi primo partito, Lega sotto il 10%. Il Pd non raggiunge il 20%, M5S al 15. Meloni: "Abbiamo fatto la storia, pronti a governare"*, „The Post Internazionale”, 22.08.2022, <https://tiny.pl/wvg9g> [16.03.2023].

II. Partie pod wpływem kryzysów

Tabela I. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w XXI w.

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2001	Demokraci Lewicy (DS)	16,6	368	58,4
	Włoska Partia Ludowa (PPI)	14,5		
	Demokraci (D)	14,5		
	Partia Południowego Tyrolu (SVP)	14,5		
	Zieloni (VERDI)	2,2		
	Demokratyczni Włoscy Socjaliści (SDI)	2,2		
	Partia Włoskich Komunistów (PDCI)	1,7	250	39,7
	Naprzód Włochy (FI)	29,4		
	Sojusz Narodowy (AN)	12,0		
	Liga Północna (LN)	3,9		
	Centrum Chrześcijańsko-Demokratyczne (CCD – CDU)	3,2		
	Nowa Włoska Partia Socjalistyczna (NPSI)	1		
	Partia Odrodzenia Komunistycznego (PRC)	5,0	11	1,7
2006	Drzewo Oliwne (L'Ulivo)	31,3	220	34,9
	Naprzód Włochy (FI)	23,7	137	21,7
	Sojusz Narodowy (AN)	12,3	71	11,2
	Unia Centrum (UdC)	6,8	39	6,1
	Partia Odrodzenia Komunistycznego (PRC)	5,8	41	31,4
	Liga Północna (LN)	4,6	26	5,7
	Róża w pięści (RnP)	2,6	18	2,8
	Włochy Wartości (IDV)	2,3	16	2,5
	Partia Włoskich Komunistów (PDCI)	2,3	16	2,5
	Federacja Zielonych (VERDI)	2,1	15	2,3

Rozdział IV. Zmiany w systemie partyjnym Włoch

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2006	Unijni Demokrati na rzecz Europy (UDEUR)	1,4	10	1,6
	Chrześcijańska Demokracja dla Autonomii – Nowa Włoska Partia Socjalistyczna (DCA-NUOVO)	0,7	4	0,6
2008	Lud Wolności (PDL)	37,4	276	43,8
	Partia Demokratyczna (PD)	33,2	211	33,5
	Liga Północna (LN)	8,3	60	9,5
	Unia Centrum (UdC)	5,6	36	5,7
	Włochy Wartości (IDV)	4,4	28	4,4
	Ruch na rzecz Autonomii (MpA)	1,3	8	1,7
	Południowotyrolska Partia Ludowa (SVP)	0,4	2	0,3
2013	Ruch Pięciu Gwiazd (M5S)	25,56	108	17,1
	Partia Demokratyczna (PD)	25,4	292	46,3
	Lud Wolności (PDL)	21,6	97	15,4
	Z Montim dla Włoch	8,3	37	5,9
	Lewicowa Ekologia Wolności (SEL)	3,2	37	5,9
	Liga Północna (LP)	4,1	18	2,8
	Bracia Włosi (FdI)	2,0	9	1,4
	Unia Centrum (UdC)	1,8	8	1,2
	Demokratyczne Centrum (CD)	0,5	6	0,9
	Południowotyrolska Partia Ludowa (SVP)	0,4	5	0,8
2018	Ruch Pięciu Gwiazd (M5S)	32,7	133	21,1
	Partia Demokratyczna (PD)	18,8	86	13,6
	Liga Północna (LN)	17,3	73	11,6
	Forza Italia (FI)	14,0	59	9,4
	Bracia Włosi (FdI)	4,3	19	3,0
	Wolni i Równi (LeU)	3,4	14	2,2
	Południowotyrolska Partia Ludowa – Trydencka Tyrolska Partia Autonomistyczna (SVP-PATT)	0,4	2	0,3

III. Wzorce tworzenia koalicji

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2022	Bracia Włosi (FdI)	43,6	118	59,0
	Liga Północna (LN)	32,1	65	32,5
	Forza Italia (FI)	11,6	44	22,0
	Ruch Pięciu Gwiazd (M5S)	3,9	52	26,0
	Partia Demokratyczna (PD)	2,7	69	34,5
	My Umiarkowani (NM)	2	10	5,0
	Azione – Italia Viva – Renew Europe (A-IV-RE)	0,8	21	10,5
	Sojusz Zielonych i Lewicy (AVS)	0,6	11	5,5
	Południowotyrolska Partia Ludowa (SVP)	0,4	3	1,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie W. Sokół, *System polityczny Włoch* [w:] *Współczesne systemy polityczne*, red. B. Dziemidok-Olszewska, M. Żmigrodzki, Warszawa 2013, s. 241; *L'Archivio*, <https://tiny.pl/wvgw9> [16.03.2023]; *Conoscere la Camera: l'Assemblea*, <https://tiny.pl/wvgww> [16.03.2023].

III. Wzorce tworzenia koalicji

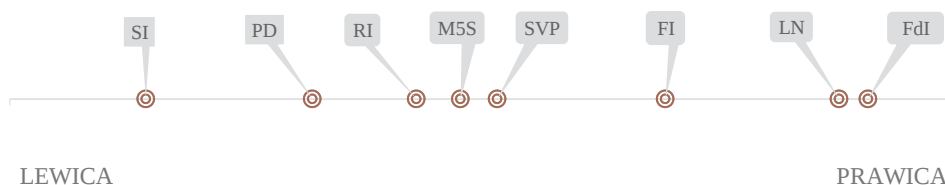
Z racji tego, że cechą charakterystyczną włoskiego systemu partyjnego jest wielopartyjność, istotną rolę pełnią w nim koalicje, zawierane zarówno na płaszczyźnie wyborczej, jak i parlamentarnej. Dzieje się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, ponieważ istnieje tak wiele partii, pojedynczemu ugrupowaniu trudniej byłoby zdobyć odpowiednią ilość głosów, aby wejść do parlamentu. Po drugie, w związku z udziałem w koalicji wyborczej rozkład głosów na partie je tworzące jest różnorodny, co prowadzi do tego, że w razie wygranej danej koalicji nie ma mocnego ugrupowania, które utworzyłby jednolity rząd. Dlatego gabinety są zazwyczaj złożone z kilku formacji – to jednak implikuje kolejne problemy.

Jeśli mianowicie w koalicji rządowej występuje duża liczba ugrupowań, współpraca między nimi jest naturalnie trudniejsza, a tworzony rząd słabszy. Od wyborów w 2001 r. we Włoszech powstało 12 gabinetów, z których żaden nie dotrwał do końca kadencji. Różnice ideologiczne istniejące między koalicjantami powodują, że rządy często upadają. W niektórych przypadkach grozi to przyspieszonymi wyborami do parlamentu. Najlepszym tego przykładem są wybory z 2008 r., które zgodnie z kalendarzem wyborczym powinny były odbyć się dopiero w roku 2011.

Od początków istnienia I Republiki można zauważyć, że rywalizacja partyjna po II wojnie światowej toczyła się głównie między Chrześcijańską Demokracją oraz Włoską Partią Komunistyczną. Jako że ta ostatnia była izolowana, przez kilka dekad rządziła Chrześcijańska Demokracja, tworząc koalicje z mniejszymi partiami z prawej albo lewej strony sceny politycznej. Po wydarzeniach, które miały miejsce na początku lat 90. XX w., rozpadzie partii chadeckiej i komunistycznej oraz powstaniu wielu nowych ugrupowań, kwestie zawiązywania koalicji nabrały jeszcze większego znaczenia. Od tego czasu widać wyraźną linię podziału między koalicjami centroprawicową i centrolewicową, które powstawały przed wyborami do parlamentu i stanowiły główną oś rywalizacji między partiami prawicowymi, skupionymi wokół ugrupowania Forza Italia, i lewicowymi, współpracującymi z Partią Demokratyczną.

Należy jednak zauważyć, że od 2013 r. na znaczeniu zyskują partie populistyczne. Zalicza się do nich między innymi nowopowstała trzecia siła w postaci Ruchu Pięciu Gwiazd. Partia ta, wyrosła z niezadowolenia społecznego i kreująca się na antyestablishmentową, stała się ważnym potencjalnym partnerem koalicyjnym dla innych ugrupowań. Było to szczególnie widoczne w latach 2018–2022, kiedy po sukcesie wyborczym stanowiła ona główną siłę w rządzie. Na znaczeniu zyskują również partie skrajnie prawicowe. Mowa tu o ugrupowaniu Liga, a obecnie także partii Bracia Włosi, która powstała w wyniku podziału partii Lud Wolności w 2012 r. W wyborach w 2022 r. otrzymała ona najwięcej głosów w ramach centroprawicowej koalicji, w której startowała.

Rys. 1. Rozmieszczenie partii włoskich na osi lewica–prawica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Chapel Hill Expert Survey, <https://tiny.pl/wvgwl> [17.03.2023].

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

Bracia Włosi (Fratelli d'Italia – FdI) to partia polityczna utworzona 17 grudnia 2012 r. w wyniku rozłamu w partii Lud Wolności (Il Popolo della Libertà – PdL). Od momentu powstania notuje ona stały wzrost poparcia społecznego, oscylującego w okolicach 30 proc.³³⁶. Jest to ugrupowanie prawicowe, często określane również jako skrajnie prawicowe³³⁷. W swoich postulatach sprzeciwia się nielegalnej migracji³³⁸ oraz prawu do aborcji³³⁹. W sprawach międzynarodowych, zwłaszcza tych związanych z Unią Europejską, partia koncentruje się na koncepcji Europy ojczyzn, opartej na interesach narodowych³⁴⁰. Po wyborach parlamentarnych w 2022 r. ugrupowanie stanowi główną siłę w parlamencie włoskim, a jego liderka, Giorgia Meloni, piastuje aktualnie urząd premiera³⁴¹.

Liga (Lega – L), wcześniej określana jako Liga Północna (Lega Nord – LN) oraz Liga na rzecz Niepodległości Padanii (Lega per l'Indipendenza

³³⁶ *Italy — National parliament voting intention*, <https://tiny.pl/wvgw2> [17.03.2023].

³³⁷ A. Carlo, *Italy election: Giorgia Meloni's far-right party Brothers of Italy wins most votes – exit polls*, <https://tiny.pl/wvgch> [17.03.2023].

³³⁸ *Il Programma Pronti a risolvere l'Italia*, <https://tiny.pl/wvgcw>, s. 31–32 [17.03.2023].

³³⁹ Ibidem, s. 21.

³⁴⁰ Ibidem, s. 37.

³⁴¹ *Meloni Gorgia – FDI*, <https://tiny.pl/wvgcj> [17.03.2023].

della Padania), jest jedną z partii, które wraz z Braćmi Włochami tworzą rząd koalicyjny. Ugrupowanie to powstało pod koniec lat 70. XX w. i początkowo funkcjonowało jako ruch, który domagał się przekształcenia państwa włoskiego w konfederację autonomicznych regionów³⁴². W 1989 r. doszło do jego prawnej instytucjonalizacji i w jego miejsce powstała partia polityczna³⁴³. Liga jest skrajnie prawicową partią, często określaną mianem populistycznej³⁴⁴. Do jej głównych postulatów należą walka z bezrobociem, zmniejszenie podatków oraz troska o zdrowie i godny poziom życia Włochów³⁴⁵. W kwestiach zagranicznych ugrupowanie, a zwłaszcza jego lider Matteo Salvini, było nastawione prorosyjsko. Formacja została nawet oskarżona o to, że jest finansowana z pieniędzy rosyjskich³⁴⁶. Po inwazji Rosji na Ukrainę partia zdystansowała się wobec agresora, potępiając zaatakowanie niepodległego państwa, ale jej lider podchodził z rezerwą do nakładania sankcji na państwo rosyjskie³⁴⁷.

Naprzód Włochy (Forza Italia – FI) to partia polityczna, która powstała w 1993 r. Jej założycielem był biznesmen Silvio Berlusconi. W 1994 r. ugrupowanie to odniosło zwycięstwo w wyborach parlamentarnych i stworzyło koalicyjny rząd z Berlusconim jako premierem na czele³⁴⁸. W 2009 r. doszło do połączenia partii z kilkoma innymi, z którymi wcześniej tworzyła ona koalicję. Przyjęły one wówczas wspólną nazwę Lud Wolności³⁴⁹. W 2013 r. miała zaś miejsce kolejna zmiana, Berlusconi

³⁴² K. Bonisławski, J. Siemiątkowski, *Czy dla Europy Narodów jest jeszcze jakaś nadzieja? Współczesne europejskie ruchy prawicowe i nacjonalistyczne*, „Polityka Narodowa” nr 7/2010, s. 11–81.

³⁴³ M. Lorencka, *Włoski system...*, s. 150.

³⁴⁴ Bridge Initiative Team, *Factsheet: the league*, <https://tiny.pl/wvvgcl> [17.03.2023].

³⁴⁵ A. Cipolla, *Programma Lega elezioni 2022: le proposte di Salvini per il Paese*, <https://tiny.pl/wvvgcn> [17.03.2023].

³⁴⁶ J. Dettmer, *Italy's Salvini Shrugs Off 'Russia Allegations,' Doubles Down on Immigration*, <https://tiny.pl/wvvgcs> [17.03.2023].

³⁴⁷ H. Roberts, *Italy's Salvini says West should rethink sanctions for Russia*, „Politico”, 04.08.2022, <https://tiny.pl/wvvgcz> [17.03.2023].

³⁴⁸ W. Orłowski, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Republiki Włoskiej* [w:] *Ustroje państw współczesnych*, red. W. Skrzydło, Lublin 2002, s. 71.

³⁴⁹ *Oggi nasce il partito del popolo italiano*, <https://tiny.pl/wvvgft> [17.03.2023].

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

zapowiedział bowiem odrodzenie się partii Naprzód Włochy³⁵⁰. Wynikało to z podziałów, które zaszły w ugrupowaniu w związku z ujawnieniem oszustw podatkowych, jakich dopuścił się lider partii³⁵¹. Forza Italia jest partią konserwatywną, ale w niektórych kwestiach prezentuje liberalny światopogląd: należy m.in. do ugrupowań proeuropejskich. Do głównych wartości, jakimi się kieruje, należą godność ludzka, wolność, solidarność, równość i sprawiedliwość³⁵².

Umiarkowani (Noi Moderati – NM) to sojusz polityczny, który łączy ze sobą cztery mniejsze partie: **My z Włochami** (Noi con l'Italia), **Włochy w Centrum** (Italia al Centro), **Odwagi Włochy** (Coraggio Italia – CI) oraz **Unię Centrum** (Unione di Centro – UdC)³⁵³. Porozumienie to powstało w celu wspólnego startu w wyborach parlamentarnych w 2022 r.³⁵⁴. Weszło ono wówczas w skład zwycięskiej centroprawicowej koalicji. Partie oprócz koalicyjnego programu stworzyły także wspólny manifest ideowy, w którym postulują chęć realizacji myśli zarówno liberalnej, jak i tej opartej na społecznej nauce Kościoła Katolickiego. Porozumienie w swoim programie postuluje zmniejszenie biurokracji, równość ze względu na płeć oraz wzmocnienie pozycji Włoch na arenie międzynarodowej. Dodatkowo według Umiarkowanych Włochy powinny wzmocnić stosunki z państwami zachodnimi³⁵⁵. Mimo że sojusz ten znajdował się w zwycięskiej koalicji, nie posiada on przedstawicieli w rządzie Meloni.

Ruch Pięciu Gwiazd (Movimento Nazionale a Cinque Stelle – M5S) to ugrupowanie istniejące od 2009 r.³⁵⁶. Partia ta powstała w dość nietypowy sposób, ponieważ u jej początków leży blog założony przez Beppe Grillo, komika i krytyka włoskich elit politycznych. W miarę jak jego portal cieszył się coraz większą popularnością, pod adresem Grillo zaczęły być kierowane

³⁵⁰ G. Sali, *Silvio Berlusconi: "Ritorna Forza Italia e sarò di nuovo io a guidarla"*, <https://tiny.pl/wvgfw> [17.03.2023].

³⁵¹ M. Lehner, *Włochy: Forza Italia – reaktywacja*, <https://tiny.pl/wvgfc> [17.03.2023].

³⁵² *Carta dei valori*, <https://tiny.pl/wvgff> [17.03.2023].

³⁵³ *ildenaro.it, Centrodestra, c'è il listone dei centristi: si chiamerà 'Noi moderati'*, <https://tiny.pl/wvgfb> [17.03.2023].

³⁵⁴ *Ibidem*.

³⁵⁵ *Programma Elezioni Politiche 2022*, <https://tiny.pl/wvg5x> [17.03.2023].

³⁵⁶ M. Monina, *Il perché della vittoria. Il Movimento 5 Stelle*, Roma 2015, s. 57.

komentarze zachęcające go do założenia własnej partii, co też w końcu zrobił³⁵⁷. Ruch Pięciu Gwiazd jest znany przede wszystkim ze swoich populistycznych haseł. Sam założyciel nie ukrywa, że partia ma populistyczny charakter³⁵⁸. Oprócz tego ugrupowanie jest często określane mianem partii antysystemowej, ale w szerokim ujęciu: nie jest ono bowiem dysfunkcjonalne względem całego systemu politycznego, lecz sprzeciwia się tylko niektórym kwestiom³⁵⁹. Pięć gwiazdek występujących w nazwie i logo ma oznaczać pięć wartości, którymi jego członkowie kierują się w polityce: dobro wspólne, integralną ekologię, sprawiedliwość społeczną, innowacje technologiczne i zieloną gospodarkę³⁶⁰. Partia w swoim programie postuluje przede wszystkim rozwój działań proekologicznych oraz demokracji bezpośredniej. Oprócz tego popiera dążenia do legalizacji małżeństw jedнопłciowych³⁶¹. W kwestiach międzynarodowych M5S charakteryzuje się eurosceptycyzmem³⁶². Zanim doszło do pełnoskalowego ataku na Ukrainę ugrupowanie to sympatyzowało też z państwem rosyjskim³⁶³.

Partia Demokratyczna (Partito Democratico – PD) powstała w 2007 r. w wyniku połączenia sił dwóch ugrupowań: Demokratów Lewicy (Democratici di Sinistra – DS) oraz Demokracja to Wolność (Democrazia è Libertà – DL), bardziej znanego ze swojej potocznej nazwy La Margherita³⁶⁴. Jej liderem jest Stefano Bonaccini. Ugrupowanie prezentuje

³⁵⁷ P. Ceri, F. Veltri, *Il Movimento nella rete: Storia e struttura del Movimento a 5 stelle*, Torino 2017, s. 24.

³⁵⁸ M. Castigliani, *Grillo, confessione a eletti M5S: 'Finzione politica l'impeachment di Napolitano'*, „il Fatto Quotidiano”, 30.10.2013, <https://tiny.pl/wvg56> [17.03.2023].

³⁵⁹ *Italy's Beppe Grillo battles to sustain anti-establishment message*, „Financial Times”, 08.05.2014, <https://tiny.pl/wvg1m> [17.03.2023].

³⁶⁰ *Statuto del MoVimento 5 Stelle*, <https://tiny.pl/wvg53>, s. 4 [17.03.2023].

³⁶¹ *Grillo ora apre alle nozze gay: "Pd farisei". E Di Pietro rilancia proposta di legge Idv*, „la Repubblica”, 15.07.2012, <https://tiny.pl/wvg19> [17.03.2023].

³⁶² A.C. Jungar, *Repercussions of right-wing populism for European integration* [in:] *Bridging the Prosperity Gap in the EU: The Social Challenge Ahead*, eds. U. Bernitz et al., Northampton 2018, s. 60.

³⁶³ S. Kirchaessner, *Italy's Five Star Movement part of growing club of Putin sympathisers in west*, „The Guardian”, 05.07.2017, <https://tiny.pl/wvg1j> [17.03.2023].

³⁶⁴ P. Bordandini, A. Di Virgilio, F. Raniolo, *The Birth of a Party: The Case of the Italian Partito Democratico*, Vol. 13/2008, s. 303–324.

IV. Charakterystyka relevantnych partii politycznych

centrolewicowe poglądy. Propaguje również sekularyzm, który rozumie jako szacunek, a także jako pluralizm opinii, poglądów i religii³⁶⁵. W kwestiach międzynarodowych Partia Demokratyczna jest zwolenniczką Unii Europejskiej: postuluje utworzenie Stanów Zjednoczonych Europy³⁶⁶ oraz posiadanie wspólnej waluty³⁶⁷. Według sondaży jej aktualne poparcie społeczne wynosi 19 proc.³⁶⁸.

Zielona Europa (Europa Verde – EV) to partia polityczna, która formalnie powstała w 2021 r. Na jej czele stoi dwoje liderów, wybieranych zgodnie z zasadą parytetu płci. Aktualnie funkcje te pełnią Eleonora Evi i Angelo Bonelli³⁶⁹. Partia należy do rodziny ugrupowań liberalnych i ekologicznych. Jej głównym zadaniem, zapisanym w Statucie, jest „dążenie do zrównoważonego rozwoju środowiskowego i społeczno-gospodarczego”³⁷⁰. W swoim programie postuluje ona progresywizm oraz zieloną politykę³⁷¹. Oprócz tego jest zwolenniczką pomocy migrantom. Domaga się przy tym przede wszystkim polityki azyłowej, która byłaby oparta na humanitaryzmie i solidaryzmie³⁷². Ugrupowanie zdecydowanie opowiada się też po stronie Unii Europejskiej. Jego zdaniem Unia nie powinna być polem egoistycznych interesów, ale miejscem współdzielenia odpowiedzialności³⁷³. Poparcie dla Zielonej Europy oscyluje w granicach 30 proc.³⁷⁴.

Włoska Lewica (Sinistra Italiana – SI) to ugrupowanie, które początkowo funkcjonowało jako ruch polityczny. Powstało w 2015 r.³⁷⁵,

³⁶⁵ *Manifesto dei valori*, <https://tiny.pl/wvg1z> [17.03.2023].

³⁶⁶ *Il nostro futuro si chiama Stati Uniti d'Europa*, <https://tiny.pl/wvgjh> [17.03.2023].

³⁶⁷ *Il rapporto dei partiti con la moneta unica*, „Corriere della Sera”, 20.05.2019, <https://tiny.pl/wvgj5> [17.03.2023].

³⁶⁸ *Italy — National parliament...*, op. cit.

³⁶⁹ *I due portavoce*, <https://tiny.pl/wvgjp> [17.03.2023].

³⁷⁰ *Statuto*, <https://tiny.pl/wvgjn> [17.03.2023], przekład własny.

³⁷¹ *Le nostre 12 priorità per un'Europa Verde*, <https://tiny.pl/wvgjk> [17.03.2023].

³⁷² *Migranti*, <https://tiny.pl/wvgj6> [17.03.2023].

³⁷³ *E' il momento di rinnovare la promessa dell'Europa*, <https://tiny.pl/wvgj3> [17.03.2023].

³⁷⁴ *Italy — National parliament...*, op. cit.

³⁷⁵ *Nasce sinistra italiana, gruppo con 31 deputati. Fassina: alternativi a liberismo da Happy days di Renzi*, „Quotidiano Di Puglia”, 21.11.2015, <https://tiny.pl/wvgpv> [17.03.2023].

a w roku 2017³⁷⁶ formalnie przekształciło się w partię polityczną. Formacja ta opiera swoje poglądy na demokratycznym socjalizmie³⁷⁷. W sferze państwowej postuluje przede wszystkim ochronę praw człowieka, w tym zwłaszcza praw pracowniczych i socjalnych. W sprawach gospodarczych domaga się wprowadzenia tak zwanego „podatku dla bogatych”³⁷⁸, aby osoby bogatsze płaciły więcej niż te biedniejsze. Jest ugrupowaniem proeuropejskim. Jej aktualne poparcie społeczne wynosi w przybliżeniu 3 proc.³⁷⁹.

Azione to ugrupowanie, którego fundament stanowi manifest *Siamo Europei* ogłoszony przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. przez Carlo Calendę, polityka związanego z Partią Demokratyczną. Zapowiedział on w nim między innymi utworzenie w przyszłości nowej partii³⁸⁰; zapowiedź tę zrealizował zaś kilka miesięcy później, kiedy opuścił Partię Demokratyczną i formalnie ogłosił utworzenie swojego ugrupowania³⁸¹. Azione określa się jako partia socjalliberalna³⁸². Postuluje oparcie gospodarki na trzech podstawach: inwestowaniu, ochronie i wyzwoleniu. Z kolei w sprawach międzynarodowych promuje przede wszystkim ideę wzmocnienia współpracy z zachodem³⁸³. Aktualnie posiadane przez nią poparcie społeczne wynosi 8 proc.³⁸⁴.

Italia Viva (IV) podobnie jak Azione powstała w wyniku rozłamu w Partii Demokratycznej. Było to spowodowane odejściem z niej Matteo

³⁷⁶ R. Simmonica, *Congresso Sinistra Italiana: programma, date e orari dell'evento*, <https://tiny.pl/wvglr> [17.03.2023].

³⁷⁷ *Italy*, <https://tiny.pl/wvglw> [17.03.2023].

³⁷⁸ *Europee, debutta "La Sinistra". Fratoianni: "Noi contro politiche di austerità. Alla flat tax preferiamo la patrimoniale"*, „il Fatto Quotidiano”, 08.04.2019, <https://tiny.pl/wvgld> [17.03.2023].

³⁷⁹ *Italy — National parliament...*, op. cit.

³⁸⁰ C. Benanzioli, „*Siamo europei*”, *nuova speranza?*, „Heraldo”, 22.02.2019, <https://tiny.pl/wvgll> [17.03.2023].

³⁸¹ A. Tundo, *Pd, la parabola di Calenda: dalla tessera dopo il ko del 4 marzo all'addio nel giorno del nuovo governo. "Mai col M5s, faccio il mio partito"*, „il Fatto Quotidiano”, 28.08.2019, <https://tiny.pl/wvgl4> [17.03.2023].

³⁸² *Manifesto, I nostri valori*, <https://tiny.pl/wvgl8> [17.03.2023].

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ *Italy — National parliament...*, op. cit.

Renziego³⁸⁵. Kilku członków partii wchodziło w skład drugiego rządu Giuseppe Conte, który istniał od września 2019 do lutego 2021 r. W wyniku napięć między założycielem Italia Viva a premierem doszło jednak do odejścia przedstawicieli IV z rządu, co spowodowało jego kryzys i dymisję premiera³⁸⁶. Partia reprezentuje poglądy liberalne. W swoim programie zwraca uwagę przede wszystkim na prawa kobiet. Jednocześnie głosi odejście od kultury konserwatyzmu i welfaryzmu. W stosunkach międzynarodowych kładzie nacisk na współpracę w ramach Unii Europejskiej³⁸⁷. Podobnie jak Azione posiada poparcie społeczne na poziomie około 8 proc.³⁸⁸.

Południowotyrolska Partia Ludowa (Südtiroler Volkspartei – SVP) jest ugrupowaniem regionalnym skupiającym się wokół niemieckojęzycznych obywateli Włoch. Istnieje od 1945 r.³⁸⁹. Ideologicznie reprezentuje wartości chadeckie. Oprócz tego jej głównym postulatem jest zwiększenie autonomii Południowego Tyrolu³⁹⁰. Partia ta jest zwolenniczką Unii Europejskiej³⁹¹.

V. Podsumowanie

Włoski system partyjny nie jest stabilny, czego najlepszym przykładem są ciągle upadki gabinetów koalicyjnych. Rozdrobnienie sceny politycznej i rozbieżność interesów głównych partii jeszcze mocniej uwidoczniły kolejne dotyczące Włoch kryzysy. Centroprawicowe oraz centrolewicowe koalicje, które od lat 90. XX w. pełniły rolę głównych aktorów na włoskiej scenie partyjnej, w drugiej dekadzie XXI w. straciły monopol na sprawowanie władzy. Obok nich pojawił się trzeci, samodzielny gracz

³⁸⁵ *Renzi da Vespa lancia il suo partito: si chiamerà Italia Viva*, <https://tinyurl.com/2p98z83n> [17.03.2023].

³⁸⁶ Redazione Politika, op. cit.

³⁸⁷ *Carta dei Valori*, <https://tinyurl.com/yc7v2yjd> [17.03.2023].

³⁸⁸ *Italy — National parliament...*, op. cit.

³⁸⁹ *Geschichte*, <https://tinyurl.com/3fcjdwed> [17.03.2023].

³⁹⁰ *SVP-Grundsatzprogramm*, <https://tinyurl.com/45ny3zxj> [17.03.2023].

³⁹¹ Redazione ANSA, *Svp, europeismo condizione essenziale*, <https://tinyurl.com/bdebbr2m> [17.03.2023].

w postaci Ruchu Pięciu Gwiazd, który zakłócił ich bipolarną walkę o władzę. Oprócz tego można odnotować, że coraz więcej zwolenników zyskują partie populistyczne i skrajnie prawicowe, które aktualnie tworzą wspólnie rząd. Mowa tu o ugrupowaniach Bracia Włosi i Liga. Możliwe więc, że w przyszłości we Włoszech utrwali się model trójblokowej rywalizacji politycznej z partiami populistycznymi i skrajnymi na czele.

Bibliografia

Źródła pierwotne

Carta dei valori, <https://tiny.pl/wvgff>

Carta dei Valori, <https://tinyurl.com/yc7v2yjd>

Costituzione della Repubblica Italiana z 27 grudnia 1947 (Dz. U. 1947, nr 298), <https://tinyurl.com/bdd586zu>

Decreto-legale z 27 maja 2008, nr 93 (Dz. U. nr 124 z dnia 28.05.2008), <https://tinyurl.com/22j73dhe>

Decreto-legale z 25 czerwca 2008, nr 112 (Dz. U. nr 147 z dnia 25 lipca 2008), <https://tinyurl.com/yckjkjke>

Manifesto dei valori, <https://tiny.pl/wvg1z>

Manifesto, I nostri valori, <https://tiny.pl/wvg18>

Programma Elezioni Politiche 2022, <https://tiny.pl/wvg5x>

Il Programma Pronti a risollevare l'Italia, <https://tiny.pl/wvgcw>

Statuto, <https://tiny.pl/wvgjn>

Statuto del MoVimento 5 Stelle, <https://tiny.pl/wvg53>,

SVP-Grundsatzprogramm, <https://tinyurl.com/45ny3zxj>

Monografie naukowe

Ceri P., Veltri F., *Il Movimento nella rete: Storia e struttura del Movimento a 5 stelle*, Torino 2017.

Machelski Z., *System partyjny Włoch – ciągłość i kontynuacja*, Opole 2023.

Monina M., *Il perché della vittoria. Il Movimento 5 Stelle*, Roma 2013.

Rozdziały w monografiach naukowych i artykuły naukowe

Bankowicz M., *System partyjny Republiki Włoskiej* [w:] *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, M. Grzybowski, A. Zięba (red.), Kraków 1996.

Boniśławski K., Siemiątkowski J., *Czy dla Europy Narodów jest jeszcze jakaś nadzieja? Współczesne europejskie ruchy prawicowe i nacjonalistyczne*, „Polityka Narodowa” nr 7/2010.

Bibliografia

- Bordandini P., Di Virgilio A., Raniolo F., *The Birth of a Party: The Case of the Italian Partito Democratico*, „South European Society and Politics” Vol. 13/2008.
- Fijał M.M., *Kilka uwag o ewolucji włoskiego systemu partyjnego. Czy możemy mówić o końcu II Republiki?*, „Politeja” nr 4(67)/2020.
- Jamróż L., *Włochy* [w:] *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, S. Bożyk, M. Grzybowski (red.), Białystok 2012.
- Jungar A.C., *Repercussions of right-wing populism for European integration* [in:] *Bridging the Prosperity Gap in the EU: The Social Challenge Ahead*, U. Bernitz et al. (eds.), Northampton 2018.
- Lippolis V., Salerno G.M., *La presidenza più lunga. I poteri del capo dello Stato e la Costituzione*, Bologna 2016.
- Lorencka M., *Włoski system partyjny. Studium politologiczne*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski, Katowice 2007, <https://www.sbc.org.pl/Content/7029/doktorat2759.pdf>
- Lorencka M., *Wpływ kryzysu gospodarczego na funkcjonowanie systemu politycznego Włoch* [w:] *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego: analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec (red.), Katowice 2017.
- Michalak B., *Mieszane systemy wyborcze na przykładzie Włoch i Rosji*, „Studia BAS” nr 3(27)/2011.
- Orłowski W., Skrzydło W., *Ustrój polityczny Republiki Włoskiej* [w:] *Ustroje państw współczesnych*, W. Skrzydło (red.), Lublin 2002.
- Sieklucki D., *System partyjny Włoch* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2010.
- Sokół W., *System polityczny Włoch* [w:] *Współczesne systemy polityczne*, B. Dziemidok-Olszewska, M. Żmigrodzki (red.), Warszawa 2013.

Źródła prasowe

- Atkins R., Dinmore G., *ECB letter shows pressure on Berlusconi*, „Financial Times” 29.09.2011, <https://tiny.pl/wvgm8>
- Benanzioli C., *“Siamo europei”, nuova speranza?*, „Heraldo” 22.02.2019, <https://tiny.pl/wvgll>
- Berlusconi: „Non abbiamo più fiducia nel presidente della Camera”, „Corriere della Sera” 29–30.07.2010, <https://tiny.pl/wvgm5>
- Castigliani M., *Grillo, confessione a eletti M5S: ‘Finzione politica l’impeachment di Napolitano’*, „il Fatto Quotidiano” 30.10.2013, <https://tiny.pl/wvg56>
- Crisi, la diretta. Conte si è dimesso. Attacco a Salvini: «È senza coraggio»*. Consultazioni da domani alle 16, „Il Messaggero” 20–21.08.2019, <https://tiny.pl/wvgrn>
- Crisi mutui, Padoa-Schioppa fiducioso*, „La Stampa” 21.10.2007, <https://tiny.pl/wvghn>
- Di Francesco N., *Elezioni politiche 2022, la diretta live dei risultati: vince il centrodestra. Fdi primo partito, Lega sotto il 10%. Il Pd non raggiunge il 20%, M5S al 15. Meloni: “Abbiamo fatto la storia, pronti a governare”*, „The Post Internazionale” 22.08.2022, <https://tiny.pl/wvg9g>

Rozdział IV. Zmiany w systemie partyjnym Włoch

- Elezioni 4 marzo 2018: ecco i risultati definitivi | Chi ha vinto*, „The Post Internazionale” 07.03.2018, <https://tiny.pl/wvg7k>
- Europee, debutta “La Sinistra”. Fratoianni: “Noi contro politiche di austerità. Alla flat tax preferiamo la patrimoniale”*, „il Fatto Quotidiano” 08.04.2019, <https://tiny.pl/wvgld>
- Goulard H., *Matteo Renzi: Italy will deal with migrant crisis on its own*, „Politico” 20.08.2016, <https://tiny.pl/wvgtv>
- Governo, Draghi scioglie la riserva e annuncia i ministri: Franco all'Economia, Cingolani alla Transizione ecologica, Cartabia alla Giustizia*, „la Repubblica” 12.02.2021, <https://tiny.pl/wvg9m>
- Grillo ora apre alle nozze gay: “Pd farisei”. E Di Pietro rilancia proposta di legge Idv*, „la Repubblica” 15.07.2012, <https://tiny.pl/wvg19>
- Italy's Beppe Grillo battles to sustain anti-establishment message*, „Financial Times” 08.05.2014, <https://tiny.pl/wvg1m>
- Kirchgaessner S., *Italy's Five Star Movement part of growing club of Putin sympathisers in west*, „The Guardian” 05.07.2017, <https://tiny.pl/wvg1j>
- Lopapa C., *Governo, è crisi. Salvini a Conte: “Andiamo subito al voto”*, „la Repubblica” 08.08.2019, <https://tiny.pl/wvgrj>
- Mazzamauro C., *Come si finanziano i partiti politici in Italia*, „Citizen Post” 05.10.2021, <https://tiny.pl/wvm3l>
- Nasce sinistra italiana, gruppo con 31 deputati. Fassina: alternativi a liberismo da Happy days di Renzi*, „Quotidiano Di Puglia” 21.11.2015, <https://tiny.pl/wvgpv>
- Il rapporto dei partiti con la moneta unica*, „Corriere della Sera” 20.05.2019, <https://tiny.pl/wvgj5>
- Redazione Politika, *Perché c'è la crisi di governo?*, „Corriere della Sera” 12.01.2021, <https://tinyurl.com/yc29fchm>
- Renzi M., *Matteo Renzi: Helping the Migrants Is Everyone's Duty*, „The New York Times” 22.04.2022, <https://tiny.pl/wvgtw>
- Roberts H., *Italy's Salvini says West should rethink sanctions for Russia*, „Politico” 04.08.2022, <https://tiny.pl/wvgcz>
- Tundo A., *Pd, la parabola di Calenda: dalla tessera dopo il ko del 4 marzo all'addio nel giorno del nuovo governo. “Mai col M5s, faccio il mio partito”*, „il Fatto Quotidiano” 28.08.2019, <https://tiny.pl/wvg14>

Źródła internetowe

- Aipsz, *La perdita di Libertà degli Italiani con le leggi speciali fasciste*, <https://tiny.pl/wvmzc>
- Arens M., *Italy's “Forconi” movement*, <https://tiny.pl/wvgx8>
- Brandimarti B., *La storia della disciplina del finanziamento illecito ai partiti e del suo crescente ruolo nel dibattito politico e giudiziario*, <https://tiny.pl/wvm3r>
- Bridge Initiative Team, *Factsheet: the league*, <https://tiny.pl/wvgcl>
- Camillioni S., *Accordo su immigrazione illegale tra l'Italia e la Libia*, <https://tiny.pl/wvg7f>

Bibliografia

- Campagna elettorale: migranti, tema ago della bilancia*, <https://tiny.pl/wvg7j>
- Carlo A., *Italy election: Giorgia Meloni's far-right party Brothers of Italy wins most votes - exit polls*, <https://tiny.pl/wvgch>
- Chapel Hill Expert Survey, <https://tiny.pl/wvgwl>
- Cieślukowska M., *System polityczny Włoch*, <https://tiny.pl/wvm3b>
- Cipolla A., *Programma Lega elezioni 2022: le proposte di Salvini per il Paese*, <https://tiny.pl/wvgcn>
- Conoscere la Camera: l'Assemblea*, <https://tiny.pl/wvgww>
- Coronavirus, l'opposizione critica l'intervento di Conte*, <https://tiny.pl/wvgrz>
- Dettmer J., *Italy's Salvini Shrugs Off 'Russia Allegations,' Doubles Down on Immigration*, <https://tiny.pl/wvgcs>
- Dimissioni del Governo Renzi*, <https://tiny.pl/wvg7x>
- E' il momento di rinnovare la promessa dell'Europa*, <https://tiny.pl/wvgj3>
- Finanza: Padoa-Schioppa, Da crisi supreme solo effetti indiretti*, <https://tiny.pl/wvghd>
- Geschichte*, <https://tinyurl.com/3fcjdwed>
- I due portavoce*, <https://tiny.pl/wvgjp>
- ildenaro.it, *Centrodestra, c'è il listone dei centristi: si chiamerà 'Noi moderati'*, <https://tiny.pl/wvgfb>
- Italy*, <https://tiny.pl/wvglw>
- Italy — National parliament voting intention*, <https://tiny.pl/wvgw2>
- L'Archivio*, <https://tiny.pl/wvgw9>
- Lehner M., *Włochy: Forza Italia – reaktywacja*, <https://tiny.pl/wvgfc>
- Maleszka M., *Separatyzmy i regionalizmy we Włoszech*, <https://tiny.pl/wvghh>
- Mapping Mediterranean migration*, <https://tiny.pl/wvgg3>
- Meloni Gorgia – FDI*, <https://tiny.pl/wvgcj>
- Migranti*, <https://tiny.pl/wvgj6>
- Le nostre 12 priorità per un'Europa Verde*, <https://tiny.pl/wvgjk>
- Il nostro futuro si chiama Stati Uniti d'Europa*, <https://tiny.pl/wvgjh>
- Oggi nasce il partito del popolo italiano*, <https://tiny.pl/wvgft>
- Olia N., *La storia del Conte 2: da Renzi a Renzi passando per la pandemia*, <https://tiny.pl/wvgr8>
- Il Presidente Mattarella ha conferito al prof. Conte l'incarico di formare il Governo*, <https://tiny.pl/wvg7v>
- Redazione ANSA, *Svp, europeismo condizione essenziale*, <https://tinyurl.com/bdebb2m>
- Renzi da Vespa lancia il suo partito: si chiamerà Italia Viva*, <https://tinyurl.com/2p98z83n>
- Sali G., *Silvio Berlusconi: "Ritorna Forza Italia e sarò di nuovo io a guidarla"*, <https://tiny.pl/wvgfw>
- Simmonica R., *Congresso Sinistra Italiana: programma, date e orari dell'evento*, <https://tiny.pl/wvglr>

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w XXI w.	103
Rys. 1. Rozmieszczenie partii włoskich na osi lewica–prawica	107

Rozdział V

Zmiany w systemie partyjnym Hiszpanii

IGOR DZIEDZIC

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7972-4987>

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Czynniki historyczne

W połowie XIX w. miało miejsce apogeum kryzysu funkcjonowania państwa hiszpańskiego. Właśnie na ten okres przypadła bowiem utrata większości kolonii posiadanych przez nie w Ameryce Południowej, na Karaibach i w Azji. W tym czasie powstała również pierwsza partia polityczna w kraju: tradycjonalistyczna i restauratorska Partia Karlistów. Sytuację nieco ustabilizowała restauracja rządów dynastii burbońskiej w 1874 r., a w okresie ich rządów (w 1879 r.) powstała z kolei mająca istotne znaczenie do dziś Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza.

W 1923 r. zamach stanu i dyktatura gen. Miguela Primo de Rivery zakończyły czasy monarchii konstytucyjnej. Rozpoczął się okres niestabilności i głębokich podziałów politycznych. W 1931 r. proklamowano Republikańską Konstytucję Hiszpanii, będącą w tamtych czasach jedną z najbardziej postępowych na świecie, jednakże jej przepisy nie zapewniły stabilności politycznej. W wyniku zwycięstwa Frontu Ludowego w wyborach w 1936 r. gen. Francisco Franco dokonał zamachu stanu, który zapoczątkował wojnę domową wygraną w 1939 r. przez Falangę. Rozpoczął się okres rządów Franco, cechujący się centralizmem, konserwatyzmem i systemem jednopartyjnym. Aby podkreślić narodowy charakter ugrupowania i odciąć się od jego kłopotliwej przeszłości, w 1958 r. Franco zmienił nazwę Falangi na Ruch Narodowy. Rządy autorytarne zakończyły się wraz ze śmiercią generała w 1975 r., kiedy to została odnowiona

monarchia. W 1977 r. odbyły się demokratyczne wybory do Kortezów, będących jednocześnie konstytuanta³⁹².

Podwaliny pod stworzenie współczesnego systemu partyjnego stanowiły Konstytucja z 1978 r.³⁹³ oraz ustawa o partiach politycznych, gwarantująca istnienie pluralistycznego systemu partyjnego. Transformacja miała podwójny charakter: z jednej strony z autorytaryzmu do demokracji, a z drugiej z centralizmu do autonomizacji. Nowa ustawa zasadnicza zawiesiła status ustroju terytorialnego Hiszpanii pomiędzy unitaryzmem i federalizmem³⁹⁴.

Uwarunkowania prawne

Podstawowym i najważniejszym aktem prawnym w Hiszpanii jest Konstytucja przegłosowana w referendum 27 grudnia 1978 r. Znajdują się w niej również przepisy dotyczące funkcjonowania partii politycznych, w tym artykuł 6, który gwarantuje wolność tworzenia organizacji politycznych, wymagając od nich jednocześnie funkcjonowania w ramach demokratycznych struktur i zgodnie z prawem.

Partie dokonują rejestracji w Biurze Rejestracyjnym przy MSW, załączając do takiego zgłoszenia swój statut. Jeśli cele i działalność danego ugrupowania nie są sprzeczne z prawem karnym, Biuro jest zobligowane wpisać je do rejestru. Funkcjonowanie partii może jednak zostać zawieszane, gdy działa ona w sposób niedozwolony przez prawo karne bądź łamiący zasady demokratyczne.

Uchwalona w 1987 r. Ustawa Organiczna o Partiach Politycznych określa źródła finansowania partii. Zalicza się do nich: składki, dotacje, dochody z majątku, działalność własną partii, a także kredyty, spadki i zapisy. Partie mające swoich przedstawicieli w Kortezach mogą liczyć na

³⁹² A. Nitzszke, *System partyjny Hiszpanii* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, red. B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2010, s. 149–164.

³⁹³ Constitución Española de 27 de diciembre de 1978, Boletín Oficial del Estado núm. 311.

³⁹⁴ C.R. Alguilera de Prat, *La transición política* [en:] *Política y gobierno de España*, eds. M. Alcántara Sáez, A. Martínez, Madrid 2019, s. 35–53.

coroczne finansowanie, uzależnione od liczby mandatów zdobytych przez nie w danej izbie i obliczane na podstawie kwoty proporcjonalnej do liczby głosów w ostatnich wyborach parlamentarnych. Istnieją również mechanizmy finansowania partii wchodzących w skład parlamentów regionalnych, jednak ich zasady są określane przez regulacje na poziomie wspólnot autonomicznych³⁹⁵.

System wyborczy

Władzę ustawodawczą w Hiszpanii stanowi dwuizbowy parlament zwany Korteżami. W izbie niższej, Kongresie, zasiada 350 deputowanych. Wybierani są oni w 52 okręgach, odzwierciedlających podział administracyjny państwa. Próg wyborczy wynosi 3 proc. i obowiązuje na poziomie okręgów, co ułatwia uzyskanie mandatów partiom regionalnym. Z drugiej strony, pewnymi utrudnieniami w tym kontekście są zastosowanie metody d'Hondta do przeliczania głosów na mandaty i duża liczba niewielkich okręgów, faworyzujące większe ugrupowania.

Partie polityczne mają fundamentalny wpływ na wybór parlamentarzystów, ponieważ w wyborach obowiązują listy zamknięte. Oznacza to, że obywatele oddają głos na komitet wyborczy, natomiast uzyskanie mandatu uzależnione jest od pozycji osoby kandydującej na liście, ustalonej przez kierownictwo partii przed wyborami. Inną konsekwencją takiego systemu jest nadreprezentacja słabo zamieszkanym prowincji w parlamencie, skutkująca bardzo dużą popularnością tzw. głosowania strategicznego.

Wybory do Izby Wyższej, Senatu, odbywają się natomiast na dwa sposoby. W pierwszym z nich deputowani są wyłaniany w dwu- bądź cztero-mandatowych okręgach wyborczych, natomiast w drugim część senatorów wybierana jest w ramach wspólnot autonomicznych. Obie Izby Kongresu mają 4-letnie kadencje³⁹⁶.

³⁹⁵ A. Nitszke, op. cit., s. 151.

³⁹⁶ Ibidem, s. 152.

System rządów

Zgodnie z przepisami Konstytucji Hiszpania jest dziedziczną monarchią parlamentarną o systemie parlamentarno-gabinetowym, w której monarcha pełni jednak wyłącznie funkcję reprezentacyjną. W warunkach dualizmu egzekutywy dużo większe znaczenie ma rząd, a zwłaszcza premier, mianowany przez króla. Jego pozycja w ramach systemu jest na tyle silna, że czasami literatura hiszpańska określa ją mianem prezydencjalizacji rządu. Opiera się ona na przesłankach zarówno konstytucyjnych, jak i politycznych.

Ustawa zasadnicza daje premierowi szeroki zakres kompetencji dotyczących personalnego kształtowania rządu. Może on dowolnie wybierać swoich ministrów, planować i koordynować ich pracę. Jego pozycję umacnia również fakt, że może zostać odwołany przez Kongres tylko w ramach konstruktywnego wotum nieufności. Warto nadmienić, że od 1978 r. taka sytuacja ani razu nie miała miejsca³⁹⁷.

Wspólnoty autonomiczne

Czynnikiem niewątpliwie wyróżniającym Hiszpanię jest jej podział administracyjny. Zgodnie z Konstytucją państwo podzielone jest na 17 wspólnot autonomicznych, mających swoje statuty, parlamenty i możliwość tworzenia regulacji prawnych w niektórych obszarach. Rozwiązanie to stanowiło niejako kompromis w dwóch wymiarach.

Pierwszy z nich wynikał ze specyfiki procesu demokratyzacji. Jego kompromisowy charakter wiązał się z tym, że przedstawiciele prodemokratyczni i elity reżimu gen. Franco musieli wybrać system satysfakcjonujący dla obu stron. Za inspirację posłużyły im federalizm niemiecki oraz dwa modele regionalizmów: włoski po II wojnie światowej i hiszpański z okresu II Republiki. W efekcie powstał system hybrydowy znajdujący się pomiędzy klasycznym federalizmem i unitaryzmem.

³⁹⁷ J. Montabes Pereira, *El gobierno español* [en:] *Política y gobierno de España*, eds. M. Alcántara Sáez, A. Martínez, Madrid 2019, s. 151–189.

Drugi wymiar to konieczność pogodzenia celów wspólnot o różnych charakterystykach i potrzebach. Zwolennikami federalizmu, głównie z powodów ekonomicznych i kulturowych, były te wspólnoty, które są najbogatsze, a jednocześnie wyróżniają się występowaniem mniejszości etnicznych – czyli przede wszystkim Katalonia, Kraj Basków i Galicja. Za wysokim stopniem autonomii w kwestiach kulturowych, lecz dużym stopniem redystrybucji środków pomiędzy regionami opowiadały się wspólnoty o tradycjach samorządowania, tj. Andaluzja, Walencja czy Asturia. Największą elastycznością cechowały się natomiast improwizowane makroregiony (np. Kastylia-León) i zregionalizowane prowincje (Murcja, Madryt)³⁹⁸. W okresie od demokratyzacji Hiszpanii do jej wejścia w skład Wspólnot Europejskich (1977–1986) w państwie znacznie wzrosła rola Trybunału Konstytucyjnego, który musiał rozstrzygać spory kompetencyjne pomiędzy rządem a Katalonią i Krajem Basków, gdyż wspólnoty te dążyły do rozszerzenia swoich kompetencji. Oprócz Katalonii i Kraju Basków swoje własne odrębne kalendarze wyborcze mają Galicja i Andaluzja. Komunikacja na linii rząd–wspólnoty autonomiczne odbywała się poprzez kontakty robocze na poziomie resortowym.

Kształt ustroju terytorialnego Hiszpanii przyniósł szereg konsekwencji dla jej systemu partyjnego. Pierwszą z nich było powstanie systemu partii regionalnych. Znacznie wzrosły ilość i znaczenie ugrupowań o poglądach regionalistycznych i nacjonalistycznych, mających jednocześnie zasięg wyłącznie regionalny. Nie były one jednak w stanie bezpośrednio wpływać na działanie państwa ani nawet regionów. Jedynie w Katalonii lokalne partie miały zdolność osiągnięcia większości absolutnej. Konsekwencje widać również w zachowaniach wyborczych: dostrzegalna jest dużo mniejsza partycypacja obywateli w wyborach regionalnych niż krajowych. Wynika to z przekonania, że wybór przedstawicieli do Kortezów wywiera większy wpływ na funkcjonowanie wspólnoty. Co więcej, z reguły partie regionalne otrzymują mniejszą ilość głosów w wyborach krajowych niż regionalnych. Podstawową przyczyną tego zjawiska jest dużo wyższy poziom identyfikacji regionalnej niż ideologicznej.

Z punktu widzenia społecznego interesujące jest postrzeganie przez Hiszpanów wydajności autonomii. W badaniu przeprowadzonym w 2008 r.

³⁹⁸ A. Nitszke, op. cit., s. 163.

ponad 50 proc. respondentów wskazało na to, że nowy system wiąże się z ponoszeniem przez państwo wyższych kosztów i wzrostem biurokracji. Doceniali oni jednak gwarancję użycia i respektowania języków regionalnych³⁹⁹.

Artykuł 148 Konstytucji definiuje najważniejsze kompetencje wspólnot autonomicznych. Te ostatnie odpowiadają za kształt administracji, zarządzanie przestrzenne, politykę gospodarczą i usługi edukacyjno-społeczne. Pozostałe zadania współdzielone są z Rządem Centralnym. Z kolei zawarta w art. 149 lista kompetencji państwowych nie jest precyzyjna, co stanowiło pretekst do przetargów i konfliktów pomiędzy rządem w Madrycie a władzami wspólnot autonomicznych⁴⁰⁰. Dużo bardziej związane z władzą na poziomie centralnym są natomiast prowincje, których aktualnie jest 50. Ich powierzchnia pokrywa się z terenem okręgów wyborczych, co znacznie ułatwia start i zdobywanie mandatów partiom regionalnym.

II. Partie pod wpływem kryzysów

Kryzys ekonomiczny

Kształt i funkcjonowanie hiszpańskiego systemu partyjnego zostały trwale zmienione przez konsekwencje kryzysu finansowego, który zburzył dotychczasowe warunki rozwoju gospodarczego. W okresie od wejścia do UE w 1986 r. do 2007 r. w Hiszpanii utrzymywał się systematyczny wzrost gospodarczy – u progu kryzysu państwo to notowało relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego (3,8 proc.) przy względnie niskim zadłużeniu publicznym w relacji do PKB (35,5 proc.)⁴⁰¹.

Dlaczego więc to akurat Hiszpania należy do grona państw europejskich, które najmocniej odczuły kryzys? Główną przyczyną była wadliwie

³⁹⁹ M. Melnyk, *Dlaczego Hiszpania trzeszczy?*, Łódź 2019, s. 125.

⁴⁰⁰ F. Morata, *Comunidades autonomas* [en:] *Política y gobierno de España*, eds. M. Alcántara Sáez, A. Martínez, Madrid 2019, s. 121–151.

⁴⁰¹ T. Kubin, *Kryzys gospodarczy w Grecji, Hiszpanii i we Włoszech* [w:] *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego: analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, red. T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, Katowice 2016, s. 23–89.

II. Partie pod wpływem kryzysów

skonstruowana struktura gospodarki, zbyt uzależnionej od sektorów budownictwa i nieruchomości, najbardziej dotkniętych przez recesję. W 2007 r. Hiszpania przeznaczala na budownictwo 1/3 swojego PKB, czyli więcej niż Francja i Niemcy łącznie. Ponadto sytuację pogarszały takie czynniki, jak wysoki poziom zadłużenia gospodarstw domowych czy tolerowanie stałej nadwyżki w handlu zagranicznym. Możliwości zaradzenia skutkom kryzysu były natomiast ograniczone z powodu członkostwa w strefie euro, które zawężyło pole manewru Hiszpanii chociażby w ustalaniu wysokości stóp procentowych⁴⁰².

Konsekwencje tej sytuacji były bardzo bolesne. Doszło do drastycznego wzrostu zadłużenia publicznego, przekraczającego 100 proc. Znacząco wyhamowała gospodarka, co było widoczne w istotnym spadku produkcji budowlanej i przemysłowej. Najdotkliwшими skutkami były jednak: wzrost cen o 117,6 proc. tylko w latach 2005–2011 i skokowy wzrost bezrobocia, osiągający w okolicach 2010 r. nawet 20 proc.⁴⁰³. Największy problem z bezrobociem wynikał z jego dwóch komponentów charakterystycznych dla przypadku hiszpańskiego. Pierwszym z nich jest długoterminowy wymiar bezrobocia, oznaczający, że większość dotkniętych nim osób miała problem z ponownym uzyskaniem zatrudnienia w ciągu siedmiu miesięcy. Drugi to zaś nieproporcjonalnie wysoki wskaźnik braku zatrudnienia wśród młodych (w 2013 r. współczynnik ten przekraczał nawet 50 proc.), a także stopy NEET (osób niepracujących, nieuczących się ani niepartycypujących w alternatywnych formach kształcenia w wieku 25 lat), wynoszący ponad 20 proc.⁴⁰⁴.

Socjalistyczny rząd José Luisa Rodrígueza Zapatero próbował interweniować w czterech obszarach. Po pierwsze zwiększono inwestycje publiczne, co miało mitygować skutki załamania sektora budowlanego i drastycznego wyhamowania przemysłu. Po drugie, z powodu rosnącego zadłużenia zarówno państwa, jak i gospodarstw domowych, postanowiono wdrożyć

⁴⁰² Ibidem, s. 100.

⁴⁰³ M. Dzikowska, M. Gorynia, B. Jankowska. *Globalny kryzys gospodarczy – próba pomiaru efektów dla poszczególnych krajów*, „Magazyn Ekonomista” nr 6/2015, s. 751.

⁴⁰⁴ M. Fic, D. Fic, M. Malinowski, *Skutki kryzysu 2008–2009 dla rynku pracy w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Studia i Prace WNEiZ US” nr 44(1)/2016, s. 104.

mechanizmy oszczędnościowe w budżecie. Po trzecie, problem rosnącego bezrobocia PSOE chciało rozwiązać poprzez programy aktywizacji zawodowej. Ostatnim filarem działań naprawczych, zachęcającym Hiszpanów do inwestycji, miała zaś być poprawa systemu zabezpieczenia społecznego⁴⁰⁵.

Poskutkowało to znacznym spadkiem zaufania do klasy politycznej. Widoczny był wzrost niezadowolenia społecznego. Według badań Centro de Investigaciones Sociales z 2008 r. aż 82,2 proc. badanych za najważniejszy problem w państwie uznało bezrobocie bądź trudności gospodarcze. Zauważalny był też systematyczny spadek zaufania do poszczególnych premierów. Według danych CIS w 2008 r. premier Zapatero był oceniany na 4,74 w skali od 1 do 10, a trzy lata później jego wynik spadł do 3,24. Jeszcze gorszą opinię miał rząd Mariano Rajoya, mający w 2014 r. średnią ocenę 2,22. Obrazu dopełniały skandale korupcyjne, których głównymi aktorami byli politycy dwóch najważniejszych partii: Partii Ludowej i PSOE⁴⁰⁶.

Młodzi ludzie, uznający elity za coraz bardziej oderwane od rzeczywistości, a jednocześnie zainspirowani przez ruchy społeczne działające we Francji i Grecji, postanowili zacząć się organizować. Ułatwił im to spłot czynników związanych z globalizacją i kosmopolityzacją świata, który doprowadził do powstania społeczeństwa sieci. Bezpośrednią przyczyną uformowania ruchu było zaś poparcie przez dwie główne hiszpańskie partie bardzo restrykcyjnej ustawy określonej jako *Ley Sinde*, dotyczącej większej ochrony własności intelektualnej w internecie⁴⁰⁷.

Konsekwencją tych wydarzeń było powstanie wielu różnych ruchów społecznych. Najważniejszy z nich, Ruch 15M, rozpoczął swoją aktywność w Madrycie w 2011 r. od utworzenia miasteczka okupacyjnego Acampada Sol, w którym organizowały się tematyczne grupy odpowiadające za opracowanie obywatelskich postulatów o charakterze otwartym i inkluzyjnym. Późniejszym etapem było rozszerzenie działalności ruchu na inne ważniejsze miasta w całym państwie.

⁴⁰⁵ T. Kubin, op. cit., s. 79.

⁴⁰⁶ M. Myśliwiec, *Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii* [w:] T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego. Analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Katowice 2017, s. 140–142.

⁴⁰⁷ Ibidem, s. 153.

Protesty miały charakter happeningowy, piętnujący nie tylko władzę polityczną, lecz również korporacje. Członkowie ruchu potępiali ich powiązania z elitami partyjnymi, zwłaszcza z Partii Ludowej, oskarżając polityków o oderwanie się od potrzeb obywateli. Demonstracje zawierały także elementy alterglobalistyczne⁴⁰⁸. Protestujący wydali manifest *Democracia real ya!*. Cechą charakterystyczną tego dokumentu było położenie dużo większego nacisku na dychotomię elity–lud niż na jednoznaczną tożsamość ideologiczną. Innym ważnym dokumentem był program *Consenso de mínimos de la Acampada Sol* (określany jako program minimum), postulujący między innymi reformę wyborczą, która uczyniłaby ordynację wyborczą bardziej proporcjonalną. Istotnym żądaniem było stworzenie mechanizmów obywatelskiej kontroli, idącej w parze z wymaganiami odpowiedzialności politycznej. Protestujący opowiadali się też za walką z korupcją i skutecznym podziałem kompetencji między poszczególnymi elementami władzy⁴⁰⁹.

Znamienną cechą ruchu było to, że składał się on przede wszystkim z osób młodych oraz w średnim wieku, najbardziej poszkodowanych przez kryzys. Jego działalność była osadzona w bieżącym kontekście mocno odczuwalnych w Hiszpanii skutków kryzysu finansowego i narastających nierówności społeczno-ekonomicznych⁴¹⁰. Ponadto wyróżniało go powszechne używanie nowych technologii. Protestujący organizowali się w internecie, zwłaszcza na portalach Facebook i Twitter. Stosowali również liczne hasztagi: najbardziej znany z nich to #spanishrevolution.

W początkowym okresie ruch cechował się bezpartyjnością. Tożsamość ideologiczna została w nim zepchnięta na dalszy plan, kluczowy był natomiast podział „poszkodowani obywatele *versus* oderwani od rzeczywistości, skorumpowani politycy”⁴¹¹. Bardzo ważny był też horyzontalny, niehierarchiczny sposób konstruowania struktur ruchu. Jego członkowie

⁴⁰⁸ T. Albereich, *Movimientos sociales en España: antecedentes, aciertos y retos de movimiento 15M*, „Revista Española del tercer sector” núm. 22/2012, s. 59–92.

⁴⁰⁹ Ibidem, s. 82.

⁴¹⁰ W. Górnicka, *Kreowanie pozornej bipolarności jako elementarny komponent działalności Podemos*, „Przegląd Narodowościowy” nr 5/2016: *Adonde vas, España?*, s. 129–147.

⁴¹¹ K. Golemo, *Společno-kulturowa krucjata „Indignados” w sieci i na ulicach. O co walczyć i jak się komunikacją hiszpańscy Oburzeni?* [w:] *Komunikowanie się ludzi*

mieli jednak pretensje ekspansjonistyczne, dążąc do rozpowszechnienia się jego wartości na całe społeczeństwo⁴¹².

Po kilku latach działalność ruchu w takiej formie zaczęła spotykać się z licznymi ograniczeniami. Aby mieć możliwość wywierania realnego wpływu na rzeczywistość polityczną, protestujący potrzebowali reprezentacji partyjnej. Dlatego też ze wsparciem lewicowych pracowników naukowych założyli oni w 2014 r. ruch, a potem partię Możemy (Podemos), która stała się istotną częścią hiszpańskiego systemu partyjnego⁴¹³.

Charakterystyczne dla nowego ugrupowania było usytuowanie niezadowolonego społecznego w dychotomii elity kontra lud. Zastosowanie populistycznej retoryki doskonale sprawdziło się w warunkach coraz surowszej oceny poszczególnych rządów. W pierwszej fazie jego powstawania, przed jednoznacznym określeniem ideologicznym, kiedy Podemos funkcjonowało bardziej jako partia antyestablishmentowa niż lewicowa, widoczne było popieranie go przez najmłodszą grupę wyborców. Dopiero po jednoznacznym określeniu się jako partia lewicowa i zawarciu koalicji ze Zjednoczoną Lewicą i Sojuszem Zielonych partii udało się zwiększyć swoje notowania w starszych grupach wiekowych, co jednak wiązało się z ich obniżeniem wśród wyborców najmłodszych⁴¹⁴.

Kryzys migracyjny

Po wejściu do Wspólnot Europejskich w 1986 r. Hiszpania wkroczyła na ścieżkę szybkiego wzrostu gospodarczego. Stał się on przyczyną intensyfikacji imigracji, zarówno zarobkowej z Europy Południowo-Wschodniej, Afryki Północnej i Ameryki Południowej, jak i ze strony bogatych emerytów z Niemiec i Wielkiej Brytanii, chcących spędzić na Półwyspie Iberyjskim ostatnie lata swojego życia. Do najważniejszych ośrodków mi-

młodych we współczesnym świecie, red. K. Walotek-Ściańska, M. Szyszka, Bielsko-Biała 2014, s. 187–205.

⁴¹² T. Albereich, op. cit., s. 77.

⁴¹³ K. Sobolewska-Myślik, *Podemos jako „partia-ruch”*, „Przegląd Politologiczny” nr 1/2018, s. 163–170.

⁴¹⁴ T. Albereich, op. cit., s. 68.

gracyjnych należały najsilniejsze gospodarczo Madryt i Barcelona oraz wyróżniające się najprzyjaźniejszym klimatem Alicante.

W latach 90. zaczął narastać problem nielegalnego przekraczania granicy przez hiszpańskie enklawy znajdujące się w Maroku: Ceutę i Melillę. Wiązało się to z większym napływem migrantów pochodzenia marokańskiego i z krajów Sahelu.

Inną grupą istotną z punktu widzenia migracji do Hiszpanii są Latynosi. Wzrost ich napływu wiązał się z trzema czynnikami. Pierwszym z nich było podniesienie stopnia restryktywności kontroli granicznych przez USA, które utrudniło migrację do Stanów Zjednoczonych i wymusiło na mieszkańcach Ameryki Łacińskiej poszukiwanie innych kierunków. Po drugie, tradycyjne więzy kulturowo-społeczne między Hiszpanią a Iberoameryką sprawiały, że migranci nie mieli problemów z barierą językową. Po trzecie zaś polityka znoszenia wiz turystycznych dla państw latynoamerykańskich od lat 60. ułatwiała ich obywatelom osiedlanie się w Hiszpanii na stałe⁴¹⁵.

Asymilację migrantów umożliwiała konstrukcja hiszpańskiej polityki migracyjnej. Jej pierwszym komponentem był liberalny model zarządzania migracją: kwestię wjazdu, zatrudnienia i uzyskania obywatelstwa rozpatrywano indywidualnie, na podstawie potrzeb państwa. Drugi komponent stanowiło kryterium etniczne, od którego było uzależnione zezwolenie na zamieszkanie w konkretnej miejscowości. Ograniczało ono ryzyko potencjalnych konfliktów etnicznych pomiędzy czy to przedstawicielami poszczególnych mniejszości, czy to Hiszpanami i migrantami. Trzeci komponent to natomiast obowiązek meldunkowy dla migrantów, który stabilizował nieregularnie przybywającą ludność dzięki zapewnieniu jej dostępu do usług publicznych. W ten sposób zredukowano nierówności pomiędzy migrantami a Hiszpanami. Proces ten ułatwiał też rozbudowane, a zarazem proste we wdrażaniu procedury naturalizacyjne⁴¹⁶.

Warto zaznaczyć, że opisywana migracja miała głównie charakter ekonomiczny. W dobie kryzysu finansowego i narastającego bezrobocia

⁴¹⁵ V. Kocan, *Współczesna migracja i polityka migracyjna na przykładzie Hiszpanii*, „Warminsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” nr 2/2015, s. 77–96.

⁴¹⁶ A. López-Sala, *Managing uncertainty: Immigration policies in Spain during Economic recession* (2008–2011), „Migraciones Internacionales” No. 7/2013, s. 55–64.

strumienie migracyjne uległy więc ograniczeniu. Pomimo ogólnie pozytywnego i tolerancyjnego podejścia Hiszpanów do migrantów, tych, którzy zostali w kraju, oskarżano o zabieranie miejsc pracy i dumping płacowy. Migranci przestali być traktowani w percepcji Hiszpanów jako źródło bogactwa. Zarazem jednak nie byli oni postrzegani jako główny problem państwa, schodząc na dalszy plan zwłaszcza w czasie kryzysu finansowego. Według badań CIS w 2008 r. imigracja została wskazana jako największy problem Hiszpanii przez 27,3 proc. respondentów, zaś w 2015 r. jedynie przez 5,7 proc.⁴¹⁷.

Secesja Katalonii

Najważniejszą obok podziału prawica-lewica osią polaryzacji w Hiszpanii jest stosunek do autonomii. Związane jest to między innymi z tym, jak kształtowały się nowożytnie formy państwowości w regionie. Proces ten stanowił bowiem podstawę dla utworzenia się tożsamości regionalnej, niemającej na tym etapie nic wspólnego z nacjonalizmem, który narodził się dopiero w procesie modernizacji regionu⁴¹⁸.

Nie bez znaczenia był również wpływ wojen napoleońskich, które w dwóch najbardziej odróżniających się regionach – Kraju Basków i Katalonii – wzbudziły chęć obrony własnej tożsamości. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że oba te obszary należą do najbogatszych regionów państwa. Ponadto posiadający wysoki potencjał etniczny język kataloński dodatkowo konserwował i wzmacniał poczucie odrębności. Sytuacja zagrożenia ze strony armii napoleońskiej sprawiła zaś, że kwestia autonomii była istotna również po restauracji monarchii.

Paradoksalnie najmocniejsza konsolidacja tożsamości regionalnej miała miejsce w czasie autorytarnych rządów Franco. Ówczesny centralistyczny sposób organizacji i funkcjonowania państwa jeszcze bardziej

⁴¹⁷ J.A. Valero-Matas, J.R. Coca, I. Valero-Oteo, *Análisis de la inmigración en España y la crisis Económica*, „Papeles de población” vol. 20(80)/2014, s. 13–31.

⁴¹⁸ E. Illas, *Is Catalan separatism a progressive cause?*, „Hispanic Journal of Theory and Criticism” No. 5/2010, s. 22–35.

II. Partie pod wpływem kryzysów

zradyzalizował Basków i Katalończyków. Jasne było więc, że po demokratyzacji państwa kwestia ta musiała zostać rozwiązana w inny sposób⁴¹⁹.

Defekty rozwiązań zapisanych w Konstytucji najbardziej objawiały się właśnie w kwestii autonomii. Potencjał pośredniczenia między interesami poszczególnych wspólnot i władzy centralnej miał Senat. Mógłby on odgrywać rolę analogiczną do Bundesratu, co wzmocniłoby kooperację między oboma szczeblami. Paradoksalnie jednak wprowadzenie bezpośrednich wyborów do izby wyższej sprawiło, że dominują w niej PSOE i PP, przez co interesy partii regionalnych są marginalizowane. W konsekwencji brakuje więc forum, na którym mogliby obradować przedstawiciele władz wspólnot autonomicznych.

Wobec tego partie regionalne zaproponowały wyjaśnienie niejasności dotyczących kompetencji władz różnych szczebli. W 1998 r. została podpisana *Deklaracja Barcelońska*, której sygnatariuszami byli przedstawiciele Kraju Basków, Katalonii i Galicji. Jej celem było wymuszenie na Madrycie uznania wielonarodowości Hiszpanii i utworzenia konfederacji. Rządzący w tamtym czasie gabinet José Maríi Aznara z Partii Ludowej nie był jednak zainteresowany negocjowaniem tych zapisów i pomysł został porzucony⁴²⁰.

Ważnym elementem właściwego funkcjonowania władzy autonomicznej jest jej adekwatny dostęp do środków finansowych, pochodzących zarówno od władzy centralnej, jak i z podatków. Kwestię tę w sposób zadowalający rozwiązano tylko w przypadku Kraju Basków, którego władze podpisały pakt fiskalny. Uzyskały one w ten sposób wyjątkowe warunki pozyskiwania środków poprzez scedowanie na instytucje autonomiczne części kompetencji związanych z finansami publicznymi. Podobnych regulacji brakowało natomiast w przypadku Katalonii, co stanowiło źródło frustracji tamtejszych władz regionalnych oraz biznesu⁴²¹.

Aby istniejące napięcia mogły przerodzić się w działania polityczne, musiało dojść do zmiany równowagi sił w Parlamencie Katalonii. Co prawda,

⁴¹⁹ D. Agustí, *Historia breve de Cataluña*, Madrid 2002, s. 40.

⁴²⁰ E. Lesiewicz, *Referenda niepodległościowe w Katalonii a reakcja Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2/2021, s. 49–63.

⁴²¹ R. Bermejo García, *La crisis catalana y el desgobierno de los gobiernos de España*, „Revista de la Facultad de Derecho de México” núm. 3/2018 s. 55–78.

już od 1984 r. najważniejszą partią w regionie była Konwergencja i Unia (CiU), jednak jej działalność ograniczała się do afirmacji tożsamości regionalnej i egzekwowania przepisów konstytucyjnych. Jakościowa zmiana przyszła dopiero wraz z dojściem do władzy w regionie Republikańskiej Lewicy Katalonii (ERC). Już w pierwszej dekadzie sprawowania przez nią rządów rozpoczęły się debaty prawne na temat rozpisania referendum konstytucyjnego Katalonii⁴²². Sprawa ta została jednak dość szybko zamknięta przez Trybunał Konstytucyjny w Madrycie, który uznał, że bezpośrednie głosowanie na temat statusu państwowego jakiejkolwiek wspólnoty autonomicznej byłoby sprzeczne z ustawą zasadniczą z dwóch powodów. Pierwszym z nich jest założenie, że wyrażenie zgody na takie głosowanie złamałoby zasadę nienaruszalności i niepodzielności granic państwa; natomiast drugi powód, mający charakter bardziej proceduralny, wiązał się z tym, że referendum musiałoby być przeprowadzone w całym kraju, nie tylko na terenie jednej ze wspólnot.

W 2012 r. światło dzienne ujrzała z kolei *Deklaracja Suwerenności*, podpisana przez członków koalicyjnego rządu ERC i CiU. Jej najważniejszy zapis głosił, że społeczeństwo katalońskie ma własną osobowość nie tylko polityczną, ale także prawną. Następnym krokiem była zatem złożona w 2014 r. przez Parlament kataloński do Kongresu petycja z postulatem przeniesienia kompetencji przeprowadzania referendum na wspólnoty autonomiczne. Mająca wtedy większość Partia Ludowa, przy wsparciu PSOE, odrzuciła wniosek. Pomimo tego 9 listopada 2014 r. rząd autonomiczny po raz pierwszy spróbował przeprowadzić referendum. Pod presją Trybunału Konstytucyjnego i Kongresu wycofano się jednak z tych prób⁴²³.

Owo zawahanie się doprowadziło do wzrostu sił bardziej radykalnych, postulujących uzyskanie przez Katalonię niepodległości. W 2015 r. wybory autonomiczne wygrała separatystyczna koalicja Wspólnie na Tak ze Zjednoczonymi Ludowcami. Dwa lata później, 1 października 2017 r., koalicja ta pomimo sprzeciwu organów centralnych przeprowadziła referendum w Katalonii. Obrady, w których zatwierdzono przeprowadzenie głosowania ludowego, z powodu oskarżeń o nielegalność zostały zbojkotowane

⁴²² E. Lesiewicz, op. cit., s. 55.

⁴²³ E. Illas, op. cit., s. 39.

przez sprzeciwiających się secesji posłów partii: Obywatele, PSOE i PP. Aż 90 proc. partycypujących w referendum poparło utworzenie niepodległego państwa, jednak odbyło się to przy dość małej frekwencji, wynoszącej 42 proc. Dnia 10 października 2017 r. na podstawie przedstawionych wyników ogłoszono Deklarację Niepodległości Katalonii.

Reakcja rządu premiera Rajoya z Partii Ludowej była zdecydowana. Na jego wniosek Trybunał Konstytucyjny zawiesił działanie katalońskiego parlamentu. Co niezaskakujące, doprowadziło to do eskalacji konfliktu: w najważniejszych miastach regionu (Barcelonie, Tarragonie, Gironie) doszło do starć pomiędzy mieszkańcami a policją państwową. Wymowna była przy tym bierność regionalnych służb porządkowych.

Czynnikami rozstrzygającymi na rzecz rezygnacji z secesji były praktyka Unii Europejskiej i postępowanie lokalnego biznesu. Członkostwo Katalonii w UE po ogłoszeniu przez nią niepodległości wiązałoby się z koniecznością przejścia całego procesu akcesyjnego⁴²⁴. W tym okresie katalońskie firmy musiałyby się mierzyć z podwyższeniem kosztów działalności z powodu wyższych barier celnych i spadku rentowności. Wobec tego liczne podmioty gospodarcze, np. finansowe (banki La Caixa czy Sabadell), przeniosły swoje siedziby z Barcelony do Madrytu lub Walencji⁴²⁵.

Połączenie presji ekonomicznej z polityczną doprowadziło do tego, że przewodniczący rządu Katalonii Carles Puigdemont zawiesił deklarację niepodległości. Wszyscy liderzy rządu autonomicznego zostali aresztowani bądź, tak jak sam Puigdemont, uciekli poza granice państwa. W grudniu 2017 r. rozpisano ponowne wybory autonomiczne, w których ruchy separatystyczne zostały zmarginalizowane. Niewątpliwie jednak wydarzenia z października 2017 r. doprowadziły do wzrostu niepokoju zarówno hiszpańskich władz, jak i mieszkańców innych regionów o integralność granic państwa. Sentyment ten w dużym stopniu został zagospodarowany przez dotychczas nierelevantną partię VOX, której poparcie zaczęło systematycznie rosnąć⁴²⁶.

⁴²⁴ E. Lesiewicz, op. cit., s. 53–57.

⁴²⁵ M. Melnyk, *Dlaczego Hiszpania...*, op. cit., s. 92.

⁴²⁶ R. Gould, *Vox Espana and Alternative fur Deutschland: Propagating the crisis of National Identity*, „Genealogy” No. 3/2019: *New Perspectives on Nationalism in Spain*, s. 164–182.

Kryzys pandemiczny

Początek roku 2020 został zdominowany przez doniesienia na temat wirusa SARS-CoV-2, powodującego bardzo dużą ilość zarażeń w Chinach. Jego wysoki współczynnik mobilności społecznej doprowadził do tego, że szybko rozprzestrzenił się on na teren Europy. Spośród krajów Starego Kontynentu wiosną tego roku najmocniej dotknięte rozwojem pandemii COVID-19 były Włochy i Hiszpania. W kwietniu ta druga miała zaś najwyższy współczynnik umieralności na świecie.

Oczywistą konsekwencją był zakaz wszelkiej działalności gospodarczej, która nie miała niezbędnego znaczenia dla funkcjonowania życia społecznego. Decyzje te sparaliżowały gospodarkę. Późną wiosną 2020 r. bezrobocie i dług publiczny Hiszpanii wzrosły do rozmiarów znanych z 2011 r. Można powiedzieć, że wpływ polityki lockdownów na gospodarkę miał w wymiarze strukturalnym bardzo podobny kształt do kryzysu gospodarczego, różniąc się od niego wyłącznie skalą⁴²⁷. Skutki odczuwane były przez większość obywateli, co z kolei znacząco obniżyło popularność rządu Pedro Sáncheza⁴²⁸.

Wspólnoty autonomiczne posiadają pewien zakres kompetencji w zakresie ochrony zdrowia, jednak w czasie funkcjonowania stanu wyjątkowego zostały one zawieszone i w pełni przeniesione na Ministerstwo Zdrowia. Należy wspomnieć, że ogólny rozkład kompetencji z jednej strony przypisywał zbyt wiele uprawnień poziomowi centralnemu, gdyż autonomie nie mogły w wystarczającym stopniu decydować o implementacji środków zaradczych na podstawie specyficznej dla każdego regionu sytuacji, a z drugiej nadmiernie decentralizował niektóre procesy (jak zarządzanie placówkami medycznymi i przekazywanie chorych pomiędzy szpitalami), co uniemożliwiało osiąganie pewnych ogólnokrajowych celów⁴²⁹.

⁴²⁷ J.J. Dolado, F. Felgueroso, J.F. Jimeno, *Past, Present and Future of the Spanish Labour Market: When the Pandemic meets the Megatrends*, „Applied Economic Analysis” No. 6/2021, s. 21–41.

⁴²⁸ M.A. Martínez, *Mutating mobilisations during the pandemic crisis in Spain* „Interface. A journal for and about social movements” Vol. 12(1)/2020, s. 15–22.

⁴²⁹ S. Fernández Riquelme, *Primera historia de la crisis del Coronavirus en España*, „La razón histórica” núm. 4/2020, s. 12–22.

Niemniej, sama pandemia i jej społeczno-gospodarcze skutki nie wywarły istotnego wpływu na kształt hiszpańskiego systemu partyjnego. Jediną modyfikacją mającą miejsce pod ich wpływem był trwały spadek poparcia PSOE, którego beneficjentem okazała się PP (zob. tabela I).

III. Wzorce tworzenia koalicji

Rys. I. Rozmieszczenie partii hiszpańskich na osi lewica–prawica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/> [09.06.2024].

Hiszpański system partyjny przez większość okresu po demokratyzacji państwa (lata 1977–2015) charakteryzował się znaczną dysproporcją znaczenia pomiędzy dwiema najważniejszymi partiami (Hiszpańską Socjalistyczną Partią Robotniczą i Unią Chrześcijańsko-Demokratyczną, którą później zastąpiła Partia Ludowa) oraz resztą ugrupowań. W każdych wyborach w tym czasie obie dominujące partie uzyskiwały ponad 60 proc. mandatów w Kongresie. Pomimo istnienia ugrupowań mniejszych (głównie regionalnych), żadne z nich nie osiągnęło statusu trzeciej partii. Można zatem powiedzieć, że w latach 1977–2015 Hiszpania była krajem o systemie dwupartyjnym⁴³⁰.

Czynnikiem wzmacniającym pozycję dwóch głównych ugrupowań politycznych jest tamtejszy system wyborczy. Po pierwsze, metoda liczenia głosów d'Hondta charakteryzuje się tym, że jest najkorzystniejszym rozwiązaniem dla partii mających największe poparcie. Po drugie, ustalenie

⁴³⁰ M. Myśliwiec, *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Katowice 2014.

progu wyborczego na poziomie 3 proc. liczonych na poziomie okręgów wyznaczanych zgodnie z kryterium terytorialnym faworyzuje partie regionalne, mające znaczenie tylko na określonym obszarze. Po trzecie, możliwości powstania trzeciej partii były ograniczane przez sposób wytyczenia okręgów zgodnie z granicami prowincji. Powodowało to, że w słabiej zaludnionych regionach środkowej Hiszpanii była wymagana o wiele mniejsza ilość mandatów niż w tych zaludnionych bardziej.

Na poziomie Kongresu partie regionalne nie decydowały się na wchodzenie w koalicję ze zwycięzcą wyborów. W zależności od profilu ideologicznego ugrupowania mającego najwięcej mandatów i bieżącej sytuacji politycznej stronnictwom regionalnym zdarzało się udzielać rządowi wotum zaufania lub popierać niektóre jego projekty legislacyjne, jednak nie wiązało się to z podpisaniem umowy koalicyjnej. Takie postępowanie partii regionalnych można uzasadnić trzema czynnikami.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że partie te nie są faktycznie zainteresowane prezentacją kolejnych żądań dotyczących rozszerzenia kompetencji regionu. Do mozaiki ugrupowań regionalnych należą nie tylko partie katalońskie czy baskijskie, lecz również reprezentanci Wysp Kanaryjskich czy Aragonii, zadowolonych ze *status quo*. Jednocześnie, mając cele bardziej o zasięgu regionalnym, nie zauważają one korzyści z wchodzenia w skład rządu. Po drugie, przywódcy tych partii świadomi są prozaicznej konsekwencji demokracji: zmiany rządów. W porównaniu np. z przedstawicielami regionalnych partii niemieckich widać wśród nich wysoką obawę o niepowodzenie ewentualnej koalicji. Z ich perspektywy wiązałoby się zaś ono z dużo wyższymi kosztami niż w przypadku klasycznych partii trzecich, z powodu bardziej ograniczonego potencjału rozszerzania elektoratu. Wreszcie, podtrzymywanie konfliktu centrum – peryferie stanowi podstawę legitymacji i funkcjonowania partii regionalnych. Bez utrzymywania tej dychotomii, zwłaszcza w regionach o silniejszej tożsamości autonomicznej, z pewnością wzrosłaby rola partii ogólnokrajowych⁴³¹.

Zjawisko to w pewnym stopniu wyjaśniają również motywy wpływające na preferencje wyborcze. Co prawda w pierwszej kolejności należy

⁴³¹ M. Myśliwiec, *Cechy hiszpańskiego systemu rządów*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2–3/2010, s. 131–146.

III. Wzorce tworzenia koalicji

do nich tradycyjny podział ideologiczny, lecz bardzo duże znaczenie ma również wspomniana przeze mnie opozycja centrum – peryferie i doświadczenia koalicyjne na poziomie regionalnym.

We współczesnej historii Hiszpanii miało miejsce tylko jedno utworzenie koalicji rządowej, zawartej w 2019 r. między PSOE a Unidad Podemos. Partie kierowały się w nim kryterium ideologicznym, gdyż obie określają się jako lewicowe.

Tabela. I. Wyniki wyborów parlamentarnych w Hiszpanii w XXI w.

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2000	Partia Ludowa (PP)	45,24	183	52
	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	34,71	125	36
	Konwergencja i Unia (CiU)	4,25	15	4
	Zjednoczona Lewica (IU)	5,54	8	2
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,55	7	2
	Koalicja Kanaryjska (CC)	1,09	4	1
	Galijski Blok Narodowy (BNG)	1,34	3	1
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	0,85	1	1
	Inicjatywa Zielonej Katalonii (ICV)	0,52	1	1
	Baskijska Solidarność (EA)	0,46	1	1
	Unia Aragońska (UA)	0,44	1	1
	Partia Aragońska (PA)	0,43	1	1
2004	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	43,27	164	47
	Partia Ludowa (PP)	38,31	148	42
	Konwergencja i Unia (CiU)	3,28	10	3
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	2,56	8	2
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,65	7	2
	Zjednoczona Lewica (IU)	5,04	5	1

Rozdział V. Zmiany w systemie partyjnym Hiszpanii

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2004	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,92	3	1
	Galisyjski Blok Narodowy (BNG)	0,82	2	1
	Unia Aragońska (UA)	0,37	1	1
	Baskijska Solidarność (EA)	0,32	1	1
	Nawarra Tak! (N+)	0,24	1	1
2008	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	44,36	169	48
	Partia Ludowa (PP)	40,39	154	44
	Konwergencja i Unia (CiU)	3,06	10	3
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,2	6	2
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	1,17	3	1
	Zjednoczona Lewica (IU)	3,81	2	1
	Związek, Postęp, Demokracja (UPyD)	1,2	2	1
	Galisyjski Blok Narodowy (BNG)	0,84	2	1
	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,69	1	1
	Nawarra Tak! (N+)	0,25	1	1
2011	Partia Ludowa (PP)	45,25	186	53
	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	29,16	110	31
	Konwergencja i Unia (CiU)	4,23	16	5
	Zjednoczona Lewica (IU)	7,02	11	3
	AMAIUR	1,39	7	2
	Związek, Postęp, Demokracja (UPyD)	4,76	5	1
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,35	5	1
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	1,07	3	1
	Galisyjski Blok Narodowy (BNG)	0,77	2	1
	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,6	2	1
	Koalicja Kompromis (MES)	0,52	1	1
	Forum Asturia (FORO)	0,41	1	1
	Tak, dla Przyszłości (GB)	0,18	1	1

III. Wzorce tworzenia koalicji

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
2015	Partia Ludowa (PP)	28,71	123	35
	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	22	90	26
	Możemy (Podemos)	12,67	42	12
	Obywatele (Ciudadanos)	13,94	40	11
	Wspólnie Możemy (ECP)	3,69	12	3
	Kompromis (MES)	2,67	9	3
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	2,39	9	3
	Demokracja i Wolność (DiL)	2,25	8	2
	W czasie przyływu (En Marea)	1,63	6	2
	Baskijska Partia Narodowa (PNV)	1,2	6	2
	Zjednoczona Lewica (IU)	3,68	2	1
	Jedność Kraju Basków (BILDU)	0,88	2	1
	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,33	1	1
2016	Partia Ludowa (PP)	33,26	137	39
	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	22,8	85	24
	Możemy – Zjednoczona Lewica (PIU)	13,52	45	13
	Obywatele (CIU)	13,16	32	9
	Razem Możemy (ECP)	3,55	12	3
	Dla Walencji (MES)	2,74	9	3
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	2,63	9	3
	Demokratyczna Konwergencja Katalonii (CDC)	2,01	8	2
	W czasie przyływu (En Marea)	1,44	5	1
	Baskijska Partia Narodowa (PNV)	1,2	5	1
	Jedność Kraju Basków (BILDU)	0,77	2	1
	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,33	1	1

Rozdział V. Zmiany w systemie partyjnym Hiszpanii

Rok przeprowadzenia wyborów	Nazwa partii (skrót nazwy partii)	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
kwiecień 2019	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	28,89	123	35
	Partia Ludowa (PP)	16,82	66	19
	Obywatele (CIU)	15,98	57	16
	Zjednoczeni Możemy (UP)	11,14	33	9
	VOX	10,34	24	7
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	3,92	15	4
	Razem Możemy (ECP)	2,37	7	2
	Wspólnie dla Katalonii (JxCat)	1,93	7	2
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,52	6	2
	Jedność Kraju Basków (BILDU)	1	4	1
	Razem jesteśmy Zjednoczeni (EPC)	0,92	2	1
	Koalicja Kanaryjska (CC)	0,53	2	1
	Nawarra+	0,41	2	1
	Kompromis (MES)	0,67	1	1
	Regionalna Partia Kantabrii (PRA)	0,2	1	1
listopad 2019	Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	28,25	120	34
	Partia Ludowa (PP)	20,99	89	25
	VOX	15,21	52	15
	Zjednoczeni Możemy (UP)	9,91	26	7
	Republikańska Lewica Katalonii (ERC)	3,64	13	4
	Obywatele (CIU)	6,86	10	3
	Wspólnie dla Katalonii (JxCat)	2,21	8	2
	Razem Możemy (ECP)	2,26	7	2
	Narodowa Partia Basków (PNV)	1,56	6	2
	Jedność Kraju Basków (BILDU)	1,14	5	2
	Więcej Państwa (MP)	1,36	2	1
	Kandydatura Zjednoczenia Ludowego (CUP)	1,02	2	1
	Nawarra tak (N+)	0,41	2	1
	Więcej Kompromisu (MES)	0,73	1	1
	Galijski Blok Narodowy (BNG)	0,5	1	1
	Regionalna Partia Kantabrii (PRC)	0,29	1	1
	Teruel Istnieje (TE)	0,08	1	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Junta Electoral Central,
<https://tinyurl.com/mrefp8tk> [09.06.2024].

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE) to najstarsza spośród istniejących obecnie partii hiszpańskich. Została założona w 1879 r. i już w pierwszej połowie XX w. wywierała istotny wpływ na politykę parlamentarną. W 1936 r. PSOE wchodziła w skład lewicowego Frontu Ludowego, którego zwycięstwo w wyborach parlamentarnych było jedną z przyczyn wybuchu wojny domowej. W okresie rządów gen. Franco (1939–1975) ugrupowanie zostało zdelegalizowane i funkcjonowało w podziemiu. W tym czasie wykształciły się w nim trzy skrzydła: marksistowskie, centrowe i reformistyczne. W pierwszych latach powrotu do legalnego funkcjonowania PSOE przewagę zyskały w niej frakcje komunizujące, jednak w czasie rządów Felipe Gonzáleza partia obrała kierunek socjaldemokratyczny⁴³².

Socjalistów zaliczyć można do mainstreamowej lewicy europejskiej. Poglądy socjaldemokratyczne zakładają redukcję nierówności ekonomiczno-społecznych w warunkach gospodarki wolnorynkowej. W sprawach społecznych PSOE jest ugrupowaniem progresywnym, postulującym ograniczenie roli Kościoła Katolickiego w życiu publicznym, zwiększenie dostępu do aborcji i in vitro, czy też wyrównywanie szans kobiet na rynku pracy. W kwestii ważnego dla Hiszpanii podziału wokół stosunku do autonomii regionów otwarcie popiera zaś swobodę działania wspólnot autonomicznych.

Interesująca jest ewolucja tej partii w podejściu do spraw zagranicznych. Początkowo zajmowała ona pozycje sceptyczne wobec akcesji Hiszpanii do UE i NATO, jednak od wejścia w skład tych organizacji socjaliści prezentują proeuropejskość i opowiadają się za pogłębieniem integracji europejskiej. Nieco mniejszą uwagę przykładają natomiast do sojuszu z USA w ramach NATO, gdyż dla PSOE priorytetem są stosunki na poziomie kontynentalnym. W Parlamencie Europejskim jej członkowie wchodzi w skład Partii Europejskich Socjalistów⁴³³.

Od 1977 r. PSOE siedmiokrotnie tworzyła rząd. Udało jej się skonstruować samodzielne gabinety w latach 1982–1986 i 2004–2011, natomiast

⁴³² A. Nitszke, op. cit., s. 158.

⁴³³ Ibidem, s. 160.

od 2019 r. tworzy koalicję rządową z Unidad Podemos. W tychże wyborach uzyskała wynik 28,25 proc. Obecnym liderem ugrupowania jest Pedro Sánchez⁴³⁴.

Z kolei **Partia Ludowa** (PP) posiada pewne, choć nie bezpośrednie, związki z ważnymi postaciami reżimu Franco. Ugrupowanie to powstało w 1976 r. (jako Alianza Popular), początkowo zbierając poparcie zwolenników poprzedniego ustroju. Po spadku znaczenia UCD (Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej) AP stała się główną partią na hiszpańskiej prawicy. W 1989 r. jej nazwę zmieniono na funkcjonującą do dziś PP. Na początku ostatniej dekady XX w. ludowcy systematycznie niwelowali dystans poparcia dzielący ich od socjalistów, wygrywając wybory w 1996 r. Wszystkie rządy PP tworzyła samodzielnie: miało to miejsce w latach 1996–2004 i 2011–2019.

Pomimo odcięcia się od frankistowskiej przeszłości partię wciąż można uznać za konserwatywną i chadecką. Widać to między innymi w jej silnym poparciu dla monarchii czy zwiększenia kontrolowania migracji. W kwestiach gospodarczych ugrupowanie cechuje się natomiast umiarkowanym liberalizmem, objawiającym się w postulatach obniżenia i uproszczenia podatków. Ludowcy opowiadają się za utrzymaniem obecnego ustroju terytorialnego, nie dopuszczając do rozszerzania kompetencji wspólnot autonomicznych⁴³⁵.

W kwestiach międzynarodowych między PP i PSOE generalnie panuje konsensus. Analogicznie jak socjaliści, ludowcy są zwolennikami współpracy w ramach UE, kładąc przy tym jednak nieco większy akcent na NATO i Stany Zjednoczone. W Parlamencie Europejskim zasiadają w Europejskiej Partii Ludowej⁴³⁶. Od 2019 r. Partia Ludowa stanowi główną siłę opozycyjną w Hiszpanii. W ostatnich wyborach uzyskała wynik 20,99 proc. Liderem ugrupowania jest Alberto Núñez Feijóo.

Przedstawicielem „pokryzysowego” nurtu lewicy są **Zjednoczeni Możemy** (Unidad Podemos – UP). Jest to koalicja wielu partii lewicowych,

⁴³⁴ Lista Rządów w czasie poszczególnych kadencji Kongresu, lamoncloa.com.es, <https://tinyurl.com/52yz782h> [09.06.2024].

⁴³⁵ A. Nitszke, op. cit., s. 153–154.

⁴³⁶ Partido Popular, *Las ideas claras*, Madrid 2008, s. 86.

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

przede wszystkim Możemy (Podemos), Zjednoczonej Lewicy (IU) i Sojuszu Zielonych (AV). Jej najważniejszy komponent, czyli partia Możemy, powstała w 2014 r. i wywodzi się ze środowiska protestu, skupionego wokół ruchu 15M. Początkowy okres działalności ugrupowania charakteryzował się jednocześnie dużym stopniem decentralizacji i propagowaniem mechanizmów demokracji bezpośredniej oraz charyzmatycznymi rządami Pablo Iglesiasa. W 2015 r. razem z IU, AV i regionalnymi partiami lewicowymi Możemy zawiązali koalicję w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Od tego czasu startują wspólnie.

Najważniejszymi celami Zjednoczonych Możemy są rozszerzenie mechanizmów demokracji bezpośredniej i rozwój państwa opiekuńczego. Propagują oni także stosowanie procedur bezpośredniego decydowania na poziomie międzynarodowym. UP opowiada się za równością płci i ochroną mniejszości seksualnych⁴³⁷.

Na arenie międzynarodowej UP zachowuje stanowisko bardziej wstrzemięźliwe od dwóch głównych partii, krytykując UE za zbyt „neoliberalne” podejście. Jej członkowie są zwolennikami utrzymania dotychczasowego poziomu integracji europejskiej, natomiast w kwestii bezpieczeństwa zachowują stanowisko pacyfistyczne, m.in. sprzeciwiając się wsparciu militarnemu Ukrainy w wojnie z Rosją. Na poziomie Parlamentu Europejskiego koalicja wchodzi w skład Zjednoczonej Lewicy Europejskiej. W wyborach w 2019 r. uzyskała 9,91 proc. Przewodniczącą ugrupowania jest Yolanda Díaz⁴³⁸.

Inną stosunkowo młodą choć istotną partią jest **VOX**. Założona została ona w 2013 r. przez polityków, którzy opuścili PP. Początkowo znajdowała się na marginesie hiszpańskiej sceny partyjnej. Zmiana nadeszła w 2016 r., gdy przewodniczącym partii został Santiago Abascal. Okazją do zaistnienia w polityce krajowej dla VOX był kryzys związany z secesją Katalonii, dzięki któremu trwale wzrosło poparcie ugrupowania. W 2019 r. pierwszy raz znalazło się ono w Kortezach⁴³⁹.

⁴³⁷ K. Sobolewska-Myślik, op. cit., s. 163–170.

⁴³⁸ Unidad Podemos, *Programa de Podemos – para un nuevo país*, Madrid 2019, s. 21–31.

⁴³⁹ C. Ferreira, *Vox como representante de la derecha radical en España: un estudio sobre la ideología*, „Revista Española de Ciencia Política” núm. 1/2019, s. 73–98.

Wśród hiszpańskich partii VOX jest ugrupowaniem zdecydowanie najbardziej konserwatywnym. Jako jedyne jawnie odwołuje się do nauk Kościoła Katolickiego i broni jego obecnej pozycji, jednocześnie sprzeciwiając się afirmacji mniejszości seksualnych, aborcji i in vitro. Przedstawiciele partii reprezentują nacjonalizm na dwóch poziomach. Pierwszy z nich ma charakter etnonacjonalistyczny, skupiając się przede wszystkim na ograniczeniu migracji i zabranii praw socjalnych migrantom; drugim jest natomiast nacjonalizm państwowy. Jego podstawę stanowi założenie, że szeroka autonomia wspólnot jest zagrożeniem dla integralności terytorialnej Hiszpanii, dlatego konieczne jest ograniczenie ich kompetencji i wprowadzenie ustroju unitarnego. VOX bez wątpienia jest też partią eurosceptyczną, jednoznacznie sprzeciwiającą się dalszym krokom integracyjnym. Promuje ona wizję UE jako „Wspólnoty Narodów”. W Parlamencie Europejskim wchodzi w skład grupy Europejskich Konserwatystów i Reformatorów. W ostatnich wyborach osiągnęła wynik 15,21 proc. Liderem ugrupowania wciąż pozostaje Abascal⁴⁴⁰.

Obrazu ogólnokrajowych ugrupowań dopełniają **Obywatele** (Ciudadanos – Cs): partia założona w 2006 r. w Barcelonie i do roku 2013 działająca wyłącznie w Katalonii. Od 2016 r. znajduje się ona w Kortezach. Obywatele reprezentują poglądy socjalliberalne, skupiając się przede wszystkim na wsparciu finansowym rodzin z dziećmi, jednak przy zachowaniu równych i maksymalnie niskich podatków dla klasy średniej. W kwestiach społecznych wspierają mniejszości seksualne, prawo do przerywania ciąży i zapłodnienie pozaustrojowe. Cs opowiada się za rozszerzeniem autonomii wspólnot, przedstawiając Hiszpanię jako unię narodów. Na poziomie unijnym popiera natomiast rozszerzenie integracji oraz współpracę z NATO. W Parlamencie Europejskim wchodzi w skład liberalnej grupy Renew Europe. W wyborach z 2019 r. ugrupowanie uzyskało 6,86 proc. Jego obecną liderką jest Patricia Guasp⁴⁴¹.

Do grona najważniejszych partii regionalnych należy zaliczyć **Narodową Partię Basków** (PNV). Jest to najstarsza funkcjonująca do dziś

⁴⁴⁰ VOX, *Manifiesto Fundacional*, <https://tiny.pl/wvwm5> [18.04.2024].

⁴⁴¹ España en Marcha, *Programa Electoral, Elecciones Generales 2019 – 10 N*, <https://tiny.pl/wvxml> [18.04.2019].

IV. Charakterystyka relewantnych partii politycznych

partia regionalna, założona w 1895 r. Od 1918 r. posiadała przedstawicieli w hiszpańskim parlamencie. W okresie rządów Franco została zdelegalizowana – w tym czasie działała w podziemiu. W 1958 r. kierownictwo partii popierało utworzenie zbrojnych sił ETA. W 1976 r. PNV wróciła do legalnej działalności na poziomie krajowym.

Do najważniejszych wartości ugrupowania zaliczają się nacjonalizm, konserwatyzm i liberalizm. PNV opowiada się za afirmacją kultury i języka Basków, przy jednoczesnym rozszerzaniu możliwości ich politycznego decydowania. W kwestiach gospodarczych reprezentuje podejście prorynkowe, wspierając małe i średnie przedsiębiorstwa. Na poziomie transnarodowym popiera natomiast federalizację UE. W Parlamencie Europejskim partia wchodzi w skład grupy Renew Europe. W ostatnich wyborach parlamentarnych uzyskała 1,58 proc. Jej liderem jest Josu Jon Imaz⁴⁴².

Innym historycznie ważnym ugrupowaniem regionalnym jest **Republikańska Lewica Katalonii** (ERC), założona w 1931 r. W latach 1939–1975 jej sytuacja była podobna, jak w przypadku innych partii niebędących Falangą, co wiązało się z koniecznością działalności podziemnej. Od 2003 r. współtworzy koalicje rządzące Katalonią. ERC opowiada się za ustrojem republikańskim, wzrostem autonomii regionu oraz pogłębieniem integracji europejskiej. Wchodzi w skład zrzeszającego tzw. „partie bez narodów” Wolnego Sojuszu Europejskiego. W wyborach w 2019 r. uzyskała 3,64 proc., co pozwoliło jej zdobyć 13 mandatów⁴⁴³.

Na poziomie Kortezów regularnie funkcjonują również: lewicowa koalicja partii galicyjskich **Galisyjski Blok Narodowy**, reprezentująca lewicowy światopoglądowo nacjonalizm i opowiadająca się za wzrostem autonomii regionów⁴⁴⁴; **Jedność Kraju Basków**, działająca na terenie Nawarry i Kraju Basków, głosząca poglądy nacjonalistyczne i socjaldemokratyczne mające na celu rozszerzenie baskijskiej autonomii; oraz **Koalicja Kanaryjska**, reprezentująca interesy Wysp Kanaryjskich⁴⁴⁵.

⁴⁴² Aberri Eguna 2012 Manifesto. Euskadi Bizia. More of a Nation, <https://tiny.pl/wvxml1> [18.04.2024].

⁴⁴³ Eusquerria Republicana, <https://en.esquerra.cat/en> [18.04.2024].

⁴⁴⁴ Bases Programaticas 2023, <https://tiny.pl/wvxmp> [18.04.2024].

⁴⁴⁵ Coalicion Canaria, 50 razones para luchar por Canarias, Las Palmas de Gran Canaria 2019, s. 4–14.

V. Podsumowanie

Historia drugiej dekady XXI w. w Hiszpanii naznaczona jest licznymi kryzysami: finansowym, migracyjnym, pandemicznym i związanym z secesją Katalonii. Długofalowe konsekwencje polityczne wywołały jednak tylko kryzys finansowy i secesja Katalonii. W efekcie znacznie spadło poparcie dwóch najważniejszych partii, czyli Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej i Partii Ludowej, przez co przestały one być zdolne do tworzenia samodzielnych rządów. Sytuacja polityczna będąca konsekwencją kryzysów pokazała, że w przypadku hiszpańskim wzrosło poparcie dla partii skrajnych (skrajnie prawicowej VOX i skrajnie lewicowego Podemos) mierzone liczbą głosów. W przypadku Podemos czynnikiem katalizującym poparcie był kryzys ekonomiczny, zaś w przypadku VOX kryzys wokół referendum niepodległościowego w Katalonii.

Proces decentralizacji władzy w Hiszpanii wpłynął na rozwój partii regionalnych, ale też na partie ogólnokrajowe, które zmieniły sposób działania na poziomie wspólnot autonomicznych. Dużą autonomię, jednak wyłącznie w kwestiach organizacyjnych, zyskały regionalne oddziały partii. Jeśli chodzi o model zawierania koalicji na poziomie regionalnym i kwestie programowe, widoczna jest spójność między działaniami partii na obu szczeblach.

Bibliografia

Źródła pierwotne

Constitución Española de 27 de diciembre de 1978, Boletín Oficial del Estado núm. 311.

Partido Popular, *Las ideas claras*, Madrid 2008.

Unidad Podemos, *Programa de Podemos – para un nuevo país*, Madrid 2019.

Monografie naukowe

Agusti D., *Historia breve de Catalunya*, Madrid 2002.

Melnik M., *Dlaczego Hiszpania trzeszczy?*, Łódź 2019.

Myśliwiec M., *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Katowice 2014.

Rozdziały w monografiach naukowych i artykuły naukowe

- Albereich T., *Movimientos sociales en España: antecedentes, aciertos y retos de movimiento 15M*, „Revista Española del tercer sector” núm. 22/2012.
- Alguilera de Prat C.R., *La transición política* [en:] *Política y gobierno de España*, M. Alcántara Sáez, A. Martínez (eds.), Madrid 2019.
- Bermejo García R., *La crisis catalana y el desgobierno de los gobiernos de España*, „Revista de la Facultad de Derecho de México” núm. 3/2018.
- Dolado J.J., Felgueroso F., Jimeno J.F., *Past, Present and Future of the Spanish Labour Market: When the Pandemic meets the Megatrends*, „Applied Economic Analysis” No. 6/2021.
- Dzikowska M., Gorynia M., Jankowska B., *Globalny kryzys gospodarczy – próba pomiaru efektów dla poszczególnych krajów*, „Magazyn Ekonomista” nr 6/2015.
- Fernández Riquelme S., *Primera historia de la crisis del Coronavirus en España*, „La razón histórica” núm. 4/2020.
- Ferreira C., *Vox como representante de la derecha radical en España: un estudio sobre la ideología*, „Revista Española de Ciencia Política” núm. 1/2019.
- Fic M., Fic D., Malinowski M., *Skutki kryzysu 2008–2009 dla rynku pracy w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Studia i Prace WNEiZ US” nr 44(1)/2016.
- Golemo K., *Społeczno-kulturowa kruczata „Indignados” w sieci i na ulicach. O co walczą i jak się komunikacją hiszpańscy Oburzeni?* [w:] *Komunikowanie się ludzi młodych we współczesnym świecie*, K. Walotek-Ściańska, M. Szyszka (red.), Bielsko-Biała 2014.
- Gould R., *Vox Espana and Alternative fur Deutschland: Propagating the crisis of National Identity*, „Genealogy”, No. 3/2019: *New Perspectives on Nationalism in Spain*.
- Górnicka W., *Kreowanie pozornej bipolarności jako elementarny komponent działalności Podemos*, „Przegląd Narodowościowy” nr 5/2016: *Adonde vas, España?*.
- Illas E., *Is Catalan separatism a progressive cause?*, „Hispanic Journal of Theory and Criticism” No. 5/2010.
- Kocan G., *Współczesna migracja i polityka migracyjna na przykładzie Hiszpanii*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” nr 2/2015.
- Kubin T., *Kryzys gospodarczy w Grecji, Hiszpanii i we Włoszech* [w:] T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego: analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Katowice 2016.
- Lesiewicz E., *Referenda niepodległościowe w Katalonii a reakcja Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2/2021.
- López-Sala A., *Managing uncertainty: Immigration policies in Spain during Economic recession (2008–2011)*, „Migraciones Internacionales” núm. 7/2013.
- Martínez M.A., *Mutating mobilisations during the pandemic crisis in Spain*, „Interface. A journal for and about social movements” Vol. 12(1)/2020.
- Montabes Pereira J., *El gobierno español* [en:] *Política y gobierno de España*, M. Alcántara Sáez, A. Martínez (eds.), Madrid 2019.
- Morata F., *Comunidades autonomas* [en:] *Política y gobierno de España*, M. Alcántara Sáez, A. Martínez (eds.), Madrid 2019.

Rozdział V. Zmiany w systemie partyjnym Hiszpanii

- Myśliwiec M., *Cechy hiszpańskiego systemu rządów*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2–3/2010.
- Myśliwiec M., *Wpływ kryzysu gospodarczego 2008 roku na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii* [w:] T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego. Analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Katowice 2017.
- Nitzszke A., *System partyjny Hiszpanii* [w:] *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, B. Kosowska-Gąstoł (red.), Kraków 2010.
- Sobolewska-Myślik K., *Podemos jako „partia-ruch”*, „Przegląd Politologiczny” nr 1/2018.
- Valero-Matas J.A., Coca J.R., Valero-Oteo I., *Análisis de la inmigración en España y la crisis Económica*, „Papeles de población” vol. 20(80)/2014.

Źródła internetowe

- Aberri Eguna 2012 Manifesto. Euskadi Bizia. More of a Nation*, <https://tiny.pl/wvxm1BasesProgramaticas2023>, <https://tiny.pl/wvxmp>
- Coalicion Canaria, *50 razones para luchar por Canarias*, Las Palmas de Gran Canaria 2019.
- Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/>
- España en Marcha, *Programa Electoral. Elecciones Generales 2019 – 10 N*, <https://tiny.pl/wvxm1>
- Eusquerria Republicana, <https://tiny.pl/wvxm4>
- Junta Electoral Central, <https://tinyurl.com/mrefp8tk>
- Lista Rządów w czasie poszczególnych kadencji Kongresu, lamoncloa.com.es, <https://tinyurl.com/52yz782h>
- VOX, *Manifiesto Fundacional*, <https://tiny.pl/wvxm5>.

Spis tabel i rysunków

- Tabela.1. Wyniki wyborów parlamentarnych w Hiszpanii w XXI w. 137
- Rys. 1. Rozmieszczenie partii hiszpańskich na osi lewica–prawica. 135